

University of Groningen

Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1979

Lucardie, Anthonie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1980

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lucardie, A. (editor) (1980). *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1979*. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

JAARBOEK

1979

**Documentatiecentrum
Nederlandse Politieke Partijen**

INHOUDSOPGAVE

<i>Inhoudsopgave</i>	I
<i>Voorwoord</i>	V
1. <i>Evaluatiecommissie, personeelsformatie en Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen</i>	1
1.1 Evaluatiecommissie	1
1.2 Personeelsformatie	2
1.3 Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen	2
2. <i>Documentatiesystemen</i>	4
2.1 Samenstelling	4
2.2 Alfabetische bibliografie Nederlandse politieke partijen	4
2.3 Systematische bibliografie Nederlandse politieke partijen	7
2.4 Uittrekselsysteem	13
2.5 Knipselarchief	14
2.6 Trefwoordencatalogus	15
2.7 Periodiekencatalogus	15
2.8 Catalogus Nederlandse politieke partijen	15
2.9 Systeem voor bewaarplaatsen archieven	15
3. <i>Archieven en interviews</i>	17
3.1 Archieven	17
3.2 Geluidsarchief	17
3.2 Beeldarchief	18
3.3 Interviews	19
4. <i>Onderzoek en publicaties</i>	20
4.1 Onderzoek	20
4.2 Onderzoek naar het middenkader van politieke partijen	20
4.3 Onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement	21

4.4	Onderzoek naar de meningsvorming binnen de Partij van de Arbeid	23
4.5	Parlementsenquête 1980	24
4.6	Publicaties van huidige en vroegere stafleden van het Centrum	24
5.	<i>Relaties met organisaties en instellingen</i>	26
5.1	Relaties met de Nederlandse politieke partijen	26
5.2	Relaties met coördinerende instanties	26
5.3	Relaties met het Centrum voor de Parlementaire Geschiedenis van Nederland van na de Tweede Wereldoorlog	26
5.4	Relaties met bibliotheken	27
 <i>Bijlagen</i>		
I.	Delen uit het rapport van de Evaluatiecommissie	32
II.	Overzicht van de rubrieken in de systematische bibliografie (oude stijl) en uittrekselsysteem met de bijbehorende aantallen kaartjes	46
III.	I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de VVD. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie op vrijdag 10 en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht"	58
IV.	I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van D'66. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 op 22 april 1978 te Zwolle"	81
V.	R.A. Koole: "De KVP en het kompas Romme/Luns"	103
VI.	A.P.M. Lucardie: "De 'New Left' in Nederland. Een interpretatie van ideologische ontwikkelingen in Provo, PSP, PPR en PvdA in de periode 1960-1977"	124
VII.	A.P.M. Lucardie: "Greep uit de politieke gebeurtenissen in Nederland gedurende het jaar 1979"	142

VIII. L.P. Middel: "Spelregels voor 'Partijgenoten' en 'Kameraden'. Over de organisatiestructuur van de PvdA en de CPN"	153
IX. J.B. Dik en S. Singelsma. Delen uit: "Nederlandse politieke partijen en Europese samenwerking en eenwording. De houding van de ARP, CHU, KVP, PvdA en VVD 1945-1980"	179
X. Lijst van schenkingen van particulieren, instellingen, politieke partijen en wetenschappelijke bureaus van de partijen, ontvangen in het verslagjaar, afgesloten per 1 december 1979	210

VOORWOORD

Het verslagjaar 1979 is voor het Centrum een moeilijke periode geweest. Op 10 februari 1978 besloot de Universiteitsraad de werkzaamheden van het Centrum te laten evalueren en afhankelijk van deze evaluatie zou besloten worden of het Centrum per 1 januari 1979 zou mogen beschikken over de basisformatie van 3,5 plaatsen dan wel over 2,5 plaatsen. Deze evaluatie heeft zeer vertraagd plaatsgevonden. Pas op 9 februari 1979 werd door het College van Bestuur een Evaluatiecommissie ingesteld, die op 31 augustus 1979 rapport uitbracht. Dit rapport werd op 13 december 1979 door het College van Bestuur aan de Universiteitsraad aangeboden.

Deze gang van zaken had tot gevolg dat gedurende 1979 het Centrum slechts beschikte over 2,5 formatieplaatsen. Ondanks de inspanning van de staf is in dat jaar een niet onaanzienlijke achterstand ontstaan in de verwerking van het binnengekomen materiaal. Aan het bijhouden van het geluids- en beeldarchief kon in de verslagperiode vrijwel niets worden gedaan.

De Evaluatiecommissie is grondig te werk gegaan en zij heeft een uitvoerig rapport geschreven. Delen uit dit rapport zijn als bijlage in dit Jaarboek opgenomen. In de eerste aanbeveling spreekt de Evaluatiecommissie als haar mening uit dat het werk van het Centrum onverminderd dient te worden voortgezet. In de overige aanbevelingen wordt onder meer gesteld dat de basis-formatie van 3,5 plaatsen moet worden hersteld en dat het Centrum een betere huisvesting moet krijgen. Op 13 december 1979 heeft de Universiteitsraad alle aanbevelingen uit het rapport van de Evaluatiecommissie overgenomen. Wij zien, wat betreft het Centrum, de toekomst weer met vertrouwen tegemoet.

Dit Jaarboek is samengesteld door de staf van het Centrum. Drs. A.P.M. Lucardie verzorgde de eindredactie. Mej. A.H. Rookmaker heeft het manuscript getypt en de Reproductiedienst van de Rijksuniversiteit Groningen belastte zich met de uitvoering van het Jaarboek.

1. EVALUATIECOMMISSIE, PERSONEELSFORMATIE EN WERKGROEP NEDERLANDSE POLITIEKE PARTIJEN

1.1 Evaluatiecommissie

Op 10 februari 1978 besloot de Universiteitsraad van de Rijksuniversiteit Groningen dat binnen de periode van één jaar de activiteiten van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen dienden te worden geëvalueerd. Het zou van deze evaluatie afhangen of het Centrum per 1 januari 1979 zou beschikken over 2,5 dan wel over 3,5 formatieplaatsen. Bijna een jaar later - op 9 februari 1979 - werd door het College van Bestuur een Evaluatiecommissie ingesteld. De commissie bestond uit:

- mevrouw C.M. Alkema-Hilbrands, ex-documentaliste;
- drs. G.W.H. Heijnen, directeur van het Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs Groningen (COWOG);
- de heer J.F.H.M. Lammers, stafmedewerker van de Bibliotheek- en Documentatie-Academie.

De Evaluatiecommissie bracht op 31 augustus 1979 haar rapport uit. Met de bijlagen omvat het rapport ruim zestig bladzijden. Als bijlage I van dit Jaarboek is uit het rapport van de Evaluatiecommissie overgenomen:

- paragraaf 1: Inleiding;
- paragraaf 2: Werkzaamheden van de Commissie;
- paragraaf 11: Conclusies en aanbevelingen;
- bijlage 4: Verslag van het gebruikersonderzoek.

Uit het rapport blijkt dat de Evaluatiecommissie zeer grondig te werk is gegaan. De staf van het Centrum is uiteraard verheugd over de positieve beoordeling waartoe de Evaluatiecommissie in haar rapport is gekomen. In de eerste aanbeveling geeft de commissie als haar mening te kennen dat het werk van het Centrum onverminderd dient te worden voortgezet.

Alle twaalf aanbevelingen uit het rapport van de Evaluatiecommissie zijn door het College van Bestuur overgenomen. Op voorstel van het College van Bestuur heeft de Universiteitsraad daaraan op 13 december 1979 zijn fiat gegeven. Dit houdt onder meer in dat aan het Centrum een formatieplaats werd toegewezen, zodat de minimale bezetting van 3,5 formatieplaatsen

wederom zal zijn bereikt. De toegewezen formatieplaats is bestemd voor een Hoofd van het Centrum. Tevens zal worden gezocht naar een betere huisvesting voor het Centrum.

De door de Evaluatiecommissie verrichte enquête onder gebruikers van het Centrum is anoniem. Omdat we aannemen dat onder de lezers van het Jaarboek zich geënuêteerden bevinden, is het verslag van het gebruikersonderzoek integraal in bijlage I opgenomen.

1.2 Personeelsformatie

Door de trage besluitvorming inzake de instelling van een Evaluatiecommissie kwam de formatie beneden de minimale 3,5 plaatsen te liggen. Op 1 januari 1979 was de staf van het Centrum als volgt samengesteld:

J.N.P. Neuvel - assistent (0,5 eenheden)

R. Pots - assistent (0,25 eenheden)

J.C. Keukens - documentalist

mej. A.H. Rookmaker - secretaresse.

Op verzoek van het College van Bestuur werd de algemene leiding tijdelijk waargenomen door I. Lipschits.

De heer Keukens was op 1 augustus 1978 voor de periode van één jaar als documentalist bij het Centrum in dienst getreden. Hij werd op 1 augustus 1979 opgevolgd door mevrouw J.M. Vink. Wegens administratieve voorschriften van de Universiteit bleek dat de assistentschappen van de heren Neuvel en Pots per 1 september 1979 niet meer verlengbaar waren. Zij werden op die datum opgevolgd door drs. A.P.M. Lucardie als wetenschappelijk ambtenaar met een halve dagtaak.

Ook tijdens het verslagjaar 1979 liepen twee studenten van de Bibliotheek- en Dokumentatieakademie in Groningen stage op het Centrum: mej. A. Bouwman (januari - februari 1979); R. Hoving (mei - juni 1979).

1.3 Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen

In de samenstelling van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen is in het verslagjaar geen wijziging opgetreden. De volgende vijf vakgroepen participeren in de Werkgroep:

vakgroep Methoden en Technieken (Faculteit der Sociale Wetenschappen);
vakgroep Empirische Sociologie (Faculteit der Sociale Wetenschappen);
vakgroep Staatsrecht (Faculteit der Rechtsgeleerdheid);
vakgroep Nieuwste Geschiedenis (Faculteit der Letteren);
vakgroep Eigentijdse Geschiedenis (Faculteit der Letteren).

Leden van de Werkgroep zijn: drs. D.F.J. Bosscher, dr. M.G. Buist, prof. dr. J.E. Ellemers, prof. dr. E.H. Kossmann, prof. dr. I. Lipschits (voorzitter), prof. dr. F.N. Stokman, drs. G. Taal, prof. dr. P. Valkenburgh en mr. J.J. Vis.

Tussen de Werkgroep en het Centrum bestaat een zekere betrekking. Het belangrijkste onderscheid is dat de Werkgroep onderzoek kan initiëren en dat het Centrum dit geïnitieerde onderzoek kan ondersteunen. Op het onderzoekprogramma van de Werkgroep voor 1979 stonden de volgende projecten waarbij het Centrum ondersteunende activiteiten verleende:

- onderzoek naar het middenkader van politieke partijen (onderdeel van de European Election Study);
- onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen voor het Europees Parlement (onderdeel van de European Election Study);
- Parlementsenquête 1980;
- meningsvorming binnen de Partij van de Arbeid.

Deze projecten worden in hoofdstuk 4 nader omschreven.

2. DOCUMENTATIESYSTEMEN

2.1 Samenstelling

Bij het begin van het onderzoek werd een documentatiesysteem opgebouwd, waaraan in de loop der jaren enkele nieuwe categorieën zijn toegevoegd. Het systeem bestaat nu uit:

- a. alfabetische bibliografie Nederlandse politieke partijen; (2.2)
- b. systematische bibliografie Nederlandse politieke partijen; (2.3)
- c. uittrekselsysteem; (2.4)
- d. knipselarchief; (2.5)
- e. trefwoordencatalogus; (2.6)
- f. periodiekencatalogus; (2.7)
- g. catalogus Nederlandse politieke partijen; (2.8)
- h. systeem voor bewaarplaatsen archieven. (2.9)

2.2 Alfabetische bibliografie Nederlandse politieke partijen

Dit is een kaartsysteem dat volgens de gangbare regels wordt gerangschikt. Dit systeem omvat twee bibliografieën:

2.2.1 Nieuwe alfabetische bibliografie (per 1 september 1978)

Hiervoor worden, behalve boeken, artikelen uit de volgende bladen verwerkt:

Anti-Revolutionaire Staatskunde (ARP)

De Banier (SGP)

Bestuursforum (CDA; voortzetting van de afzonderlijke bladen voor gemeenten en provinciebestuurders van ARP, KVP en CHU)

Bevrijding (PSP; voorheen Radikaal)

Het Buitenhof (DS'70; voorheen Politiek Bulletin)

CD/Aktueel (CDA)

Christelijk-Historisch Tijdschrift (CHU)

D'emocraat (D'66)

Economische Kroniek (uitgave van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek van de CPN)

Gemeente Paper (PPR)

Info (Internationale informatie; uitgave van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek van de CPN)

Liberaal Reveil (VVD)
De Nederlander (CHU)
Nederlandse Gedachten (ARP)
Nieuw Nederland (RPF)
Ons Burgerschap (GPV)
Onze Binding (PvdA-Groningen)
Partijkrant (PvdA)
Politiek en Cultuur (CPN)
Politiek Nieuws (KVP)
Politiek Perspectief (KVP)
PPRAK (PPR)
Roos in de Vuist (PvdA)
Socialisme en Democratie (PvdA)
Tribune (SP)
Vrijheid en Democratie (VVD)
Elseviers Magazine
Haagse Post
Hervormd Nederland
Intermediair
De Groene Amsterdammer
De Nieuwe Linie
Nieuwsnet
De Tijd
Vrij Nederland
Periodieken parade

Literatuuroverzicht van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

2.2.2 Oude alfabetische bibliografie (afgesloten per 1 september 1978)

Deze bibliografie omvat boeken, tijdschriftartikelen en sedert 1 januari 1975 ook artikelen uit opinie-weekbladen. Artikelen uit dagbladen werden niet in dit systeem opgenomen.

De bibliografie werd langs primaire en secundaire weg samengesteld. Basis van de tweede werkwijze was een bestaand kaartsysteem, dat in de periode 1964-1966 door prof. Lipschits werd aangelegd. Voorts werden verwerkt de aanwinstenlijsten van de Universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen, van de Koninklijke Bibliotheek en van het Instituut voor Wetenschap der Politiek te Amsterdam. Er werd een bibliografisch perio-

diek op ons onderwerp bijgehouden: Periodiekenparade (Assen). Literatuurlijsten uit boeken en scripties werden uiteraard verwerkt voor zover ze betrekking hadden op het onderwerp. Van een aantal gespecialiseerde instellingen zijn de catalogi doorgenomen: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Sociaal-Historisch Centrum Limburg en de bibliotheken van de Tweede Kamer en de Wiardi Beckmanstichting.

Wat betreft de primaire samenstelling van de bibliografie zijn de volgende periodieken verwerkt:

Acta Politica 1965 t/m 1978

Anti-Revolutionaire Staatskunde 1947 t/m 1956, 1966 t/m 1968, 1974 t/m 1978

Christelijk-Historisch Tijdschrift 1966 t/m 1968, 1972 t/m 1978

Het Gemeenebest 1945 t/m 1958

De Gids 1945 t/m 1974

Katholiek Staatskundig Maandschrift 1947 t/m 1963/4

Liberaal Reveil 1956 t/m 1978

De Personalist 1948 t/m 1951

Podium 1945 t/m 1966

Politiek 1966 t/m 1968

Politiek Perspectief 1971 t/m 1978

Politiek en Cultuur 1945 t/m 1956, 1966 t/m 1968, 1973 t/m 1978

Scholing en Strijd 1945 t/m 1946

Socialisme en Democratie 1945 t/m 1978

De Vrijzinnig Democraat 1945 t/m 1946

opinie-weekbladen:

Elseviers Magazine sedert 1 januari 1975

De Groene Amsterdammer sedert 1 januari 1975

Haagse Post, sedert 1 januari 1975

De Nieuwe Linie sedert 1 januari 1974

De Tijd sedert 1 januari 1975

Vrij Nederland sedert 1 januari 1973.

Ten behoeve van het onderzoek naar de partij-politieke ontwikkelingen in Nederland in de periode 1966 t/m 1968, werden genoemde opinie-weekbladen geanalyseerd en in de bibliografie opgenomen. Deze alfabetische bibliografie Nederlandse politieke partijen bevat ruim 18.000 kaartjes.

2.3 Systematische bibliografie Nederlandse politieke partijen

Na 5 jaar van gestage groei, bleek de oorspronkelijk gehanteerde systematische indeling te grof om op snelle en adequate wijze het bestand te kunnen blijven ontsluiten. De staf van het Centrum heeft daarom een nieuwe systematische indeling ontworpen, die zowel geschikt is voor verwerking van titels in een kaartsysteem als voor verwerking per computer. Dit indelingssysteem is vanaf 1 september 1978 gehanteerd; het wordt hieronder besproken in paragraaf 2.3.1. De tot 1 september 1978 gebruikte systematische bibliografie is afgesloten en wordt besproken in paragraaf 2.3.2.

2.3.1 Systematische bibliografie Nederlandse politieke partijen nieuwe stijl

Het belangrijkste verschil tussen de "oude" en de "nieuwe" bibliografie ligt in de aangebrachte onderverdeling naar onderwerp binnen de politieke partijen. Dit maakt het mogelijk zeer gericht te zoeken.

Wilde men, om een voorbeeld te geven, in het oude systeem zoeken naar literatuur over het ontstaan van de PvdA, dan moesten alle kaartenbakken voor de PvdA worden doorgenomen; in het nieuwe systeem hoeft men in dit geval voor de PvdA alleen onder de subrubriek "ontstaansgeschiedenis" te zoeken. De indeling van de nieuwe systematische bibliografie is als volgt:

A. Nederlandse Politieke Partijen	I. Algemeen + subrubrieken
	II. Partijen alfabetisch + subrubrieken
B. Theoretische Aspecten	over partijstelsel en partijvorming
C. Openbare Mening	onderzoeken met een relatie tot politieke partijen
D. Groningen	I. Algemeen + subrubrieken
	II. Partijen alfabetisch + subrubrieken

ad A De rubrieken I en II van hoofdgroep A zijn onderverdeeld in de hierna volgende subrubrieken.

subrubrieken:

1. algemeen/diversen: werken over 4 of meer van de volgende subrubrieken

2. (ontstaans)geschiedenis, opheffing partijen
3. interne partijstructuur: partijorganisatie, ledenstructuur, etc.
4. vleugelvorming, afsplitsing, interne ontwikkelingen
5. congressen, partijraden en andere vergaderingen (chronologische indeling)
6. verkiezingen, verkiezingsprogramma's, uitslagen (chronologische indeling)
7. kabinetscrises/formaties: chronologische indeling, terwijl hierin ook beleidsoverzichten en theoretische werken over kabinetsformaties kunnen worden opgenomen
8. relaties tussen nederlandse politieke partijen
9. europese integratie, partijvorming en verkiezingen
10. nederlandse politieke partijen in internationaal partijverband
11. ideologie, maatschappijvisie: beginselprogramma's, ook de verschillende "ismen", mits gerelateerd aan één of meer partijen
12. buitenlands beleid, defensiebeleid, ontwikkelingssamenwerking en veiligheidsbeleid
13. cultuurbeleid, media(beleid), recreatie en sportbeleid
14. economisch, financieel en sociaal beleid
15. energiebeleid, grondstoffenbeleid en milieubeleid
16. grondpolitiek en landbouwbeleid (incl. tuinbouw, veehouderij, visserij)
17. inrichting van de staat (nationaal)
18. inrichting van de staat (provinciaal/gewestelijk)
19. inrichting van de staat (lokaal)
20. onderwijs en wetenschap
21. verkeer en waterstaat (incl. posterijen)
22. volksgezondheid (geestelijke en lichamelijke)
23. volkshuisvesting en ruimtelijke ordening
24. welzijnsbeleid en vormingswerk, vrouwenemancipatie en minderheids-groepen
25. wetshandhaving en politiebeleid (justitie)
26. werknemers/werkgeversorganisaties
27. buitenparlementaire actie: studenten-, soldatenbewegingen, pressie-groepen, landelijke akties etc.
28. (de)kolonisatie: Indonesië, Suriname, Nieuw-Guinea, Ned. Antillen
29. biografieën: biografische informatie

ad B Theoretische aspecten van partijvorming/politieke systemen. Deze hoofdgroep bevat niet uitsluitend werken, die aan de Nederlandse partij-politieke situatie gerelateerd kunnen worden. Deze hoofdgroep zal t.z.t. nog onderverdeeld worden.

ad C Openbare Mening: opinieonderzoeken, die gerelateerd kunnen worden aan de Nederlandse politieke partijen.

ad D Groningen: voor zover relevant wordt hier de indeling in rubrieken en subrubrieken van hoofdgroep A gevolgd. Alleen zaken van provinciaal of gemeentelijk belang worden in deze hoofdgroep opgenomen.

De indeling is ontworpen door de staf van het Centrum en voor een deel gebaseerd op het register dat de heer I. Lipschits samenstelde voor de bundel "Verkiezingsprogramma's; verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1977", een publicatie die in 1977 bij de Staatsuitgeverij verscheen. De opzet van het classificatiesysteem is zodanig dat zowel voor het kaartsysteem als voor de computer dezelfde indelingscode kan worden gebruikt.

De nieuwe systematische bibliografie omvat:

Hoofdgroep A:

A-Algemeen	250 kaartjes	
Anti-Revolutionaire Partij	550	"
Boeren Partij	x	"
Binding Rechts	x	"
Christen-Democratisch Appèl	950	"
Christen Democratische Unie	x	"
Christenen voor het Socialisme	x	"
Christelijk Historische Unie	150	"
Communistische Partij Nederland	200	"
Comité van Waakzaamheid	25	"
Democraten '66	225	"
Democratisch Socialisten '70	75	"
Evangelische Progressieve Volkspartij	x	"
Evangelische Solidariteits Partij	x	"
Gereformeerd Politiek Verbond	200	"

Internationale Kommunistenbond	x	kaartjes
Katholieke Volkspartij	75	"
Liberaal Staatspartij	x	"
Liberaal Volkspartij	x	"
Nationaal Socialistische Beweging	x	"
Nederlandse Unie	x	"
Nederlandse Volks Beweging	x	"
Nederlandse Volks Unie	x	"
Pacifistisch Socialistische Partij	175	"
Partij van de Arbeid	600	"
Politieke Partij Radikalen	225	"
Provo	x	"
Reformatorisch Politieke Federatie	125	"
Rooms Katholieke Staatspartij	x	"
Sociaal Democratische Arbeiders Partij	50	"
Sociaal Democratische Bond	x	"
Socialistische Partij	25	"
Staatkundig Gereformeerde Partij	275	"
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	325	"
Vrijzinnig Democratische Bond	x	"
<u>Hoofdgroep B:</u>	25	"
<u>Hoofdgroep C:</u>	25	"
<u>Hoofdgroep D:</u>	x	"

In totaal bevat het nieuwe systeem ruim 4.500 kaarten.

Rubrieken die minder dan 10 kaarten bevatten worden aangeduid met x kaarten, bij de overige is het aantal naar boven afgerond op vijfentwintigtallen.

2.3.2 Systematische bibliografie Nederlandse politieke partijen oude stijl

De indeling van de afgesloten systematische bibliografie is als volgt:

1. Algemeen, diversen Onder deze rubriek valt alles, wat niet onder één van de volgende rubrieken is in te delen. Periodiek werd nagegaan of uit deze rubriek afzonderlijke rubrieken gevormd konden worden. Op deze manier kwamen enkele van de hierna volgende rubrieken tot stand.

2. Nederlandse politieke partijen

2.1 Algemeen In deze rubriek werden boeken en artikelen opgenomen die handelen over vier of meer partijen.

2.2 Anarchisme/anarchistische organisaties Deze rubriek betreft anarchistische organisaties in het algemeen. De specifiek anarchistische partijen, zoals de Socialistiese Partij van Kolthek, vallen onder rubriek 2.10.

2.3 Communisme/communistische partijen/eurocommunisme Deze rubriek betreft boeken en artikelen over het (euro)communisme en communistische partijen in het algemeen. Artikelen over de CPN of de Franse CP vallen respectievelijk onder de rubrieken 2.10 en 16.

2.4 Confessionele partijen Deze rubriek betreft confessionele partijen in het algemeen (het begrip confessionele partij, wenselijkheid van confessionele partijen etc.). De specifiek confessionele partijen als KVP en SGP vallen onder 2.10.

2.5 Conservatisme Deze rubriek betreft boeken en artikelen over conservatisme in het algemeen.

2.6 Fascisme/fascistische partijen Deze rubriek betreft fascistische en nationaal-socialistische partijen in het algemeen. De specifiek fascistische en nationaal-socialistische partijen als NSB en NSNAP vallen onder 2.10.

2.7 Liberalisme/liberale partijen Deze rubriek betreft liberalisme en liberale partijen in het algemeen. Specifiek liberale partijen als de Liberale Staatspartij en de VVD vallen onder rubriek 2.10.

2.8 Protestants-christelijke partijen Deze rubriek betreft protestants-christelijke partijen in het algemeen. Specifiek protestants-christelijke partijen als ARP en GPV vallen onder rubriek 2.10.

2.9 Socialisme/socialistische partijen Deze rubriek betreft socialistische partijen in het algemeen. Specifiek socialistische partijen als PvdA en SDAP vallen onder rubriek 2.10.

2.10 Alfabetisch geordend op partijnaam Deze rubriek bevat boeken en artikelen per politieke partij in alfabetische volgorde: Anti-Misdaad Partij, Anti-Revolutionaire Partij, Boeren Partij, Bruggroep etc.

2.10.1 Organisatorische structuur Per partij is in dit oude systeem slechts één onderverdeling gemaakt, namelijk de organisatorische structuur, hetgeen inhoudt het huishoudelijk reglement en de statuten.

3. Relaties tussen partijen

3.1 Alfabetisch geordend Bijvoorbeeld ARP-CHU, D'66-PvdA, PvdA-VVD.

3.2 Samenwerking progressieve partijen In deze rubriek zijn boeken en artikelen opgenomen over de samenwerking tussen D'66, PPR en PvdA (eventueel met PSP en CPN).

De rubriek 'samenwerking confessionele partijen' is komen te vervallen sinds de oprichting van het CDA en is ondergebracht bij rubriek 2.10.

4. Organisatorische structuur algemeen In deze rubriek werden boeken, artikelen en teksten (reglementen, statuten e.d.) opgenomen over de organisatorische structuur van de politieke partijen in het algemeen of van twee of meer partijen. Boeken, artikelen en teksten over de organisatorische structuur van één partij werden opgenomen onder 2.10.1.

5. Theoretische aspecten De rubriek betreft boeken en artikelen over theoretische aspecten van de politieke partij(vorming), uitgezonderd de organisatorische structuur.

6. Kabinetscrises/kabinetsformaties Deze rubriek betreft boeken en artikelen over kabinetscrises en -formaties in het algemeen en de afzonderlijke crises en formaties.

7. Kiesstelsel Literatuur over het bestaande kiesstelsel en over wijzigingen of voorstellen tot wijziging van het kiesstelsel.

8. Verkiezingen Deze rubriek betreft boeken en artikelen over gehouden verkiezingen voor de Tweede Kamer, de Eerste Kamer, de Provinciale Staten en de Gemeenteraden. De rubriek is chronologisch geordend.

9. Electorale sociologie Deze rubriek betreft onderzoekingen van de openbare mening op het gebied van de Nederlandse politiek.

10. Democratisering Deze rubriek betreft artikelen en boeken over de democratie in het algemeen en over aspecten van de democratie als buitenparlementaire oppositie, studentenbeweging, kiezersinvloed.

11. Parlement, regering, ministers en ambtenaren Naast artikelen over de houding van de politieke partijen ten opzichte van het parlement, de regering enz., bevat deze rubriek ook artikelen over het regeringsbeleid en de politieke adviseurs.

12. Dekolonisatie Deze rubriek betreft voornamelijk de houding van de Nederlandse politieke partijen ten opzichte van de dekolonisatie van Indonesië en Nieuw-Guinea. Deze wat specialistische rubriek is ontstaan als gevolg van het onderwijs dat over dit onderwerp werd gegeven.

13. Werknemers en werkgevers Onder deze rubriek vallen artikelen over

werknemers en werkgevers en hun onderlinge verhoudingen, ondernemingsraden, medezeggenschap, stakingen etc.

14. Denkbeelden tijdens de Tweede Wereldoorlog over partijvorming.

15. Biografieën Deze rubriek bevat biografisch materiaal van en over Nederlandse politici.

16. Buitenlandse politieke partijen Boeken en artikelen over buitenlandse politieke partijen.

17. Europese integratie/verkiezingen Deze rubriek betreft de houding van de Nederlandse politieke partijen t.a.v. Europese eenwording en de Europese verkiezingen.

18. Vrouwenbeweging Deze rubriek is opgenomen omdat over dit onderwerp mogelijk een werkcollege gegeven zou worden.

19. Groningen Artikelen over partij-politieke ontwikkelingen in de provincie en in de gemeente Groningen.

20. Koninklijk Huis In deze rubriek zijn boeken en artikelen opgenomen over leden van het Koninklijk Huis. Voor deze rubriek werd niet gericht gezocht.

In deze systematische bibliografie Nederlandse politieke partijen zijn bijna 22.000 kaartjes opgenomen.

Een overzicht van de omvang van elke rubriek wordt vermeld in bijlage II.

2.4 Uittrekselsysteem

Van de door de staf gelezen boeken en artikelen werden tot 1 september 1978 uittreksels gemaakt op uittrekselkaarten, die in het uittrekselsysteem werden verwerkt. Daar deze werkzaamheden zeer tijdrovend en arbeidsintensief bleken werden zij gestaakt.

Dank zij de welwillende medewerking van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ontvingen wij ingebonden jaargangen dagbladen in bruikleen ter bewerking voor het uittrekselsysteem. Per 31 december 1978 waren de volgende dagbladen in het systeem verwerkt:

Algemeen Handelsblad 1945 t/m maart 1960 en mei-juni 1968

De Maasbode 1947 t/m 1948

De Nieuwe Nederlander 1945 t/m 1947

Trouw 1945 t/m 1950

De Tijd 1947 t/m 1948

De Volkskrant 1945 t/m 1948

In dit systeem worden nog steeds gegevens uit Keesings Historisch Archief opgenomen, voor zover deze betrekking hebben op de partij-politieke ontwikkelingen in Nederland. Het Centrum ontvangt van de Rijksvoorlichtingsdienst de uitgave *Beleid Beschouwd*. Het blad wordt in zijn geheel bewaard. Van de delen, die voor onderzoek van belang zijn, worden nog steeds verwijzingen in dit systeem opgenomen.

Ook het maandblad *Politiek Overzicht*, een uitgave van de Stichting *Burgerschapskunde*, wordt nog steeds in dit systeem verwerkt.

De kaarten zijn systematisch geordend volgens het "oude" systeem (zie paragraaf 2.3.2). Binnen de afzonderlijke rubrieken zijn de kaarten chronologisch, op datum van gebeurtenis, gerangschikt.

Per 31 december 1979 waren in het uittrekselsysteem bijna 17.000 kaarten opgenomen.

Een overzicht van de omvang van elke rubriek wordt vermeld in bijlage II.

2.5 Knipselarchief

Vanaf 1970 zijn door prof. Lipschits knipsels bewaard over partij-politieke ontwikkelingen die waren bedoeld voor persoonlijk gebruik. Deze knipsels zijn opgeplakt en alfabetisch op partij geordend. Sinds 1 september 1973 worden een landelijk ochtendblad, landelijk avondblad en een regionale krant geknipt. Op dit moment zijn dat respectievelijk: *Trouw*, *NRC-Handelsblad* en het *Nieuwsblad van het Noorden*.

De knipsels worden opgeplakt, gerubriceerd en in mappen opgeborgen. In verband met de deelname van het Centrum aan de "European Election Study" (zie hoofdstuk 4) werd ook op het onderwerp "Europese verkiezingen" geknipt. Naast de dagbladen wordt "*Europa van morgen*", uitgegeven door het Haagse bureau van de Europese Gemeenschappen, verwerkt.

Vanuit de 8 overige lidstaten van de Europese Gemeenschap is een omvangrijke hoeveelheid knipsels op het Centrum ontvangen en verwerkt.

2.6 Trefwoordencatalogus

We hebben een begin gemaakt met deze catalogus, welke een reeks begrippen en organisaties bevat, die als zodanig niet in onze systemen voorkomen. De gebruiker wordt verwezen naar de betrokken rubrieken in de systematische bibliografie. Enkele voorbeelden:

Democratisch Centrum Nederland: zie KVP

Bedrijfsvrijheid in de Landbouw (BVL): zie Boeren Partij.

2.7 Periodiekencatalogus

Dit is een kaartsysteem van de periodieken (tijdschriften, weekbladen, dagbladen, partijbladen) die voor wetenschappelijk onderzoek van belang kunnen zijn. Van elke periodiek worden zoveel mogelijk basisgegevens vermeld: datum van eerste uitgave, eventueel datum van opheffing, adres, partij-affiliatie, bibliotheken waar de betrokken periodiek wordt bewaard, enz. Bovendien wordt aangegeven of en tot hoever de periodiek in de overige documentatiesystemen op het Centrum is verwerkt.

2.8 Catalogus Nederlandse politieke partijen

In deze catalogus zijn de Nederlandse politieke partijen opgenomen. Hierbij is uitgegaan van de lijst van partijen, die bij de Kiesraad waren ingeschreven. Iedere partij staat op een afzonderlijke kaart, waarop ook enige gegevens worden vermeld: adressen, telefoonnummers, wetenschappelijke bureaus, e.d.

2.9 Systeem voor bewaarplaatsen archieven

Het is moeilijk een overzicht te krijgen van de bewaarplaatsen van archieven van politieke partijen, van hun nevenorganisaties en van personen die een rol in het partij-politieke leven hebben gespeeld. Op het Centrum is een poging hiertoe gedaan. De bestaande politieke partijen en hun wetenschappelijke bureaus zijn bezocht en bij die gelegenheid is gevraagd naar de bewaarplaats van de partij-archieven en naar de voorwaarden waarop deze toegankelijk zijn voor wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast is in het

Algemeen Rijksarchief, het Katholiek Documentatiecentrum, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en het Sociaal-Historisch Centrum Limburg onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van voor ons Centrum belangrijke archieven. Deze gegevens zijn in het systeem voor bewaarplaatsen archieven opgenomen. Doel van deze activiteit is een zo volledig mogelijk overzicht te geven van de bewaarplaatsen van archieven van personen en partijen, van belang voor het wetenschappelijk onderzoek.

3. ARCHIEVEN EN INTERVIEWS

3.1 Archieven

Op het Centrum wordt getracht de bewaarplaatsen van archieven van politici en van politieke partijen te inventariseren (zie hierboven paragraaf 2.9). De activiteiten zijn er niet op gericht archieven te verwerven. In de loop der jaren zijn echter enkele archieven op het Centrum gedeponeerd:

- het archief van G.J.C. Schilthuis, tot 1946 secretaris van de Vrijzinnig-Democratische Bond;
- de archieven van de heren A.J. Meerburg en N. Schwarz, ex-leden van het Hoofdbestuur van D'66;
- het (gedeeltelijk) archief van de afdeling-Groningen van de PSP;
- het (gedeeltelijk) archief van de afdeling-Groningen van de PvdA.

Dank zij de bemiddeling van drs. D.F.J. Bosscher heeft het Centrum van de erfgenamen van mr. dr. L.N. Deckers de beschikking gekregen over een onuitgegeven manuscript. Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft oud-minister Deckers een zeer uitvoerige parlementaire geschiedenis geschreven over de periode 1891-1901. Het manuscript omvat enkele duizenden pagina's en is gedeeltelijk getypt en gedeeltelijk handgeschreven.

De archief-creërende werkzaamheden van het Centrum betreffen, naast het reeds hierboven genoemde knipselarchief (paragraaf 2.5), een geluidsarchief, een beeldarchief en een interviewarchief.

3.2 Geluidsarchief

Tot aan 1978 heeft bij de opbouw van het geluidsarchief op het Centrum een nauwe samenwerking bestaan met de Stichting Film en Wetenschap (SFW) te Utrecht. De SFW stelde lijsten samen met korte inhoudsopgaven van geluidsmateriaal inzake Nederlandse politieke partijen. Op het Centrum werd hieruit een selectie gemaakt op basis van relevantie en prioriteit. Het geselecteerde materiaal werd in de vorm van geluidsbanden uit Utrecht naar Groningen gestuurd, waar het in drievoud werd uitgetikt: één exemplaar voor de SFW en twee exemplaren voor het Centrum. Op deze wijze kreeg het Centrum de beschikking over een kleine honderd geluidsbanden, waarvan

de inhoud in de voorafgaande Jaarboeken van het Centrum is aangeduid. Door gebrek aan personele middelen heeft deze activiteit sinds 1978 stilgelegen. Het zou wenselijk zijn dit werk in 1980 weer te kunnen hervatten.

Sinds eind 1975 wordt door de staf van het Centrum zelf geluidsopnamen gemaakt van partij-politieke bijeenkomsten. In 1979 zijn opnamen gemaakt van:

- het congres van het CDA (Den Haag, 20 januari 1979);
- de partijraadsvergadering van de ARP (Biddinghuizen, 3 maart 1979);
- de redevoering van Max van den Berg, in het kader van zijn campagne om het voorzitterschap van de PvdA (Buitenpost, 2 april 1979);
- het congres van de PvdA (Amsterdam, 26-28 april 1979);
- de partijraadsvergadering van de ARP (Zutphen, 18 en 19 mei 1979);
- de Algemene Ledenvergadering van D'66 (Utrecht, 26 en 27 oktober 1979);
- de Buitengewone Algemene Vergadering van de VVD (Amsterdam, 17 november 1979);
- het congres van de PSP (Maastricht, 1 en 2 december 1979);
- het congres van het CDA (Dronten, 15 december 1979).

3.3 Beeldarchief

Eind 1974 heeft het Centrum toestemming gekregen van de afzonderlijke zendgemachtigde omroeporganisaties en van de Nederlandse Omroep Stichting beeldmateriaal over te nemen uit het NOS-archief. Dank zij deze toestemming was het mogelijk uit het NOS-archief beeldbanden van 60 minuten te monteren over een bepaald onderwerp (b.v. over het ontstaan van D'66 of over Nieuw Links in de PvdA). Het selecteren van het materiaal en het monteren van de band is arbeidsintensief werk. Wegens personeelsgebrek werden dan ook in 1979 slechts enkele banden aan het archief toegevoegd. Eind 1979 bezat het Centrum 22 beeldbanden over de volgende onderwerpen:

- Ontstaan van D'66 (1966-1967);
- "Omzien in verwondering", gebeurtenissen rondom Provo (1965-1967);
- Kleine partijen, met name de Boerenpartij, rond 1966;
- De Nacht van Schmelzer (1966);
- Ontstaan van de PPR (1967-1973);
- Nieuw Links en de PvdA (1968-1969);

- Bezetting van het Maagdenhuis en de nasleep (1969);
- Mr. D.U. Stikker, vraaggesprek voor NOS-programma "Markant" (1973);
- Bekendmaking Rapport Commissie-Donner en kamerdebat (1976);
- Verkiezingsdebatten: Andriessen-Van Thijn, 2 banden (1977);
- "Hoe het Koninkrijk der Nederlanden er weer helemaal bovenop kwam en wat er daarna gebeurde", VPRO-programma over de jaren '50 en '60, 3 banden (1977);
- "De zaak-Aantjes", 2 banden (1978);
- "Tien jaar na het Maagdenhuis. En verder", VPRO-forum (1979);
- De Europese verkiezingen: een forum, uitslagen, commentaren, 5 banden (1979).

3.4 Interviews

In de eerste jaren van het bestaan van het Centrum werden door de staf regelmatig vraaggesprekken gehouden met politici. Deze gesprekken werden op geluidsbanden opgenomen en vervolgens uitgetikt en de uitgetikte tekst werd aan de geïnterviewde politicus voorgelegd. Op deze wijze zijn 26 politici en oud-politici geïnterviewd.

Deze vraaggesprekken vormen een uiterst belangrijke aanvulling op de in archieven bewaarde teksten en de memoires. In vele gevallen kan het vraaggesprek het ontbreken van geschreven bronnen compenseren. Voor de beoefening van de hedendaagse geschiedenis is het interview een vrijwel onmisbare bron. Het is daarom verheugend dat er bij de politici een grote mate van bereidheid tot medewerking bleek te bestaan.

Het is zeer te betreuren dat door gebrek aan personele middelen in 1979 slechts in geringe mate iets aan deze activiteit kon worden gedaan. De heer R.A. Koole heeft vraaggesprekken gevoerd met mr. Th.M.J. de Graaf (KVP) en met mr. H.W. van Doorn (PPR, voorheen KVP) over de KVP en de kwestie-Nieuw Guinea. Deze interviews kunnen echter slechts met toestemming van de geïnterviewden en van de heer Koole beluisterd worden.

4. ONDERZOEK EN PUBLICATIES

4.1 Onderzoek

Het Centrum is niet alleen bedoeld als 'werkplaats' voor onderzoek door aan het Centrum verbonden stafleden. Ook het onderzoek van anderen op het betrokken terrein wordt zoveel mogelijk gestimuleerd en ondersteund. Het is een verheugend verschijnsel dat steeds meer personen, in het bijzonder uit het hoger onderwijs en het hoger beroepsonderwijs, gebruik maken van het materiaal, de faciliteiten en de kennis die op het Centrum aanwezig is. Deze dienstverlening vraagt veel tijd en aandacht van de stafleden, maar deze activiteit wordt door de staf als één van de belangrijkste taken van het Centrum gezien.

In dit hoofdstuk wordt verder uitsluitend het onderzoek vermeld waarbij één of meer stafleden van het Centrum betrokken zijn.

4.2 Onderzoek naar het middenkader van politieke partijen

Na de aankondiging dat directe verkiezingen zouden worden gehouden voor het Europees Parlement werd in 1977 op initiatief van dr. K. Reif van de Universiteit van Mannheim de studiegroep "European Elections Study" (EES) gevormd. Het doel is een aantal onderzoekprojecten te coördineren en gemeenschappelijk uit te voeren. Voor ieder afzonderlijk onderzoekproject is een 'director' en een 'co-director' aangewezen, met daarnaast in elk van de negen lid-staten van de Europese Gemeenschap een nationale projectleider. Het Centrum participeert in twee van deze projecten. Voor het onderzoek naar het middenkader van politieke partijen treedt dr. K. Reif (Mannheim) op als 'director' en prof. dr. R. Cayrol (Parijs) als 'co-director'. Prof. Lipschits is voor Nederland de nationale projectleider. Het onderzoek wordt gefinancierd door de Stiftung Volkswagenwerk, de Europese Commissie en het Europees Parlement.

De nationale projectleiders zijn in de organisatie van het onderzoek vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het onderzoekprogramma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen (zie hierboven, paragraaf 1.3). Het onderzoek wordt uitgevoerd door: R.A. Koole, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaam-

heden gesteund door de staf van het Centrum.

Voor dit onderzoek worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader van de politieke partijen.

Op een aantal conferenties is door de negen projectleiders een internationale vragenlijst vastgesteld die bindend is voor dit onderzoek.

Deze vragenlijst wordt in elk van de negen lid-staten van de Europese Gemeenschap aan de afgevaardigden naar partijcongressen voorgelegd.

Zowel wat betreft de financiering als de hoeveelheid werk dat dit onderzoek met zich meebrengt moest het aantal te onderzoeken partijen beperkt worden. Voor Nederland werden middelen toegewezen om vier partijen te onderzoeken: CDA, D'66, PvdA en VVD. In 1978 werden D'66, PvdA en VVD onderzocht en in januari 1979 werd het CDA onderzocht.

Elk van deze partijen verleende volledige medewerking.

Van het onderzoek naar de PvdA werd in het Jaarboek 1978 verslag gedaan. In 1979 werden de gegevens over de VVD en D'66 geanalyseerd.

Hierover werden verslagen opgesteld door I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur. De verslagen zijn inmiddels aan de partijbesturen van D'66 en de VVD toegezonden. Zij zijn als bijlagen III en IV in dit Jaarboek opgenomen. Meer informatie over de opzet van het onderzoek kan men in deze bijlagen vinden.

4.3 Onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement

Het tweede project van de "European Elections Study", waarin het Centrum participeert, is het onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement. Voor dit onderzoek treedt dr. K. Reif (Mannheim) op als 'director' en prof. dr. I. Lipschits als 'co-director' en als nationaal projectleider voor Nederland. Het onderzoek wordt gefinancierd door de Stiftung Volkswagenwerk en de Europese Commissie. Voor Nederland is het project ondergebracht in het onderzoeksprogramma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. Het onderzoek wordt uitgevoerd door de staf van het Centrum.

Bij dit onderzoek werden de volgende werkzaamheden verricht:

a. Uit dag-, week- en maandbladen werd, in elk van de negen lid-staten, een systematische documentatie aangelegd van berichtgeving en artikelen

over de verkiezingscampagne. Voor de periode van 1 januari t/m 31 maart 1979 heeft men zich beperkt tot één dagblad en voor de periode van 1 april t/m 30 juni 1979 werden drie dagbladen en de belangrijkste week- en maandbladen gedocumenteerd. Van deze documentatie werden maandelijks fotocopieën gestuurd naar Mannheim en naar het Centrum in Groningen. De originelen blijven onder beheer van de afzonderlijke nationale projectgroepen.

b. Al het materiaal dat door of namens de politieke partijen in verband met de verkiezingen werd verspreid, werd in drievoud verzameld: voor Mannheim, voor Groningen en voor de nationale projectgroepen.

c. Er werden vraaggesprekken gevoerd met twee of drie personen van iedere politieke partij die aan de verkiezingen deelnam. Het ging hierbij om de partijfunctionarissen die nauw betrokken waren bij de verkiezingscampagne en/of de kandidaatstelling en/of het opstellen van het verkiezingsprogramma. Voor de te behandelen onderwerpen tijdens het vraaggesprek waren uitvoerige richtlijnen opgesteld. De vraaggesprekken zouden plaatsvinden tussen 15 april en 10 juni 1979. Professor Lipschits hield in totaal 13 vraaggesprekken met vertegenwoordigers van 9 politieke partijen: de heren Beumer en Corporaal (CDA), wijlen de heer Vondeling en de heer Bode (PvdA), de heer Korthals Altes en mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD), de heren De Goede en Veldhuizen (D'66), de heren IJisberg en Milikowski (CPN), de heren Jansen en Zuurbier (PPR), de heer Kalma (PSP) en de heer Haitzma (GPV). Met medewerking van drs. A.P.M. Lucardie werden deze samengevat in "Integrated Interview Reports". Deze zijn in oktober 1979 naar Mannheim verzonden. Inmiddels hebben ook de projectgroepen van België, de Bondsrepubliek en Italië soortgelijke rapporten vervaardigd, waarvan het Centrum copieën heeft ontvangen.

d. Direct na 30 juni 1979 zou iedere nationale projectgroep een analyse van de campagne maken. Voor het opstellen van dit stuk waren uitvoerige richtlijnen vastgesteld ten einde onderlinge vergelijking mogelijk te maken. Prof. Lipschits heeft deze analyse inmiddels voltooid. Zijn rapport werd door drs. Lucardie in het Engels vertaald. Dit "Campaign Analysis Report" werd aan het eind van 1979 naar Mannheim gestuurd. Hiermee heeft de staf van het Centrum zijn deelname aan het onderzoek in eerste instantie afgesloten.

4.4 Onderzoek naar de meningsvorming binnen de Partij van de Arbeid

Op verzoek van het Partijbestuur van de PvdA neemt het Centrum deel aan een onderzoek naar de meningsvorming in deze partij. Het gaat hierbij om de meningsvorming die voorafgaat aan de vaststelling van het verkiezingsprogramma voor 1981. In het verleden was dit een weinig gestructureerd proces dat op uiteenlopende tijdstippen in de afdelingen een aanvang nam en tenslotte uitmondde in vaak zeer tijdrovende en verwarde discussies op het partijcongres. In 1979 werd besloten dat dit proces anders zou moeten verlopen. In de eerste plaats stelde het aprilcongres van de PvdA enkele thema's vast waarop de discussies voor het verkiezingsprogramma toegespitst moeten worden. In de tweede plaats ontwierp het Partijbestuur een procedure voor een meningsvormende ronde die aan de eigenlijke besluitvorming over het verkiezingsprogramma vooraf moet gaan. Aan de hand van vier discussienota's moeten alle afdelingen van de partij in dezelfde periode, tussen november 1979 en februari 1980, aan deze ronde deelnemen. Van de discussies in de afdelingen zullen verslagen gemaakt worden, die zo objectief mogelijk verwerkt en samengevat moeten worden om vervolgens als uitgangspunt te dienen voor de tweede ronde, waarin het verkiezingsprogramma wordt vastgesteld.

Voor de objectieve verwerking en samenvatting van de verslagen heeft het Partijbestuur van de PvdA de hulp van het DNPP en het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen ingeroepen. Sociologiestudenten zullen onder toezicht van drs. J. Oorburg in het kader van een blokpracticum Methoden en Technieken een kwantitatieve en kwalitatieve inhoudsanalyse toepassen op de verslagen. Vervolgens zal een technisch ambtenaar, de heer Post, de resultaten in de computer verwerken. Drs. Oorburg zal in samenwerking met drs. Lucardie het eindverslag voor het Partijbestuur schrijven. Zij zullen dit na de vaststelling van het verkiezingsprogramma door de PvdA kunnen publiceren. Uiteraard dragen zij geen enkele verantwoording voor de inhoud van het verkiezingsprogramma.

De Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen besloot in augustus 1979 tot deelname aan het onderzoek. In de herfst van 1979 werden de discussienota's geschreven en de vragen voor de discussie in de afdelingen geformuleerd. De formulering van deze vragen werd door medewerkers van de

Stichting Vorming PvdA met drs. Oorburg en drs. Lucardie besproken. De volgende fasen van het onderzoek zullen in 1980 plaats vinden. Dit project is een derde-geldstroom-onderzoek.

4.5 Parlementsenquête 1980

In 1972 is de laatste grote enquête gehouden onder de leden van de Staten-Generaal. Mede namens vertegenwoordigers van zeven Universiteiten en Hogescholen is door prof. dr. H. Daudt en dr. M.P.C.M. van Schendelen bij Z.W.O. een subsidie-aanvraag ingediend om in 1980 opnieuw een mondelinge enquête onder de 225 parlementsleden te houden. De subsidie is toegewezen.

Voor Groningen hebben prof. dr. I. Lipschits en mr. J.J. Vis zitting in de begeleidingsgroep voor dit omvangrijke onderzoek. In 1979 is de vragenlijst opgesteld, in 1980 zal de enquête uitgevoerd worden.

4.6 Publicaties van huidige en vroegere stafleden van het Centrum

In deze paragraaf worden publicaties vermeld van zowel huidige als vroegere stafleden die in 1979 zijn verschenen, maar ook artikelen die in dit Jaarboek zijn opgenomen.

Drs. R.A. Koole: De heer Koole was in 1978 op Z.W.O. basis als student-assistent voor halve dagen op het Centrum werkzaam. Hij sloot in september 1979 zijn doctoraalstudie geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen af en volgt op het ogenblik een voortgezette opleiding aan het Institut des Etudes Politiques te Parijs. Hij publiceerde:

- "De KVP en het kompas Romme/Luns" (bijlage V in dit Jaarboek).

Prof. dr. I. Lipschits: De heer Lipschits gaf ook in 1979 leiding aan het Centrum. Hij publiceerde in dat jaar samen met drs. L.P. Middel en drs. W.H. van Schuur:

- "Het middenkader van de VVD. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie op vrijdag 10 en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht" (bijlage III in dit Jaarboek).

- "Het middenkader van D'66. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 op 22 april 1978 te Zwolle" (bijlage IV in dit Jaarboek).
- "Het middenkader van de Partij van de Arbeid", in Socialisme en Democratie, 36 (1979), nr. 2 (februari), blz. 51-67.

Daarnaast publiceerde de heer Lipschits:

- "Les partis néerlandais et les élections européennes" in: "Les partis politiques et les élections européennes. Sous la direction de Dusan Sidjanski" (Genève, 1979), pp. 154-171.

Drs. A.P.M. Lucardie: De heer Lucardie trad in september 1979 toe tot de staf van het Centrum als wetenschappelijk ambtenaar met een halve dagtaak. Voor dit Jaarboek schreef hij de volgende artikelen:

- "De 'New Left' in Nederland. Een interpretatie van ideologische ontwikkelingen in Provo, PSP, PPR en PvdA in de periode 1960-1977" (bijlage VI).
- "Greep uit de politieke gebeurtenissen in Nederland gedurende het jaar 1979" (bijlage VII).

Drs. L.P. Middel: De heer Middel was in 1975 wetenschappelijk medewerker bij het Centrum. In samenwerking met de heren Lipschits en Van Schuur schreef hij artikelen over het middenkader van D'66, de VVD en de PvdA, die hierboven reeds werden genoemd. Daarnaast schreef hij:

- "Partij, Organisatie en Verkiezingen: PvdA, D'66 en VVD", paper geschreven voor het Politicologen-etmaal van 10 en 11 mei 1979 te Amersfoort.
- "Spelregels voor 'Partijgenoten' en 'Kameraden'. Over de organisatiestructuren van de PvdA en de CPN" (bijlage VIII van dit Jaarboek).

S. Singelsma: De heer Singelsma was in 1978 op Z.W.O. basis als student-assistent voor halve dagen op het Centrum werkzaam. Hij heeft op 1 februari 1980 zijn studie aan de Rijksuniversiteit Groningen voltooid. Met de heer J.B. Dik schreef hij een doctoraal-scriptie over de houding van de grote Nederlandse politieke partijen ten opzichte van de Europese eenwording. Daaruit werden de hoofdstukken over de periode 1969-1980 voor dit Jaarboek bewerkt (bijlage IX).

5. RELATIES MET ORGANISATIES EN INSTELLINGEN

5.1 Relaties met de Nederlandse politieke partijen

Voor de werkzaamheden is het Centrum afhankelijk van de medewerking van de politieke partijen. Het is verheugend dat de politieke partijen en hun wetenschappelijke bureaus die medewerking verlenen. In de loop der jaren is met de partijen en hun vertegenwoordigers een goede relatie opgebouwd.

Het Centrum ontvangt regelmatig publicaties van de politieke partijen en hun wetenschappelijke bureaus ten geschenke; een groot aantal partijen heeft het Centrum geplaatst op hun verzendlijst voor periodieke uitgaven. Vrijwel alle politieke partijen verlenen hun medewerking aan de totstandkoming van geluidsopnamen van congressen, partijraden e.d. In bijlage X wordt een overzicht gegeven van de in het jaar 1979 ontvangen geschenken van particulieren, politieke partijen en andere instellingen. Alle schenkingen zijn opgenomen in de bibliotheek van het Centrum.

5.2 Relaties met coördinerende instanties

Het onderzoek naar de Nederlandse politieke partijen valt binnen de belangstelling van drie coördinerende instanties, te weten de Coördinatiecommissie voor de Bestudering van de Parlementaire Geschiedenis van Nederland, het Verbond van Historische Onderzoekers en de Nederlandse Stichting voor Wetenschappelijk Onderzoek inzake Politiek en Openbaar Bestuur (NESPOB). Elk van deze drie instellingen wordt op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen op en de werkzaamheden van het Centrum. Prof. Lipschits is voorzitter van de Coördinatiecommissie en bestuurslid van de NESPOB.

5.3 Relaties met het Centrum voor de Parlementaire Geschiedenis van Nederland van na de Tweede Wereldoorlog

Binnen het kader van de Katholieke Universiteit Nijmegen functioneert het Centrum voor de Parlementaire Geschiedenis van Nederland van na de

Tweede Wereldoorlog, dat onder leiding staat van prof. mr. F.J.F.M. Duynstee. Het studie-object van het Nijmeegse Centrum en dat van het Groninger Centrum liggen dicht bij elkaar. Om dubblures te voorkomen houden beide centra elkaar van hun activiteiten op de hoogte.

5.4 Relaties met bibliotheken

Bij zijn werkzaamheden ondervindt het Centrum de volledige medewerking van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage (uitlening van leggers van dag- en weekbladen) en van de Universiteitsbibliotheek Groningen. Een bijzondere vorm van samenwerking is ontstaan met de Openbare Bibliotheek in Groningen. In Groningen werd slechts NRC-Handelsblad volledig bewaard en ingebonden. De periodieken, die door de Openbare Bibliotheek en haar filialen in de stad niet worden bewaard, worden aan het Centrum afgestaan. Regelmatig ontvangen we grote hoeveelheden materiaal, dat op het Centrum wordt gesorteerd en op volledigheid wordt gecontroleerd. Op deze wijze hebben we op het Centrum de beschikking gekregen over een reeks dag- en weekbladen. In het verslagjaar is het inbinden van deze periodieken gecontinueerd. Per 1 januari 1980 waren de volgende dag- en weekbladen ingebonden:

Accent	vanaf 1 januari 1976 t/m juni 1978
Algemeen Dagblad	vanaf 1 augustus 1974 t/m augustus 1979
Drentse en Asser Courant	vanaf 1 januari 1976 t/m augustus 1979
Elseviers Magazine	vanaf 1 januari 1973 t/m december 1979
De Groene Amsterdammer	vanaf 1 januari 1973 t/m juni 1978
Haagse Post	vanaf 1 januari 1973 t/m juni 1979
Hervormd Nederland	vanaf 1 januari 1977 t/m juni 1979
Leeuwarder Courant	vanaf 1 augustus 1974 t/m augustus 1979
Nederlands Dagblad	vanaf 1 juli 1974 t/m augustus 1979
Nieuwe Linie	vanaf 1 januari 1973 t/m juni 1978
Nieuwsblad van het Noorden	vanaf 1 januari 1976 t/m mei 1979
Parool	vanaf 1 augustus 1974 t/m oktober 1979
Telegraaf	vanaf 1 augustus 1974 t/m augustus 1979
Trouw	vanaf 1 februari 1974 t/m oktober 1979
De Tijd	vanaf 1 september 1974 t/m juni 1979

Volkskrant	vanaf 1 augustus 1974 t/m september 1979
Vrij Nederland	vanaf 1 januari 1973 t/m december 1978
Waarheid	vanaf 1 januari 1974 t/m augustus 1979
Winschoter Courant	vanaf 1 december 1975 t/m augustus 1979

Het inbinden van deze dag- en weekbladen wordt via de begroting van de Universiteitsbibliotheek gefinancierd door het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen.

B I J L A G E N

BIJLAGE I

DELEN UIT HET RAPPORT VAN DE EVALUATIEKOMMISSIE

1. Inleiding

Naar aanleiding van diskussies in de Universiteitsraad over de positie van het D.N.P.P. werd op 9 februari 1979 door het College van Bestuur een evaluatiekommissie ingesteld die tot taak kreeg:

"te onderzoeken of het dokumentatiecentrum voldoet aan de eisen welke gesteld mogen worden aan een modern dokumentatie-instituut, waarbij ondermeer te denken ware aan punten als volledigheid, systematiek, bruikbaarheid en toegankelijkheid van het dokumentatiesysteem."

Gezien het belang van de zaak werd de Kommissie tevens verzocht zo spoedig mogelijk de bevindingen te rapporteren.

Het onderhavige verslag van de Kommissie bevat een beschrijving van de verrichte werkzaamheden en een verantwoording van de resultaten. In het verslag wordt eerst een beschrijving gegeven van de door de Kommissie gevolgde werkwijze. Daarna wordt ingegaan op het belang van het dokumentatiecentrum. Vervolgens worden de bevindingen van de Kommissie, in het bijzonder het D.N.P.P. betreffend, behandeld. Daarbij worden de te stellen eisen als uitgangspunt genomen. Het verslag wordt afgesloten met een samenvatting waarin een overzicht wordt gegeven van de konklusies en de aanbevelingen van de Kommissie.

2. Werkzaamheden van de Kommissie

De Kommissie is in maart jl. begonnen met de werkzaamheden. In een drietal voorbesprekingen werd de werkwijze en de planning van activiteiten vastgesteld. Hoewel de Kommissie zich ter dege bewust was van de geboden haast werd het toch nodig gevonden, gezien ook het belang van de zaak, zoveel mogelijk categorieën betrokkenen te raadplegen. Besloten werd middels gesprekken en met behulp van een enquête informatie in te winnen bij: de medewerkers van het D.N.P.P., de werkgroepleden, andere betrokken dokumentatiecentra en de verschillende groepen van gebruikers;

De voorbesprekingen resulteerden in de volgende indeling van werkzaamheden:

- a. kennismakingsronde en een eerste interview met de volledige bezetting (waaronder ook enige oud-medewerkers) van het D.N.P.P.
- b. ten behoeve van het interview werd een vragenlijst opgesteld gericht op de organisatie, en op de aard en kwaliteit van de dienstverlening.
- c. het houden van aanvullende gesprekken met (oud)medewerkers van het D.N.P.P.
- d. het afleggen van bezoeken bij het D.N.P.P. ter beoordeling van het dokumentatiesysteem, de archieven, de huisvestingssituatie enz.
- e. het bezoek aan andere dokumentatiecentra om de samenhang en afstemming na te gaan van de dokumentatiebestanden. Hiertoe werden die centra bezocht waarmee samenwerkingsafspraken waren gemaakt* (Nijmegen en Leiden). Tevens werden de bibliotheek van de Tweede Kamer en het International Institute for Social History te Amsterdam bezocht.
- f. het houden van gesprekken met een aantal externe deskundigen en met de Universiteitsbibliotheek over de inhoudelijke en/of technische aspecten van het informatiebestand.
- g. het opstellen en houden van een schriftelijke enquête onder gebruikers van het D.N.P.P. Hiertoe is door middel van een selekte steekproef een gebruikersgroep samengesteld bestaande uit: onderzoekers uit het hele land, studenten, medewerkers van -"wetenschappelijke buro's"- van de politieke partijen, leden van de Koördinatiekommissie en oud-medewerkers van het D.N.P.P.

De door de Kommissie geplande activiteiten zijn allen uitgevoerd. In het verslag van de bevindingen van de Kommissie worden de resultaten zoveel mogelijk geïnterpreteerd weergegeven. Verder wordt verwezen naar de bijlagen bij dit verslag. Bij de beschrijving van de resultaten wordt de volgende indeling aangehouden: het belang van het D.N.P.P., de bestuurlijk-organisatorische opzet van het D.N.P.P., de selektie en aanschaf van het informatiemateriaal, de ontsluiting en verwerking van relevante informatie, de beschikbaarstelling en het gebruik van het dokumentatiebestand, de personeelsbezetting, huisvesting en faciliteiten en automatisering: gewenste ontwikkelingen.....

* O.a. daartoe werd in 1971 een Koördinatiekommissie opgericht.

11. Konklusies en aanbevelingen

De Kommissie is op grond van haar onderzoek tot de volgende konklusies gekomen:

- Zowel uit de gebruikers-evaluatie als in gesprekken met andere Instellingen blijkt dat de tot nu toe door het D.N.P.P. bijgehouden dokumentatie en verzameling dokumenten - waaronder vooral de video- en geluidsbanden - op het terrein van de Nederlandse politieke partijen uniek mag worden genoemd. Men is vrijwel unaniem van mening dat het werk van het D.N.P.P. moet worden voortgezet. Het werk zal bijvoorbeeld van grote betekenis kunnen zijn voor de geschiedschrijving van de politieke partijen in Nederland.
- Het D.N.P.P. voldoet (nog) niet in alle opzichten aan de eisen, te stellen aan een modern dokumentatie-instituut. Dit is zowel te wijten aan de nog korte bestaansduur van het D.N.P.P. als aan de onvoldoende doorvoering van de bestuurlijk-organisatorische opzet en het ontbreken van een goede personeelsopbouw. Ondanks deze beperkingen heeft het D.N.P.P. zich bij een aantal gebruikers in een relatief korte tijd onmisbaar weten te maken.
- Organisatorisch is een strikte scheiding tussen wetenschappelijk onderzoek en het dokumentatiewerk verricht door het D.N.P.P. niet wenselijk. Wel moet er sprake zijn van een duidelijke scheiding van verantwoordelijkheden mede omdat de dokumentatie een bredere functie heeft. Deze scheiding is onvoldoende gerealiseerd in de organisatie van het D.N.P.P. Naast de onderzoek-ondersteunende functie heeft het D.N.P.P. tevens een nationale functie. Deze functie zou naar de mening van de Kommissie nog versterkt kunnen worden.
- Wel blijkt dat het bestand nog te fragmentarisch en onvolledig is, hetgeen mede een gevolg is van een zowel kwantitatief als kwalitatief te krappe personeelsbezetting.
- De Kommissie konkludeert zowel naar aanleiding van bevindingen van derden als uit eigen ervaring dat, door een chronisch te kort aan voldoende deskundige medewerkers en het hanteren van een weinig uitgebalanceerde particularistische systematiek, de dokumentatie onvoldoende is ontsloten.

Ondanks deze onvolkomenheden wordt, als regel, de gebruiker tot tevre-

denheid geholpen dankzij de persoonlijke extra inspanning van medewerkers. Dit is echter niet voldoende om een beleid op te baseren.

- Door de slechte huisvesting is de dokumentatie niet of slecht toegankelijk. Een studieruimte voor de gebruiker ontbreekt. Ook het niet aanwezig zijn van faciliteiten zoals een fotokopieerapparaat, afspeelapparatuur e.d., staan een goede dienstverlening in de weg. Een verdere uitbouw en propagandering van het werk van het D.N.P.P. is dan uitgesloten.

Aanbevelingen

1. Het werk van het D.N.P.P. verdient onverminderd te worden voortgezet.
2. De organisatie van het D.N.P.P. moet zodanig worden dat recht gedaan wordt aan de eigen verantwoordelijkheid voor de dokumentatie naast de verantwoordelijkheid voor het onderzoek waaraan het D.N.P.P. ondersteuning verleent. Hoewel er duidelijk sprake is van gescheiden verantwoordelijkheden zal rekening gehouden moeten worden met de nauwe samenhang tussen onderzoek en dokumentatie.
3. De instelling van de aangekondigde wetenschappelijke advieskommissie zal een bijdrage kunnen leveren aan de eigen verantwoordelijkheid van het D.N.P.P. De dagelijkse leiding kan dan in overleg met de advieskommissie het (dokumentatie)beleid vaststellen en er uitvoering aan geven.
4. De huisvesting moet worden verbeterd: studieruimte voor de gebruikers, een betere vrij toegankelijke opbergruimte voor de aanwezige dokumenten, aanschaf van een kopieerapparaat, microleesapparaat en afspeel-apparaat.
5. Als punt 3 gerealiseerd is moet aandacht besteed worden aan een verdere uitbouw van de dienstverlening en propagandering van het werk van het D.N.P.P. Het vervaardigen van een goede gebruikershandleiding en een bewegwijzering is dan een eerste vereiste.
6. De systematiek behoeft een grondige bestudering. Onderzocht moet worden of met het bestaande systeem een verfijnde ontsluiting kan worden verkregen of dat in overleg met andere instellingen een gemeenschappelijke systematiek kan worden ontworpen.
7. Onderzocht moet worden in hoeverre het systeem kan worden voorbereid

- op automatisering. Tevens moet worden onderzocht in hoeverre automatisering leidt tot kwaliteitsverbetering en werkbeparend kan zijn.
8. De personeelsopbouw moet zodanig worden dat duidelijk is wie de verantwoordelijke leiding is van het D.N.P.P. Verder moet de samenstelling van het personeelsbestand garanties geven t.a.v. de inhoudelijk-analytische werkzaamheden van het D.N.P.P. en het documentatie-technische aspect.
 9. Bij de administratieve verwerking van de aanschaf moet gebruik gemaakt worden van de diensten van de Universiteitsbibliotheek niet alleen ter besparing van personeel maar ook ter verhoging van de toegankelijkheid van de informatie.
 10. Nagegaan moet worden in hoeverre (gemaakte) samenwerkingsafspraken verder geëffektueerd kunnen worden. In dit verband verdient het tevens aanbeveling in overleg met de Koördinatiekommissie te bezien hoe een documentatie-technische inbreng in deze kommissie te garanderen is. De Kommissie denkt daarbij aan het uitbreiden van de Koördinatie-kommissie met deskundigen op dit terrein.
 11. Het D.N.P.P. zou de beschikking moeten krijgen over een beperkt eigen budget voor de aanschaf van boeken, naslagwerken, extra faciliteiten voor de gebruikers e.d., nodig voor het werk van het D.N.P.P. De aanschaf van boeken zou moeten lopen via de Universiteitsbibliotheek.
 12. De plaats die aan de Universiteitsbibliotheek is toegekend in de organisatie van het D.N.P.P. moet zodanig worden dat een daadwerkelijke bijdrage te leveren is aan het te voeren beleid.
- In de huidige situatie is dit onmogelijk gebleken.....

Bijlage 4: Verslag van het gebruikersonderzoek

Inleiding

In de werkzaamheden van de Kommissie is ook een gebruikersenquête opgenomen. In verband met de vereiste spoed was een uitgebreide enquête niet mogelijk. De kommissie achtte het echter niet verantwoord de gebruikers geheel buiten beschouwing te laten. Voor de uitvoering van haar opdracht is toen besloten een beperkte enquête te houden onder een selekte groep gebruikers.

De gebruikersgroep is te onderscheiden naar de volgende categorieën;

- studenten die in het kader van een afstudeerstage kontakt hebben gehad met het D.N.P.P.
- leden koördinatiekommissie, tevens onderzoekers
- werkgroepleden. Deze groep valt voor een groot deel samen met de onderzoekerscategorie
- politieke partijen

Het totale aantal respondenten dat benaderd is bedroeg 48, waarvan 29 de vragenlijst ingevuld retourneerden. De totale respons bedraagt derhalve $\pm 60\%$.

Beschrijving populatie

kategorie	benaderd	respons absoluut	respons in %
studenten	12	4	33%
onderzoekers *	15	14	93%
pol. partijen	17	8	47%
overigen	4	3	75%
TOTAAL	48	29	

De hoogste respons kwam van de onderzoekerscategorie (93%), de laagste van de groep studenten (33%).

* inclusief leden koördinatiekommissie

Gebruik resultaten

De benaderde groep potentiële gebruikers is geen representatieve doorsnede van de totale gebruikersgroep. De groep respondenten is samengesteld door naar namen te vragen van gebruikers aan de medewerkers van het Centrum, verder zijn de werkgroepleden benaderd, de coördinatiekommissie en onderzoekers waarvan aangenomen kon worden dat ze gezien hun achtergrond (opleiding) potentiële gebruikers konden zijn.

De konsekwentie van deze werkwijze is dat de resultaten slechts indicatief gebruikt mogen worden. In die zin zijn ze echter waardevolle aanvullende informatie bij de gegevens verkregen door de interviews en kunnen dienen ter controle en/of ondersteuning van de konklusies van de Kommissie.

Vooropleiding en woonplaats

- De onderzoekersgroep bestaat uit afgestudeerden in de Politicologie, de Sociologie en/of Rechten en/of Geschiedenis. Ze zijn afkomstig uit geheel Nederland (A'dam, R'dam, Nijmegen, Enschede, Leiden, Utrecht, Assen en Groningen).
- De studenten (responsegroep) studeren allen Geschiedenis in Groningen.
- De restgroep (overigen) bestaat uit twee voormalig studenten (nu parlementair redacteur en lerares) en één bibliothecaresse.
- Van de politieke partijen zijn de wetenschappelijke buro's of stichtingen benaderd. Zowel een aantal van de grote als de kleine hebben gereageerd, afkomstig uit de politiek links of rechts georiënteerde hoek.

Gebruik van het Centrum

frequentie

- Van de groep onderzoekers heeft één geen gebruik gemaakt van het Centrum. Deze respondent was wel op de hoogte van het bestaan van het Centrum en van de publikaties uitgegeven door het Centrum.*
- De overige onderzoekers hebben allen gebruik gemaakt van het Centrum.

* Deze respondent wordt in de verdere verslaggeving buiten beschouwing gelaten

Het aantal keren dat gebruik gemaakt werd varieert van éénmaal tot een aantal malen per jaar of 'zéér frekwent' gebruik.

Soms werd gedurende enkele jaren 'zeer frekwent' gebruik gemaakt van het Centrum.

- Van de studentenresponsegroep hebben allen geregeld gebruik gemaakt van het Centrum gedurende één of meerdere periodes.
- Van de politieke partijen (wetenschappelijke buro's) hebben twee respondenten gebruik gemaakt van het Centrum waarvan één partij slechts één keer (onderzoek) en de andere partij zeer regelmatig.

De zes overige partijen geven aan dat ze zelf nog geen gebruik hebben gemaakt van de diensten van het Centrum. De redenen die daarvoor worden gegeven zijn: beschikken zelf over voldoende informatie, niet bekend met de diensten die geleverd kunnen worden (wil dit wel graag weten) en nauwelijks bij stil gestaan.

Ten behoeve van de duidelijkheid dient hier nog te worden vermeld dat het de kommissie bekend is dat wel individuele leden, medewerkers van politieke partijen contact hebben met het Centrum. Uit de response mag niet worden afgeleid dat er geen belangstelling zou zijn. Wel kan met enige voorzichtigheid aangenomen worden dat er bij een aantal partijen geen gericht beleid is voor het verzamelen van informatie-gegevens uit andere dan de eigen bibliotheken.

- Van de groep 'overigen' hebben allen meerdere malen gebruik gemaakt van het Centrum.

Hoe kontakt gekregen met het Centrum en vanuit welke achtergrond

- De onderzoekers hebben kontakt gekregen met het Centrum door hun studie, door het persoonlijk kennen van personen werkzaam bij het Centrum, via anderen die bekend waren met het Centrum, via de publikaties van het Centrum, tijdelijk werkzaam geweest bij het Centrum, in verband met dissertatie-onderzoek of omdat men lid was van de werkgroep.
- De studenten hebben kontakt gekregen met het Centrum door hun studie waarin gewezen werd op de mogelijkheden van het Centrum. De achtergrond van waaruit ze kontakt zochten was het maken van referaten, het schrijven van een skriptie en het schrijven van artikelen over politiek.
- De politieke partijen zijn op de hoogte geraakt doordat het Centrum

zelf kontakt heeft gezocht. Daarbij ging het om het verkrijgen van voor het Centrum relevante informatie of ten behoeve van studenten.

De achtergrond van waaruit gebruik gemaakt werd van het Centrum was, het willen verrichten van onderzoek en het gericht verwerven van informatie voor meerdere doeleinden.

- De respondenten in de kategorie 'overigen' zijn vanuit hun studie bekend geraakt met het Centrum, als student-assistent en/of ten behoeve van een skriptie of literatuurrapport. Na beëindiging van de studie incidenteel t.b.v. journalistieke activiteiten.

Wijze van kontakt

De onderzoekers, met name die van buiten Groningen, hebben vooral telefonisch en/of schriftelijk kontakt met het Centrum. In een enkel geval werd het Centrum ook persoonlijk bezocht. De onderzoekers uit Groningen kwamen naar verhouding vaker persoonlijk naar het Centrum. Dit geldt ook voor de studenten in zoverre dat deze kategorie naast frekwent persoonlijk bezoek ook geregeld telefonisch kontakt had met het Centrum.

Bij de twee politieke partijen die zeiden gebruik te maken van het Centrum lag de nadruk op telefonisch kontakt. Soms wordt schriftelijk kontakt gezocht en zelden wordt een persoonlijk bezoek gebracht. De partij die het meeste gebruik maakt van het Centrum heeft voorkeur voor telefonisch kontakt, de ander voor persoonlijk bezoek.

Van de onderzoekers heeft de helft voorkeur voor persoonlijk bezoek, één voor telefonisch en één voor schriftelijk kontakt. De overigen hebben geen voorkeur maar vinden dat dit afhankelijk is voor de gewenste informatie. Voor op één na alle onderzoekers geldt dat ze op ten minste twee manieren kontakt hebben gehad met het Centrum (telefonisch en persoonlijk). Van de groep onderzoekers die de voorkeur geeft aan persoonlijk bezoek van het Centrum komt ruim de helft van buiten Groningen. De studenten hebben allen voorkeur voor persoonlijk bezoek aan het Centrum.

Bekijken we de totaalgroep gebruikers van het Centrum dan ligt de nadruk op persoonlijk bezoek, daarna komt de groep die vindt dat het afhangt van de gewenste informatie, vervolgens het telefonisch kontakt en in de laatste plaats schriftelijk kontakt.

De dienstverlening door het Centrum

- *bereikbaarheid*

De gebruikersgroepen verschillen onderling niet van mening over de bereikbaarheid. Op één na, en dan slechts in één geval, waren alle gebruikers van mening dat het Centrum bereikbaar was indien men informatie wenste.

- *telefonische en schriftelijke dienstverlening*

Voor zover men zich schriftelijk of telefonisch wendde tot het Centrum kon de gewenste informatie snel verschaft worden. Indien dit schriftelijk moest geschieden dan gold een termijn van ongeveer twee weken. Als het Centrum niet kon helpen omdat de gewenste informatie niet beschikbaar was werd deze of elders opgezocht of werd verwezen naar andere adressen. In een enkel geval kon helemaal niet worden geholpen. In vrijwel alle gevallen werd de verschaft informatie als adequaat voor het beoogde doel gekwalificeerd. In een enkel geval werd als beperking aangegeven; adequaat binnen de mogelijkheden van het Centrum.

- *dienstverlening bij persoonlijk bezoek*

Ongeveer de helft van de respondenten die persoonlijk op het Centrum waren geweest hadden over het algemeen geen moeite met het kaartstelsel. Na enige begeleiding had het grootste deel van de respondenten er geen moeite mee. Opvalt dat de studenten het gemakkelijkst hun weg vonden, terwijl de groep onderzoekers de meeste problemen had met het zoeken zonder hulp. Een enkele respondent gaf te kennen geen ervaring te hebben met het zelf zoeken omdat direkt ondersteuning werd verleend bij het zoeken in het kaartstelsel. Vrijwel alle respondenten gaven te kennen dat indien nodig direkt hulp aanwezig was, in de meeste gevallen de dokumentalist of professor Lipschits en in een aantal gevallen ook de student-assistenten of de sekretaresse.

Enkele respondenten gaven aan dat het indelingssysteem van de onderwerpen te globaal was en daardoor leidt tot onnodig lang zoeken. Zij vinden het van groot belang voor de kwaliteit van het Centrum dat er een verfijning wordt aangebracht in het systeem door onderverdelingen aan te brengen in de bestaande categorieën. Gebeurt dit niet dan dreigt op den duur het systeem onbruikbaar te worden.

De deskundigheid van de hulpverleners werd verschillend gewaardeerd. In de helft van de gevallen werd deze als goed gekwalificeerd. In de overige gevallen als redelijk tot voldoende. Dit laatste geldt met name voor de groep onderzoekers. Aanvullende opmerkingen die daarbij gemaakt werden waren; naar dokumentatie-technische ondersteuning wel goed, een wetenschappelijk dokumentatie-ambtenaar gewenst en bij gericht zoeken geen klachten.

In de meeste gevallen leverde het bezoek 'in voldoende mate' gewenste informatie op, een enkele keer 'méér dan verwacht'. In een tweetal gevallen 'minder dan verwacht'. Als oorzaken worden aangegeven; 'in verkeerde bibliotheek gezocht' en -de verzameling en de dokumentatie- op het terrein van de beeld- en geluidsarchieven, partijbladen enz. is fragmentarisch en hoogst onvolledig. Juist deze unieke bestanden zouden meer aandacht en prioriteit moeten krijgen, omdat deze activiteit nergens anders in Nederland wordt ondernomen.

Het behaalde resultaat werd door de meeste respondenten het resultaat geacht van eigen zoeken en daarbij verkregen ondersteuning. Een tweetal respondenten gaf aan dat het een resultaat van eigen zoeken was geweest. Eén respondent kon de informatie niet zonder ondersteuning vinden omdat er een grote achterstand was in de verwerking van de dokumenten (een groot aantal ongekatalogiseerde jaargangen).

Het raadplegen van andere dokumenten en archieven werd door een groot aantal respondenten mogelijk geacht. Er werden echter wel veel kritische opmerkingen bij gemaakt. Deze waren; erg ontoegankelijk omdat ze bij de hoogleraar op de kamer staan, onoverzichtelijk wat er is en onpraktische opstelling, wat ik zocht was niet terug te vinden, informatie was zoek, de archieven voor zover aanwezig bevinden zich in ongeordende staat. Een respondent gaf er blijk van niet te weten van het bestaan van archieven e.d. omdat hij zei dat ze er niet waren maar dat van belang was dat ze er zouden komen.

De huisvesting en andere voorzieningen

Op één respondent na waren allen zéér slecht te spreken over de huisvesting van het Centrum en het ontbreken van een aantal noodzakelijke voorzieningen.

De ruimten zijn te klein, de visuele hulpmiddelen moeten elders gebruikt worden, er is geen rustige lees en/of studieruimte, er is geen kopieerapparatuur. Door de ruimte-indeling staat alle materiaal verdeeld over meerdere kamers, daardoor weinig toegankelijk en ongeordend. Men kan niet ongestoord de kaartenbakken doornemen. Een groot deel van de onderzoekers spreekt er zelfs schande van en vindt het beneden alle peil. Een groot aantal respondenten vindt dat er behalve kopieerapparatuur, studieruimte e.d. ook een kleine handbibliotheek moet zijn, een handleiding voor de gebruikers, een mogelijkheid om boeken e.d. te lenen en bandapparatuur voor het raadplegen van beeldbanden e.d.

Publikaties van het D.N.P.P.

Op één na waren alle respondenten op de hoogte van de publikaties van het Centrum. Met name de Cahiers Nederlandse Politiek en het jaarboek van het D.N.P.P. werden genoemd.

Het oordeel over het belang van de publikaties was nogal gevarieerd, maar in het algemeen wel positief.

Het meest eenduidig en positief in hun oordeel waren de studenten. Met name het jaarboek bevat volgens hen veel informatie bruikbaar voor de studie (onmisbare informatie) en werkt tijdbesparend bij eigen bibliotheekwerkzaamheden.

De meningen van de onderzoekers over het belang lagen meer verdeeld. Een enkele onderzoeker achtte het belang gering en sprak over doublures van Intermediair artikelen. Het merendeel achtte de publikaties nuttig tot zeer informatief en soms tijdbesparend. Een enkele maal werden de publikaties (vooral de Cahiers) gekwalificeerd als een goed overzichtswerk voor een breder publiek en daardoor zeer informatief voor wie niet diep graaft. Ook de politieke partijen, voor zover deze de vraag beantwoord hebben, hadden een positief oordeel over de publikaties van het D.N.P.P. (zéér informatief, voor een breder publiek).

Aansluiting op andere dokumentatie-centra in Nederland

Een dertiental respondenten gaven aan bekend te zijn met en ook gebruik te maken (11 resp.) van andere dokumentatiecentra in Nederland. De volgende centra werden genoemd:

- Katholiek Dokumentatie Centrum Nijmegen (5x) (K.U. Nijmegen)
- Dokumentatie Centrum Nederlands Protestantisme (2x) (V.U. A'dam)
- bibliotheken, archieven politieke partijen (6x)
- Parlementair archief (1x)
- wetenschappelijke buro's (2x)
- centraal register familie-archieven (1x)
- databank-project, dokumentatiecentrum R.U. Leiden (1x)
- Dokumentatie Centrum voor de Nieuwste Geschiedenis (1x) (A'dam)
- Kabinetsarchief Nijmegen (1x)

In twee gevallen vonden de respondenten dat de informatie van het K.D.C. in Nijmegen niet aansloot bij de in Groningen aanwezige informatie.

Ook de informatie van het Kabinetsarchief zou naar de mening van de betrokken respondent niet aansluiten bij die van het D.N.P.P. In de overige gevallen was men van mening dat er sprake was van een goede aansluiting, met soms onvermijdelijke overlappingen.

Twee respondenten die aangaven ook gebruik te maken van archieven van politieke partijen vermeldde tevens dat deze erg slecht ontsloten zijn en meer afgestemd op in- dan op extern gebruik. Voor hen was dit aanleiding om nog eens het belang van het behoud van het D.N.P.P. te bepleiten met als extra argument dat de partij-archieven meer op de aktualiteit gericht zouden zijn dan op systematische archivering en ontsluiting.

Volledigheid van de vraagstelling van de Kommissie

Aan de respondenten werd afsluitend de vraag voorgelegd welke aspecten niet aan de orde waren gesteld die wel van belang waren voor een beoordeling van de bruikbaarheid van het D.N.P.P.

Veertien respondenten maakten van de mogelijkheid gebruik om de volgende zaken onder de aandacht van de Kommissie te brengen:

- het D.N.P.P. is zéér waardevol, moet extra faciliteiten krijgen en verder uitgebouwd worden (6x)
- niet aan de orde geweest is de vraag in welke mate het D.N.P.P. de ontwikkeling van onderzoek stimuleert? antwoord: sterke stimulans (1x)
- nagaan welke aansluitingsmogelijkheden er zijn op de archieven van het bibliografisch Centrum in Leiden (1x)
- het dokumentatiesysteem is niet doeltreffend genoeg (2x)
- de binding met het Instituut voor Geschiedenis is minder gelukkig (1x)
- het Centrum beschikt over unieke gegevens, de verzameling op deze wijze gebeurt nergens anders, de partij-buro's doen het zeer gebrekkig (1x)
- het D.N.P.P. moet ook vooroorlogse onderwerpen gaan opnemen in het bestand (1x)
- aanwezigheid van naslagwerk verhoogt de bruikbaarheid van het D.N.P.P. (1x)
- de vraagstelling van de Kommissie is te weinig afgestemd op het nut van het D.N.P.P. op langere termijn (1x)
- waar blijven de reproductiemogelijkheden? (1x)
- een uitleenmogelijkheid is zéér wenselijk (1x).

BIJLAGE II

Overzicht van de rubrieken in de systematische bibliografie (oude stijl) en uittrekselsysteem met de bijbehorende aantallen kaartjes

De getallen zijn naar boven afgerond op vijftigtallen.

<i>Rubrieken</i>	<i>Systematische bibliografie</i>	<i>Uittrekselsysteem</i>
1. <u>Algemeen, diversen</u>	1500	350
2. <u>Nederlandse politieke partijen</u>		
2.1 algemeen	450	100
2.2 anarchisme/anarchistische organisaties	50	50
2.3 communisme/communistische partijen	100	
2.4 confessionele partijen	100	50
2.5 conservatisme	50	
2.6 fascisme/fascistische partijen	50	
2.7 liberalisme/liberale partijen	100	
2.8 protestants-christelijke partijen	250	50
2.9 socialisme/socialistische partijen	150	50
2.10 alfabetisch op partijen		
Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond	50	
Algemeene Staatspartij	50	
Amsterdamse Aktiepartij	50	

Anti-Misdaad Partij	50	
Anti-Revolutionaire Partij	1300	1050
Bellamy Partij		50
Binding Rechts	50	50
Boerenpartij	100	150
Boeren- en Middenstandspartij		50
Bond van Christen-Socialisten	50	
Bond van Vrije Liberalen	50	
Bruggroep	50	50
Christelijk Democratische Unie	50	50
Christelijk Democratische Volkspartij		50
Christelijk Historische Unie	400	650
Christelijk Nationale Volkspartij		50
Christelijk Sociale Partij	50	50
Christelijke Volkspartij	50	50
Christen-Democratisch Appèl	600	750
Christen-Democratische Partij	50	50
Christen Democratische Unie	50	50
Christen-Radicalen	50	50
Comité van Waakzaamheid	50	50
Communistische Partij van Nederland	1200	650
Consciëntiële Unie		50
Conservatieve Partij	50	
Democraten '66	350	250

Democratisch Actiecentrum	50	50
Democratisch Socialisten '70	100	250
Democratische Middenpartij		50
De Derde Weg	50	50
Economische Bond	50	
Eenheid Door Democratie	50	
Europese Conservatieve Unie		50
Evangelische Progressieve Volkspartij	50	50
Evangelische Solidariteits Partij	50	50
Friese Bond	50	
Friese Nationale Partij	50	50
Friese Volkspartij	50	
Gereformeerd Politiek Verbond	200	350
Grönneger Bond	50	
Groep-Lopez		50
Groep-Voogd		50
Grondpartij	50	
Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij	50	50
Humanistisch Socialistische Partij	50	
Internationale Kommunistenbond	50	50
Jong Conservatief Verbond		50
Kabouters/Provo	100	50
Katholieke Nationale Partij	50	100
Katholieke Volkspartij	1550	1450

Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland	50	50
Liberaal Democratische Partij		50
Liberaal Partij		50
Liberaal Partij van Vrije Burgers		50
Liberaal Staatspartij (De Vrijheidsbond)	50	50
Liberaal Unie	50	50
Lijst-Germaux		50
Middenstandspartij		50
Nationaal Democratische Partij		50
Nationaal Europese Sociale Beweging		50
Nationaal Evangelisch Verband	50	
Nationaal Historische Partij	50	
Nationaal Socialistische Beweging	100	50
Nationaal Socialistische Nederlandse Arbeiders Partij		50
Nationaal Verbond		50
Nationale Bond Landbouw en Maatschappij	50	
Nationale Bond van Protestantse Kiezers	50	50
Nationale Christelijke Unie		50
Nationale Groep		50
Nationale Katholieke Partij	50	
Nationale Partij	50	50
Nationale Unie	50	50
Nationale Volkspartij		50
Nederlands Gesprek Centrum	50	50

Nederlandse Bellamy Partij		50
Nederlandse Conservatieve Partij		50
Nederlandse Democratische Partij		50
Nederlandse Middenstandspartij		50
Nederlandse Oppositie Unie		50
Nederlandse Unie	50	50
Nederlandse Volks Beweging	150	150
Nederlandse Volks Unie	50	50
Neutrale Boeren- en Plattelandspartij	50	
Nieuw Democratische Partij	50	50
Nieuw Rechts	50	50
Noodraad	50	50
Onafhankelijke Boerenpartij		50
Onafhankelijke Nationale Groep		50
Onafhankelijke Socialistische Partij	50	
Oude SDAP	50	50
Pacifistisch Socialistische Partij	250	300
Partij van de Arbeid	2950	1650
Partij van de Daad		50
Partij van Vrije Burgers		50
Partij van de Vrijheid	50	50
Partij voor Landbouw en Middenstand		50
Partij voor Ongehuwden	50	50
Partij voor Overheidspersoneel		50

Partij voor Recht en Vrijheid		50
Partij voor Volksbelang en Volksstemming		50
Partij voor Volkswil en Referendum	50	50
Partij voor Wereldregering		50
Partij zonder Politicus		50
Personalistische Unie		50
Politieke Partij Radikalen	300	300
Positief Christelijke Nationale Unie	50	50
Progressief Rechts	50	50
Protestants Christelijke Volkspartij		50
Protestantsche Unie	50	50
Protestantse Volkspartij	50	
Radicaal Democratische Unie		50
Radicaal Democratische Volkspartij		50
Reformatorisch Politieke Federatie	50	50
Religieus-Socialistisch Verbond	50	
Republikeinse Partij		50
Resoluut	50	50
Revolutionair Communistische Partij	50	50
Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij	50	50
Revolutionair Socialistische Partij	50	
Rooms Katholieke Partij Nederland	50	50
Rooms Katholieke Staatspartij	300	100
Sociaal Democratische Arbeiders Partij	500	100

Sociaal Democratische Bond	150	
Sociaal Democratische Partij	100	
Sociale Bond voor Sportbelangen		50
Socialistische Partij	50	50
Socialistische Beweging		50
Socialistische Unie	50	50
Socialistische Werkers Partij	50	50
Staatkundig Gereformeerde Partij	100	250
De Unie		50
Verbond tegen Ambtelijke Willekeur	50	50
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	850	1250
Vrije Socialistische Vereeniging	50	
Vrijzinnig Democratische Bond	100	50
Werkgroep "Fusie vooruitstrevende rechtse partijen"		50

3. Relaties tussen partijen

3.1 alfabetisch op partijen

ARP - BP	50	50
ARP - CDU	50	
ARP - CHU	50	50
ARP - CPN	50	50
ARP - CVP		50
ARP - D'66		50
ARP - EPV		50
ARP - ESP		50

ARP - GPV	50	50
ARP - H(G)S	50	
ARP - KVP	50	50
ARP - NVB		50
ARP - PPR	50	50
ARP - PSP	50	
ARP - PvdA	50	50
ARP - Prot. Unie	50	
ARP - RKSP	50	50
ARP - SDAP	50	50
ARP - SGP	50	50
ARP - VDB		50
ARP - VVD	50	50
BP - CPN	50	
CDA - CPN	50	
CDA - EPV		50
CDA - GPV		50
CDA - PPR	50	50
CDA - PvdA	50	50
CDA - RPF		50
CDA - SGP		50
CDA - VVD	50	50
CDU - CHU		50
CDU - SDAP	50	

Christen-Radicalen - D'66	50	
Christen-Radicalen - PSP	50	50
Christen-Radicalen - PvdA		50
CHU - D'66	50	
CHU - GPV		50
CHU - KVP	50	50
CHU - NVB		50
CHU - PvdA	50	50
CHU - Prot. Unie	50	
CHU - SDAP		50
CHU - RKSP	50	
CHU - SGP		50
CHU - VVD	50	50
Confessionele partijen - PvdA		50
CPN - D'66	50	
CPN - KVP	50	50
CPN - NVB	50	50
CPN - PSP	50	50
CPN - PvdA	100	50
CPN - SDAP	50	50
CPN - SU	50	
CPN - VVD		50
D'66 - DS'70	50	50
D'66 - KVP		50

D'66 - PPR		50
D'66 - PSP	50	50
D'66 - PvdA	50	50
D'66 - VVD	50	50
DS'70 - PvdA		50
DS'70 - VVD	50	50
GPV - NEV	50	
GPV - PvdA		50
GPV - PPR		50
GPV - RPF		50
GPV - SGP	50	50
GPV - VVD		50
KNP - KVP	50	50
KVP - PPR		50
KVP - PvdA	150	300
KVP - SGP		50
KVP - VVD	50	50
LSP - VVD		50
Ned. Unie - NSB	50	
Ned. Unie - NVB	50	50
NVB - PvdA	50	
NVB - RKSP		50
NVB - SDAP	50	50
PPR - PSP	50	50

PPR - PvdA	50	50
PPR - VVD	50	
PSP - PvdA	50	50
Prot. Unie - SGP	50	
PvdA - SGP		50
PvdA - PvdV		50
PvdA - VDB		50
PvdA - VVD	50	100
RKSP - SDAP	50	50
RPF - SGP		50
SDAP - VDB		50
3.2 Samenwerking progressieven	200	100
4. <u>Organisatorische structuur algemeen</u>	50	50
5. <u>Theoretische aspecten</u>	150	
6. <u>Kabinetscrises/kabinetsformaties</u>	500	750
7. <u>Kiesstelsel</u>	300	150
8. <u>Verkiezingen</u>	500	400
9. <u>Electorale sociologie</u>	300	200
10. <u>Democratisering</u>	300	50
11. <u>Parlement, regering, ministers en ambtenaren</u>	500	150
12. <u>Dekolonisatie</u>	300	50
13. <u>Werknemers en werkgevers</u>	750	150
14. <u>Denkbeelden tijdens de Tweede Wereldoorlog over partijvorming</u>	350	50

15.	<u>Biografieën</u>	300	50
16.	<u>Buitenlandse politieke partijen</u>	900	
17.	<u>Europese integratie/verkiezingen</u>	250	150
18.	<u>Vrouwenbeweging</u>	350	50
19.	<u>Groningen</u>	50	50
20.	<u>Koninklijk Huis</u>	50	50

BIJLAGE III

I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur:

"HET MIDDENKADER VAN DE VVD. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie op vrijdag 10 en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht"

Voordat er sprake was van rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, bestond binnen de politieke partijen gewoonlijk slechts bij een kleine groep specialisten belangstelling voor "Europa".¹⁾ Voor zover politieke partijen al actief waren op Europees niveau, werden deze activiteiten ontplooid door het topkader (parlementsleden, partijbestuurders en hun adviseurs). Voor de Europese verkiezingen echter moest, evenals bij de nationale verkiezingen, het electoraat worden gemobiliseerd en voor dit mobiliseren had het topkader het middenkader nodig. Vanaf het moment dat de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement werden aangekondigd was het duidelijk dat het middenkader van de politieke partijen moest worden ingeschakeld. Op deze ontwikkeling heeft een groep Europese onderzoekers willen "inspelen".

Op initiatief van het European Consortium for Political Research is een Europese werkgroep gevormd (European Elections Study), bestaande uit een coördinerende projectleider (K. Reif, Mannheim) en voor elk van de negen lidstaten van de Europese Gemeenschap een nationale projectleider (voor Nederland: I. Lipschits, Groningen). Het onderzoek wordt gesubsidieerd door de Stiftung Volkswagenwerk, het Europees Parlement en de Europese Commissie.

Een eerste probleem was het operationaliseren van de te onderzoeken groep: het middenkader. Het ging ons om de mensen die optreden als tussenpersoon tussen de "massa" van de partij (partijaanhang, partijleden, plaatselijke afdelingen) en de "top" van de partij (partijbestuur, parlementsleden). Voor dit project worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader. We zijn ons bewust dat het middenkader ook andere groepen dan die afgevaardigden omvat, maar zeker in de Nederlandse situatie zullen zij hun vertegenwoordigers hebben onder de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen.

Besloten werd niet te streven naar het zoeken van één centrale probleemstelling, maar eerst een vragenlijst voor het te onderzoeken middenkader op

te stellen die de deelnemende onderzoekers zoveel mogelijk bevredigde, zonder echter die vragenlijst te lang te maken. Toen dit uitgangspunt eenmaal was aanvaard, konden de nationale projectleiders beginnen aan het opstellen van een vragenlijst. Hierbij kwamen de volgende groepen probleemstellingen naar voren:

1. Wat is de plaats en de positie van het nationale partijcongres binnen de organisatorische structuur van de politieke partij? Hierbij zal onder meer worden nagegaan wat de formele, reële en wenselijk geachte bevoegdheden zijn van het partijcongres.
2. Hoe is de samenstelling van het middenkader? Deze vraag zal in een zo ruim mogelijke zin worden beantwoord: regionale spreiding, persoonlijke kenmerken (leeftijd, geslacht, enz.), sociaal-economische kenmerken (op-leiding, beroep, inkomen, godsdienst, enz.), de mate van partij-activiteiten, enz.
3. Hoe functioneert het middenkader als schakel tussen de basis en de top van de partij? In dit verband worden onder meer vragen gesteld naar de relaties van leden van het middenkader met de afdelingen, de partijleiding en de fractie in de Tweede Kamer.
4. Wat zijn de (al dan niet wenselijk geachte) betrekkingen tussen de afzonderlijke nationale partijen en de transnationale partijfederaties? Hierbij zal tevens aandacht worden besteed aan de mogelijkheid en/of wenselijkheid van het oprichten van Europese politieke partijen.
5. Welke invloed gaat er van het organiseren en het houden van Europese verkiezingen uit op de nationale partijverhoudingen? De verkiezingsstrijd en de verkiezingsuitslag zal óók gehanteerd worden als maatstaf voor de nationale politieke krachtsverhoudingen en kan daardoor invloed uitoefenen op de nationale partijverhoudingen (bijvoorbeeld problemen in regerings-coalities).
6. Welke standpunten worden door het middenkader ingenomen ten aanzien van de Europese integratie? Hierover is een reeks vragen in de vragenlijst opgenomen.

In de organisatie van het onderzoek zijn de nationale projectleiders vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het programma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. De uitvoering van het onderzoek wordt verricht door: R.A. Kooie, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaamheden gesteund door de

staf van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. De door de nationale projectleiders vastgestelde vragenlijst is bindend, maar de nationale groepen mogen wel eigen vragen toevoegen. Van deze mogelijkheid hebben wij gebruik gemaakt.

De vragenlijst is in Nederland voorgelegd aan:

- de afgevaardigden op het Raden- en Statencongres van de Partij van de Arbeid (Den Haag, 11 februari 1978)²⁾
- de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (Utrecht, 10-11 maart 1978)
- de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 (Zwolle, 22 april 1978)
- de leden van het congres van het Christen Democratisch Appèl (Den Haag, 20 januari 1979).

Aan de besturen van de betrokken partijen is een voorlopig rapport van het onderzoek beloofd. Dit verslag over de Algemene Vergadering van de VVD op 10-11 maart 1978 vormt een onderdeel van het voorlopige rapport zoals dat aan het Hoofdbestuur van de VVD is beloofd. Het *voorlopige* karakter ervan wordt vooral bepaald door de volgende factoren:

- het is uitsluitend gebaseerd op de antwoorden op de gesloten vragen;
- er worden geen vergelijkingen gemaakt met de data die zijn verzameld op de congressen van andere partijen.

De Algemene Vergadering is het hoogste orgaan van de VVD (Statuten, art. 17.1). De Algemene Vergadering wordt ten minste eenmaal per jaar door het Hoofdbestuur bijeengeroepen (idem, art. 18.1). Behalve de jaarlijkse Algemene Vergadering kunnen ook buitengewone Algemene Vergaderingen bijeen worden geroepen (idem, art. 19.1). Alleen afgevaardigden van de afdelingen bezitten het stemrecht in de Algemene Vergadering (idem, art. 20.1). In het algemeen geldt dat voor iedere vijftig leden van een afdeling één stem wordt uitgebracht (idem, art. 20.1 t/m 20.4). De afgevaardigden worden benoemd door de ledenvergadering van de betrokken afdeling (idem, art. 20.5) en zij stemmen in de Algemene Vergadering zonder last en naar vrije overtuiging (idem, art. 20.6).

De voor dit project onderzochte Algemene Vergadering was een normale jaarlijkse algemene vergadering, die op vrijdag 10 maart en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht werd gehouden. De omstandigheden, waaronder deze Alge-

mene Vergadering plaatsvond, werden door de VVD positief beoordeeld:

- de VVD was net coalitiepartner geworden in het kabinet-Van Agt;
- de VVD had in januari 1978 het 30-jarige bestaan gevierd;
- voorzitter Korthals Altes kon medelen dat het ledenbestand van de VVD de 100.000 was gepasseerd.

Op vrijdag 10 maart werden voornamelijk huishoudelijke zaken behandeld zoals: jaarverslagen van de secretaris en van de penningmeester, voorstel tot verhoging van de contributie, bespreking van het beleid van het Hoofdbestuur. Op zaterdag 11 maart waren meer 'politieke' zaken aan de orde: toespraak van VVD-voorzitter Korthals Altes, redevoering van de voorzitter van de VVD-fractie in de Tweede Kamer Rietkerk, vragen over het beleid van de Kamerfracties en beantwoording van die vragen. Op de zaterdag waren aanzienlijk meer personen aanwezig dan op de vrijdag; hierbij speelde uiteraard ook een rol dat de vrijdag een normale werkdag is.

Dank zij de medewerking van het Dagelijks Bestuur van de VVD ontvingen alle afgevaardigden op de Algemene Vergadering een vragenlijst. De ingevulde vragenlijsten konden ter plaatse worden ingeleverd òf ze konden later in een gefrankeerde en geadresseerde enveloppe worden teruggezonden. In totaal werden 154 vragenlijsten geretourneerd, hetgeen neerkomt op een respons van 61%.

de afgevaardigde

De spreiding van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering over de verschillende Kamercentrales laat een 'relatieve randstedelijke overheersing' zien. Meer dan de helft (57%) van de respondenten is afkomstig uit Utrecht en Noord- of Zuid-Holland. Bijna een-derde van de respondenten woont in een van de drie grote stedelijke agglomeraties (Amsterdam: 6%; Rotterdam: 13%; Den Haag: 12%). Van alle respondenten werkt of studeert 61% niet in zijn eigen woonplaats. Dit gevoegd bij de constatering dat drie-kwart van de respondenten in een plaats met minder dan 50.000 inwoners woont, doet veronderstellen dat het middenkader van de VVD sterk suburbane kenmerken vertoont.

De leeftijd van de respondenten varieert tussen 76 jaar (de oudste) en 22 jaar (de jongste). Meer dan de helft van hen is ouder dan 37, maar nog

geen 54 jaar. De gemiddelde leeftijd is 44 jaar en van elke tien afgevaardigden is er één die nog geen 30 jaar is.

In het vervolg zal bij de variabele leeftijd een vijfdeling worden gehanteerd en wel in de categorieën I (tot en met 30 jaar), II (31 tot en met 40 jaar), III (41 tot en met 50 jaar), IV (51 tot en met 60 jaar) en V (ouder dan 60 jaar).

Wat betreft de verhouding mannen/vrouwen onder de afgevaardigden, kan van een duidelijke oververtegenwoordiging van mannen gesproken worden. Op de Algemene Vergadering waren vijf keer zoveel mannelijke als vrouwelijke afgevaardigden aanwezig.

Leeftijdsspreiding en geslacht geven gezamenlijk het in tabel 1 weergegeven beeld.

tabel 1. Leeftijdsspreiding onder de mannelijke en vrouwelijke afgevaardigden op de Algemene Vergadering

leeftijdscategorie	mannen		vrouwen		totaal	
	absoluut/%		absoluut/%		absoluut/%	
I t/m 30 jaar	19	15	4	15	23	15
II 31 t/m 40 jaar	33	26	4	15	37	24
III 41 t/m 50 jaar	36	28	9	35	45	29
IV 51 t/m 60 jaar	27	21	6	23	33	22
V ouder dan 60 jaar	12	9	3	12	15	10
I, II, III, IV en V	127	99')	26	100	153	100

') afrondingsverschil

Ruim een kwart van de afgevaardigden is werkzaam in (semi-)overheidsdienst (inclusief het onderwijs). In tabel 2 wordt de percentuele verdeling gegeven van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering over de sectoren van de economie waarin zij werkzaam zeggen te zijn.

Bijna alle afgevaardigden beschouwen hun (gezins-)inkomen als groot (20%) of redelijk (73%). De meesten rekenen zich tot de sociale middenklasse (70%); slechts één respondent rekent zich tot de lagere sociale klasse. De overigen

beschouwen zich als behorend tot de hogere sociale klasse in onze samenleving of spreken geen oordeel uit (27%, respectievelijk 3%).

De subjectieve kwalificatie van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering ten aanzien van hun inkomen en sociale klasse lijkt enigszins verband te houden met hun leeftijd. De leeftijdscategorie IV (51 tot en met 60 jaar) beschouwt gemiddeld zijn inkomen als hoger dan de andere leeftijdscategorieën, terwijl deze categorie (IV) zich gemiddeld ook meer tot de hogere sociale klasse rekent dan de overige. De jongere respondenten (categorie I) rekenen zich gemiddeld meer dan de anderen tot de sociale middenklasse, terwijl zij, gemiddeld genomen, hun inkomen ook als minder groot ervaren. De vrouwelijke respondenten 'klasseren' zich gemiddeld hoger dan de mannelijke (39%, respectievelijk 24% rekent zich tot de hogere sociale klasse). Wat betreft de beoordeling van hun inkomen zeggen de vrouwelijke respondenten meer dan de mannelijke dat zij dit inkomen als groot beschouwen.

tabel 2. Verdeling van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering over de sectoren van de economie

werkzaam in:	% afgevaardigden:
- primaire en secundaire sectoren	18
- tertiaire sector	25
- vrije beroepen	7
- (semi-)overheid	19
- onderwijsgevend	7
- onderwijsvolgend	5
- andere sectoren ')	5
- geen antwoord '')	14
	+
	100

') tot deze categorie behoren ook degenen die als beroep 'huisvrouw' vermeld hebben

'') tot deze categorie behoren ook de gepensioneerden, WAO'ers en andere 'anders-actieven'.

De gemiddelde leeftijd tot welke men dagonderwijs gevolgd heeft is 23 jaar. Van de respondenten stopte 8% met het volgen van dagonderwijs vóór zijn zeventiende verjaardag, terwijl een-derde van hen in zijn 23e jaar nog volledig dagonderwijs volgde.

Het gemiddelde opleidingsniveau van het VVD-middenkader is relatief hoog. Meer dan twee-derde van de afgevaardigden bezocht (bezoekt), zoals tabel 3 laat zien, een instelling voor Hoger Beroepsonderwijs (HBO) en/of een universiteit of Hogeschool. Uit tabel 3 blijkt ook dat met name de categorie oudere afgevaardigden (V) een relatief minder hoog opleidingsniveau bereikte dan de overige leeftijdsgroepen. Het is opmerkelijk dat geen van de respondenten als laatst gevolgde dagopleiding de lagere (basis-)school, VGLO en dergelijke aangeeft.

tabel 3. Genoten dagonderwijs, bekeken naar leeftijd

soort onderwijs (tot en met)	% totaal	% leeftijdscategorieën				
		I	II	III	IV	V
- lagere (basis-)school/ VGLO/LAVO/LEAO	-	-	-	-	-	-
- LBO/Huish.school/ MULO/MAVO	3	-	3	7	3	-
- HAVO/MBO/MMS/ HBS/VHBO/VWO/ Gymnasium	28	30	16	25	24	73
- HBO	26	26	32	29	21	7
- universiteit/ Hogeschool	43	44	49	40	49	20
- geen antwoord	1	-	-	-	3	-
	+	+	+	+	+	+
	101	100	100	101	100	100

Onder de academici zijn de juristen relatief het sterkst vertegenwoordigd (24%), gevolgd door de economen en technische ingenieurs (elk 20%). De groep juristen wordt vooral gevormd door de jongere academici onder de respondenten, terwijl de oudere relatief sterker vertegenwoordigd zijn in de groep technische ingenieurs.

Het middenkader van de VVD is over het geheel genomen tamelijk godsdienstig (59% van de respondenten). Van de godsdienstigen is precies de helft Nederlands-Hervormd en een kwart Rooms-Katholiek. Van elke vijf respondenten gaat er één minstens één keer per maand naar de kerk; de overige kerkgangers (38% van de respondenten) gaan hoogst zelden.

Zowel de oudere als de jongere middenkaderleden zijn verhoudingsgewijs minder godsdienstig dan degenen tussen 31 en 60 jaar; zij gaan ook minder vaak of in het geheel niet naar de kerk.

het middenkaderlid als VVD-er

Na de hiervoor vermelde persoonsgegevens van het VVD-middenkader, volgt nu een overzicht van antwoorden die wij ontvingen op vragen betreffende het eigen functioneren in de partij.

Wat betreft het lidmaatschap van al dan niet formeel met de VVD verbonden organisaties: twee respondenten gaven aan dat zij zich beschouwen als lid van de jongerenorganisatie JOVD. Van de vrouwelijke afgevaardigden op de Algemene Vergadering zeiden 16 (ofwel 62%) dat zij aangesloten waren bij de Stichting 'Organisatie Vrouwen in de VVD'.

De overige in aanmerking komende organisaties bleken erg weinig aanhang onder het VVD-middenkader te bezitten: één respondent nam deel in de Teldersstichting, een ander was lid van de Liberale Studentenvereniging Nederland en drie hadden bindingen met de Stichting mr. H.C. Dresselhuysfonds.

Van de respondenten is 17% namens de VVD (of een 'Gemeentenbelangen-achtige' groepering) lid van een volksvertegenwoordigend lichaam. Van de 16 gemeenteraadsleden waren 4 wethouder. Eén Statenlid en twee leden van een Gewestraad bleken tevens gemeenteraadslid te zijn. Cumulatie van vertegenwoordigende functies kwam zodoende bij 12% van het totaal aantal volksvertegenwoordigers onder de afgevaardigden voor.

Onder de respondenten bevond zich ook een drietal door de Kroon benoemde bestuurders.

Als 'aparte' groep binnen het VVD-middenkader is over de volksvertegen-

woordigers het volgende op te merken:

70% van hen is tussen de 41 en 60 jaar; zij besteden relatief gezien per maand gemiddeld meer tijd aan activiteiten voor (en vanzelfsprekend namens) hun partij dan de andere middenkaderleden; zij beschouwen zichzelf als ietwat 'linkser' (dan wel 'minder-rechts') dan de overige respondenten (zie hierna) en zij zijn gemiddeld gezien langer partijlid dan de overige middenkaderleden. Dit laatste neemt niet weg dat 46% van de volksvertegenwoordigers onder het VVD-middenkader partijlid werd in de periode van 1967 tot 1974 (tegen 48% van de overige respondenten). Bij dit alles moet in het oog gehouden worden dat het onderzoek plaatsvond in de vorige Raads- en Statenperiode (1974-'78), zodat de middenkaderleden die pas in of na 1974 partijlid werden (19%) niet of nauwelijks de mogelijkheid hadden namens de VVD deel uit te maken van een volksvertegenwoordigend lichaam.

Meer dan de helft van het middenkader zegt per maand minder dan (gemiddeld) 20 uur voor de VVD in touw te zijn. Ouderen zijn (qua tijd) niet meer of minder actief dan jongeren. Wel zijn de vrouwelijke middenkaderleden relatief gezien 'actiever' dan de mannelijke.

Uit tabel 4 blijkt in hoeverre de binnen de VVD circulerende (partij-) periodieken door het middenkader gelezen worden.

tabel 4. Mate waarin partijorganen (-periodieken) door het middenkader gelezen worden

percentage van de respondenten dat leest in:

	altijd/vaak/zelden/nooit/geen antwoord/lezersbereik				
- Vrijheid en Democratie	83	16	1	-	1
- Provincie en Gemeente	19	6	12	37	26
- Liberaal Réveil	19	7	13	33	29
- Driemaster	6	5	10	47	33
- publicaties van de Teldersstichting	16	30	22	12	20
- afdelingsperiodieken	57	12	4	8	18
- andere VVD-publicaties	20	44	20	2	15

'links-midden-rechts'

Om na te gaan in hoeverre de respondenten zichzelf als meer of minder radicaal bestempelen, is hen gevraagd zichzelf te plaatsen op een zogenaamde 10-puntsschaal (1 = uiterst links; 10 = uiterst rechts).

Het middenkader van de VVD ziet zich ietwat 'rechts' van het 'midden' staand: de gemiddelde score is 6.40 (het 'midden' is 5.50, maar alleen gehele getallen vormden de keuze-alternatieven). Ruim een kwart van de respondenten klasseert zich 'links van het midden'. 'Extreem links' en 'extreem rechts' hebben weinig aanhangers onder het middenkader: 'uiterst links' (de klasseringen 1 en 2) krijgt bij geen der respondenten een voet aan de grond, terwijl 'uiterst rechts' (de klasseringen 9 en 10) 7% van de respondenten herbergt. Er is geen verband te bespeuren tussen de leeftijd van de respondenten en hun mate van 'linksheid' en 'rechtsheid'. Vrouwelijke respondenten zijn niet aantoonbaar 'linkser' of 'rechtser' dan mannelijke.

Wel lijkt er een verband te bestaan tussen de mate van 'radicaliteit' en het aantal jaren dat men partijlid is, dan wel de periode waarin men partijlid werd. Ter illustratie: tegen een totaal gemiddelde van 6.40 scoort de groep middenkaderleden die VVD-lid werd in de periode vanaf de oprichting (1948) tot en met 1959 een gemiddelde van 6.70 en is daarmee enigszins 'rechtser' dan het totale middenkader. De groep die partijlid werd tussen 1960 en 1966 scoort een gemiddelde van 5.78 (en is daarmee dus 'linkser' dan het totale middenkader), terwijl de groep die partijlid werd tussen 1967 en 1974 een gemiddelde scoort dat ongeveer gelijk is aan het totaal-gemiddelde (namelijk 6.47). Relatief gezien is het meest 'rechts' de groep middenkaderleden die in of na 1974 lid van de VVD werd (een gemiddelde score van 6.79).

het middenkader en de VVD

Van de afgevaardigden op de Algemene Vergadering werd 5% bij de oprichting lid van de VVD; 3% was tijdens de door ons onderzochte Algemene Vergadering korter dan één jaar partijlid.

Twee-derde deel van de respondenten is na het roemruchte 'politieke' jaar 1966 lid van de VVD geworden. Het percentage middenkaderleden dat na het

optreden van het kabinet-Den Uyl in 1973 VVD-lid werd is 20.

Eén van elke zeven afgevaardigden heeft verzocht tijdens de Algemene Vergadering het woord te mogen voeren. De jongeren onder hen hadden relatief gezien een lichte overhand, terwijl de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke sprekers niet verschilde van de verhouding tussen mannen en vrouwen binnen het totaal aantal respondenten. De sprekers waren gelijkelijk over de verschillende Kamercentrales verdeeld. Wat opvalt is dat degenen die het woord voerden zich gemiddeld gezien als iets 'linkser' klasseerden dan de niet-sprekers onder de afgevaardigden (5.95 tegen 6.40).

Het is de afdelingen, waartoe de afgevaardigden behoren, en daarmee ook de totale VVD de laatste vijf jaar, althans wat het ledental betreft, bepaald voor de wind gegaan: 98% van de respondenten stelde dat het ledental van zijn afdeling (sterk) is toegenomen. Het percentage boven-60-jarigen is (volgens 90% van de respondenten) in de afdelingen kleiner dan 25, terwijl meer dan de helft van de respondenten stelde dat onder de actieve partijleden in de afdelingen het percentage beneden-35-jarigen minstens 25 is.

Algemene ledenvergaderingen vinden in alle afdelingen plaats, doorgaans in een lokaal horeca-etablisement, maar niet overal even frequent. Een kwart van de respondenten behoorde tot afdelingen waar tenminste eens per maand een ledenvergadering belegd wordt.

Op de ledenvergaderingen binnen de afdelingen komen vooral huishoudelijke en partij-organisatorische zaken, gemeentepolitiek en landelijke politiek aan de orde (in deze volgorde). Voor internationale politiek, provinciale politiek en Europese politiek (in deze volgorde) bestaat veel minder belangstelling.

Een en ander sluit goeddeels aan bij de persoonlijke voorkeur van het middenkader. Gemeentepolitiek en vooral landelijke politiek is bij hen veruit favoriet. Huishoudelijke en partij-organisatorische zaken duidelijk minder, maar veelal moeten deze om reglementaire redenen op de agenda van de ledenvergaderingen geplaatst worden.

De Beschrijvingsbrief (de gezamenlijke vergadervoorstellen) voor de Algemene Vergadering gaf binnen de lokale VVD-afdelingen weinig stof tot discussie.

Een-derde deel van het middenkader vertegenwoordigde een afdeling waarbinnen in het geheel niet over de inhoud ervan gesproken is, terwijl 55% van de respondenten aangaf dat er in zijn afdeling geen of weinig verschil van mening was over de verschillende voorstellen voor de Algemene Vergadering.

het middenkader en de Algemene Vergadering

Er lijkt duidelijk sprake te zijn van enige doorstroming in het vergaderbestand van de achtereenvolgende Algemene Vergaderingen van de VVD. Voor bijna een-derde van de respondenten was de door ons onderzochte Algemene Vergadering hun eerste.

Twee-vijfde deel van de respondenten was ook aanwezig op de voorlaatste Algemene Vergadering (Buitengewone Algemene Vergadering op 9 en 10 december 1977 te Breda). Slechts 7% van de afgevaardigden was eveneens afgevaardigd naar de Buitengewone Algemene Vergadering van 21 januari 1966 te Dordrecht, waar het laatste VVD-Beginselprogramma werd vastgesteld.

De voorbereiding op de Algemene Vergadering werd op velerlei wijze (soms elkaar aanvullend) door de afgevaardigden verricht: de helft nam deel aan een voorbereidende vergadering, een kwart las de 'belangrijkste' voorstellen in de Beschrijvingsbrief van te voren en bijna de helft van de afgevaardigden las de Beschrijvingsbrief helemaal. In het algemeen kan gesteld worden dat het VVD-middenkader goed geïnformeerd is over zaken die de VVD betreffen. De informatie hieromtrent komt vanuit de massa-media, partijperiodieken en voor een-vijfde van de respondenten ook uit periodieken van andere politieke partijen.

Er zijn geen duidelijke scheidslijnen aan te geven waarlangs de functies van een Algemene Vergadering anders zouden worden beoordeeld. Er bestaat geen verband tussen de leeftijd van de respondenten en het belang dat zij aan bepaalde functies toekennen.

Ook zijn 'linkse' en 'rechtse' middenkaderleden min of meer eenstemmig in hun oordeel over de te onderscheiden functies van een Algemene Vergadering. Het middenkader noemt als de belangrijkste drie functies: (a) het doorgeven naar de partijtop van hetgeen aan de basis leeft, (b) het bevoor-

deren van contacten tussen afgevaardigden uit verschillende delen van Nederland en (c) het bevorderen van persoonlijke contacten tussen partij-kader en partijtop. De drie minst belangrijke functies zijn volgens de afgevaardigden: (a) het bijleggen van een partijconflict, (b) het voorbereiden van manifesten voor algemene verkiezingen en (c) de controle op de partijleiding.

Al met al worden de meer 'sociale' functies van een Algemene Vergadering door het VVD-middenkader hoger gewaardeerd dan de meer 'politieke' en de huishoudelijke/organisatorische functies.

Een permanent actuele zaak in de partijpolitiek is de positie van de afgevaardigde tegenover zijn achterban: de afdeling. Formeel is er geen sprake van 'last en ruggespraak', maar ook niet helemaal van een vrij mandaat voor de afgevaardigden naar de Algemene Vergadering.

De afgevaardigden zelf zijn van mening dat - bij conflicterende opvattingen ten tijde van de vergadering - de eigen verantwoordelijkheid van de afgevaardigden zwaarder weegt dan de (eventuele) uitspraak van de (hun) ledenvergaderingen binnen de afdelingen en zonder meer zwaarder dan het standpunt van de partijleiding.

Met betrekking tot de relatie Tweede Kamerfractie-Algemene Vergadering is het VVD-middenkader van mening dat het individuele fractielid zich, in geval van de aanwezigheid van een essentieel verschil van mening tussen de Vergadering en de fractie, zeker wel mag conformeren aan het standpunt van de fractie. Deze 'eigen verantwoordelijkheid' van de fractie wordt door 80% van de respondenten onderschreven, terwijl 44% van de afgevaardigden van mening is dat toch wel eerst binnen de fractie door het fractielid getracht moet worden om de uitspraak van de Algemene Vergadering te verdedigen en (binnen de fractie) dienovereenkomstig te stemmen. Slechts 13% van de respondenten meent dat het individuele fractielid deze lijn door moet trekken tot en met het moment van besluitvorming in de Tweede Kamer.

De afgevaardigden vonden het in het algemeen legitiem dat een individuele afgevaardigde met specialistische kennis beslissingen van de Algemene Vergadering over deze speciale zaken beïnvloedt, mits deze beïnvloeding met name in een voorbereidende fase (dus voorafgaand aan de Algemene Vergadering)

plaatsvindt.

het middenkader en de anderen

Hoe het middenkader van de VVD denkt - van uiterst sympathiek tot en met uiterst antipathiek - over 'anderen', in dit geval politieke partijen en pressiegroepen, is gemeten met behulp van een '11-puntsschaal' (0 = zeer sterke antipathie; 10 = zeer sterke sympathie).

Wat betreft andere politieke partijen hebben de afgevaardigden zich niet al te uitbundig betoond. In het negatieve, vooral ten aanzien van de kleine linkse partijen, is men wel extreem in de beoordeling, maar in het positieve zeker niet. Sterker nog: geen van de (andere) politieke partijen krijgt van het VVD-middenkader een voldoende 'rapportcijfer', alhoewel het CDA de 6- dicht nadert. Tabel 5 laat zien dat binnen het middenkader de CHU en in mindere mate de KVP duidelijk meer sympathie genieten dan de derde CDA-partij, de ARP. Opmerkelijk is verder dat men 'uiterst rechts' veel milder beoordeelt dan 'uiterst links'.

tabel 5. 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het VVD-middenkader (gemiddelden) aan andere - in het parlement vertegenwoordigende - partijen

rangorde/partij	cijfer
1 CDA	5.71
2 CHU	5.35
3 DS'70	5.14
4 D'66	5.12
5 KVP	4.87
6 GPV	4.55
7 ARP	4.14
8 SGP	4.13
9 PvdA	3.30
10 Boerenpartij	2.39
11 PPR	1.74
12 PSP	1.37
13 CPN	0.96

Uit nieuwsgierigheid zijn wij nagegaan in hoeverre het oordeel over de andere partijen verband zou kunnen houden met de leeftijd van de respondenten en de duur van het lidmaatschap van de VVD: mogelijke verbanden hebben wij niet kunnen bespeuren. Wel is er een licht verband - zoals overigens mocht worden verwacht - aantoonbaar tussen de mate van 'radicaliteit' (gemeten volgens de 'links-rechts-schaal') en de richting van het oordeel over de andere partijen. Zo was de waardering voor de PvdA van degenen die zichzelf 'links van het midden' klasseerden gemiddeld 3.98 (tegen een totaal gemiddelde van 3.30). Ter vergelijking: deze categorie gaf de Boerenpartij het 'cijfer' 1.10 (tegen 2.39 als totaal gemiddelde).

Opmerkelijk is dat de politieke partij D'66 door het 'linkse' deel van het VVD-middenkader negatiever beoordeeld wordt dan door het totale middenkader: 4.26 tegen 5.12.

In zijn oordeel jegens pressiegroepen is het middenkader milder dan in dat jegens de partijen. In het algemeen komen hier de confessionele organisaties er wat minder goed af dan de niet-confessionele, maar bij de vakverbonden is dit juist andersom: het CNV is de middenkaderleden sympathieker dan de FNV of het NVV.

Het hoogste 'rapportcijfer' krijgen de niet-confessionele werkgevers (VNO: 7.5). Ook de organisatie voor hoger en leidinggevend personeel heeft relatief gezien onder het VVD-middenkader tamelijk veel sympathie (BHLP: 6.9).

Derde in de rij zijn de christelijke werkgevers (NCW: 6.6), die direct gevolgd worden door de op algemene grondslag georganiseerde ondernemers (KNOV: 6.5) en de eveneens 'algemene' boeren en tuinders (ANBTB: 6.2).

Ex aequo komen vervolgens twee christelijke organisaties (ondernemers en boeren en tuinders: 5.9). De reeks wordt besloten door het CNV (5.8), het NKV (4.0), de FNV (3.8) en het NVV (3.5).

princiepueel of pragmatisch?

"De VVD moet altijd voor haar doeleinden en principes blijven staan, ook als dit tot stemmenverlies zou leiden."

Deze stelling is door geen der respondenten - op één enkele uitzondering

na - in sterke mate bestreden. Integendeel, één-derde van de respondenten onderschrijft deze opvatting zelfs in zeer sterke mate. Ondanks het aanhangen van dit standpunt meent 81% (waarvan bijna de helft in zeer sterke mate), dat de VVD moet proberen "(..) zoveel mogelijk groepen van kiezers te winnen en de belangen van deze groepen naar buiten toe vertegenwoordigen". Dit laatste wordt door slechts 3% van de respondenten sterk afgewezen. Dat "(..) politiek meer een kwestie is van het haalbare dan van het blijven vasthouden aan uitgangspunten", wordt door 85% van de respondenten onderschreven (34% doet dit zelfs in zeer sterke mate). Dat de afgevaardigden naar de Algemene Vergadering hun partij als een beginselpartij beschouwen, blijkt uit het feit dat slechts 12% van hen het niet nodig acht dat de VVD "(..) een ideologische grondslag nodig heeft voor haar doeleinden en beleid". De leeftijd van de respondenten lijkt amper verband te houden met hun opvattingen over de positie van de VVD in het politieke leven, zoals deze blijken uit de meningen over de hierboven (impliciet) genoemde vier uitspraken. Het lijkt er wel enigszins op dat de groep middenkaderleden die de zestig reeds gepasseerd zijn gemiddeld gezien ietwat minder beginselvast is en zich wat pragmatischer opstelt dan degenen die nog geen veertig jaar zijn. Verder lijken de mannelijke afgevaardigden geneigd de vier uitspraken principiëler en dus minder pragmatisch te benaderen dan de vrouwelijke.

het middenkader en belangrijke politieke onderwerpen

Wij hebben nagegaan of er verschillen onder de afgevaardigden aan te wijzen zijn wat betreft hun opvattingen over bepaalde politieke problemen.

Daarbij gaat het ons met name om het volgende:

- bestaat er onder de afgevaardigden verschil van mening over maatregelen ter oplossing van problemen en over het bestuurlijk niveau waarop deze maatregelen genomen moeten worden?

Aan de respondenten werden vijftien maatregelen voor bepaalde problemen voorgelegd. Over elf van deze maatregelen bleek onder de afgevaardigden (een tamelijk grote of ruime mate van) eenstemmigheid te bestaan.

Het gaat hierbij om de volgende maatregelen: (tussen haakjes staat telkens het percentage respondenten dat het betreffende probleem tot de drie belang-

rijkste rekende)

- de werkloosheid moet worden bestreden (74),
- de inflatie moet worden bestreden (70),
- het milieu moet beschermd worden (30),
- het proces van Europese integratie moet versneld worden (20),
- het zich verdedigen tegen de supermachten (20),
- het ontwikkelen van kernenergie teneinde tegemoet te komen aan onze toekomstige energiebehoefte (16),
- het invoeren van de zwaarste straffen tegen terreurdaden (13),
- het beperken van de overheidscontrole op particuliere ondernemingen (11),
- het laten stijgen van de militaire uitgaven (11),
- het effectueren van het beginsel van gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen (10),
- het aan vrouwen toestaan zelf over zaken betreffende abortus te beslissen (9).

De meest uitgesproken gezamenlijk gedeelde opvattingen zijn onder het middenkader aanwezig ten aanzien van de bestrijding van de werkloosheid en van de inflatie.

Ongeveer een-vijfde van de afgevaardigden heeft geen mening over het opheffen van de economische verschillen tussen de verschillende regio's.

Overigens is er wel een meerderheid onder de afgevaardigden te vinden, die dit laatste voorstaat. Daarentegen wordt het verkleinen van de inkomensverschillen door de meerderheid van het middenkader afgewezen.

De helft van de afgevaardigden is tegen het verscherpen van de controle op de activiteiten van multinationale ondernemingen, terwijl eveneens de helft stelt dat bij het geven van hulp aan de Derde Wereld meer met onze eigen belangen rekening moet worden gehouden.

Minder eenstemmigheid bestaat er omtrent het bestuurlijke niveau (provinciaal, nationaal dan wel Europees) waarop de voorgestelde maatregelen tot uitvoering gebracht moeten worden.

Volgens een meerderheid van de afgevaardigden moeten de volgende problemen allereerst op nationaal niveau aangepakt worden: het beperken van de overheidscontrole op particuliere ondernemingen, vrijheid betreffende abortus, het opheffen van regionale economische verschillen, het effectueren van het principe van gelijke kansen voor mannen en vrouwen en het tegengaan van het verkleinen van de inkomensverschillen. Op Europees

niveau moeten aangepakt worden: de inflatie, de Europese integratie, de defensie, de kernenergie, de controle op multinationale ondernemingen, de milieubescherming en de terrorismebestrijding. De overgebleven problemen, de werkloosheid en het eigen belang bij de hulp aan de Derde Wereld kennen niet een duidelijk 'favoriet' niveau van aanpak: een nationale aanpak wordt door ongeveer evenveel afgevaardigden uitverkoren als een Europese aanpak. Het provinciale niveau verdwijnt in deze nagenoeg geheel uit het gezichtsveld der afgevaardigden.

Aparte aandacht kregen de zogenaamde vier 'hervormingsvoorstellen' van het kabinet-Den Uyl. Over het voorstel de grond onder de controle van de gemeenschap te brengen is men tamelijk unaniem in zijn oordeel: 81% van de afgevaardigden is er (sterk) tegen gekant. Tegenover het democratiseren van het bedrijfsleven staat 66% van de afgevaardigden (zeer) positief terwijl bijna een kwart daar sterk tegen is. Het ontwikkelen van een selectief investeringsbeleid krijgt de goedkeuring van 47% van het VVD-middenkader, terwijl 32% tegen is. Achter het stichten van een collectief fonds uit de opbrengsten van de Vermogenaanwasdeling (VAD) schaart zich 12%; 78% is er tegen.

het middenkader en Europa

Over de Europese eenwording lopen de denkbeelden van de verschillende afgevaardigden nogal uiteen. Ruim een kwart van de afgevaardigden vindt samenwerking en geformaliseerd overleg tussen de verschillende regeringen voldoende, terwijl 57% van hen één (eventueel federale) West-europese staat als de meest ideale vorm van Europese samenwerking verkiest. Geen van de afgevaardigden verwerpt elke vorm van Europese eenwording, maar 14% onderschrijft als uiterste vorm een confederatie. Bijna twee-derde van de afgevaardigden is (tamelijk) bereid persoonlijke (financiële) offers te brengen om de eenwording van Europa te realiseren. Slechts 15% van de afgevaardigden beschouwt directe verkiezingen voor het Europese parlement als niet zo belangrijk; een vijftal afgevaardigden is overigens van mening dat deze verkiezingen niet plaats moeten (moesten) vinden. Vier-vijfde van de respondenten is voorstander van een directe verkiezing van de voorzitter van de Europese Commissie, maar een kleiner deel (namelijk 58%) is van mening dat

dit een zaak van enig gewicht is.

Voor wat betreft de huidige Europese Gemeenschap is een-derde deel van de afgevaardigden van mening dat deze zich onafhankelijker moet opstellen tegenover zowel de Verenigde Staten als de Sovjet Unie; 60% wenst juist in de toekomst meer coördinatie met de Verenigde Staten en 3% meer coördinatie met de Sovjet Unie.

Bijna twee-derde van de afgevaardigden heeft geen bezwaar tegen uitbreiding van de Europese Gemeenschap met andere landen. De kennis over Europa lijkt overigens niet gering: slecht 10% van de afgevaardigden, die de betreffende vraag beantwoordden, noemt verkeerde landen bij de opsomming van de negen lidstaten. Daar staat tegenover dat lidstaten wel eens vergeten worden, als de afgevaardigden hun rangorde van machtige en minder machtige lidstaten aangeven. Uit deze (gemiddelde) rangordening blijkt dat de Bondsrepubliek zonder enige twijfel als het machtigste land binnen de Gemeenschap beschouwd wordt. Nederland neemt volgens het middenkader van de VVD een tussenpositie in: machtiger dan Denemarken, België, Luxemburg en Ierland (in deze volgorde), maar duidelijk minder machtig dan Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Italië (in deze volgorde). Ierland en Denemarken zijn de landen die elk door bijna een-vijfde van de afgevaardigden vergeten wordt.

De overgrote meerderheid van de afgevaardigden (86%) is (was) voorstander van een gemeenschappelijk program van alle liberale partijen in de lidstaten van de Gemeenschap voor de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europese parlement in 1979. Twee-derde van de afgevaardigden meent (meende) dat landelijke partijbureaus de verkiezingscampagne voor de Europese verkiezingen moeten voeren, terwijl een kwart vindt dat de kandidaten dit beter zelf kunnen doen.

Wat betreft de partijfracties in het Europese parlement zoals deze optraden vóór de verkiezingen van 1979, gaat (ging) de sterkste voorkeur van het VVD-middenkader - begrijpelijkerwijs - uit naar de Europese Liberalen en Democraten (ELD; volgens de methode van tabel 5 scoort de ELD een gemiddelde van 8.6). Rapportcijfers voor de andere Europese fracties zijn: 5.6 voor de Europese Christen-Democraten; 4.8 voor de Conservatieven

en voor de Democraten; 3.9 voor de Unie van Socialistische Partijen en 1.4 voor de (Euro-)communisten.

Van de afgevaardigden is (was) 98% potentieel geen kandidaat voor het Europese parlement en is (was) 74% ook niet van plan dit in de toekomst te worden. Het aantal respondenten dat het in de toekomst eventueel als kandidaat wilde proberen was op het moment van onderzoek reeds zestien keer zo groot als het aantal respondenten dat (in eerste aanleg) reeds kandidaat was. Wat dat betreft behoeft de VVD zich dus geen zorgen te maken.

gelijkenis tussen problemen

De vele problemen die in de politiek aan de orde komen zijn vaak niet los van elkaar te zien. Problemen kunnen op basis van verschillende aspecten met elkaar worden vergeleken. Het aantal en de aard van deze aspecten kunnen door onderzoek worden vastgesteld. Hiertoe zijn gegevens nodig over de mate waarin elk paar politieke problemen op elkaar lijkt. In ons onderzoek hebben we de mate van gelijkenis afgeleid uit de antwoorden op de vraag om vijftien aangegeven problemen in groepjes te verdelen en wel zodanig dat de problemen binnen elk groepje zoveel mogelijk op elkaar lijken en tussen de groepjes zoveel mogelijk van elkaar verschillen. Als maat van gelijkenis tussen de problemen hebben we gekozen voor het aantal afgevaardigden dat één paar problemen in eenzelfde groepje plaatste. Er zijn wiskundige modellen bekend waarbij, uitgaande van de mate van gelijkenis tussen alle paren problemen, de problemen worden geordend op basis van verschillende aspecten. Uit de ordening van de problemen per aspect kan dan de betekenis of de interpretatie van dat aspect worden afgeleid. In deze modellen wordt er vanuit gegaan dat de problemen op basis van alle aspecten tegelijkertijd vergeleken worden en dat deze aspecten onderling onafhankelijk zijn. Omdat dit een nogal vergaand uitgangspunt is, 'draaien we het model om' en zoeken we naar een zo groot mogelijke deelverzameling van problemen die volgens één aspect te vergelijken zijn. Ons model kan aan de hand van een voorbeeld uitgelegd worden. Wanneer van een drietal problemen bekend is hoeveel deze per paar op elkaar lijken, dan kunnen deze drie problemen op een rijtje gezet worden en wel zodanig

dat het paar problemen, dat het minst op elkaar lijkt, ook het verst van elkaar staat.

Dus: als de problemen A en C minder op elkaar lijken dan de problemen A en B, en die weer minder op elkaar dan de problemen B en C, kunnen we de problemen ordenen als A-B-C.

Bijvoorbeeld: A B C

A -

B 90 -

C 80 100 -

(de getallen duiden op het aantal personen dat twee problemen in eenzelfde groepje plaatst).

Voor vier of meer problemen is het niet altijd mogelijk deze problemen zodanig op een rijtje te zetten, dat twee problemen minder op elkaar lijken naarmate ze verder van elkaar in dat rijtje staan.

Bijvoorbeeld: A B C D

A -

B 100 -

C 80 90 -

D 70 60 95 -

(de getallen duiden op het aantal personen dat twee problemen in eenzelfde groepje plaatst).

De problemen A en D lijken nu meer op elkaar dan de problemen B en D. Er bestaat nu geen mogelijkheid om de vier problemen foutloos te ordenen. Wanneer een aantal problemen zich wel laat ordenen, zodanig dat de gelijkensis tussen de problemen afneemt naarmate de problemen verder van elkaar in dat rijtje staan, dan interpreteren wij dat als een ordening van die problemen volgens één aspect.

Uit tabel 6 blijkt dat wij de problemen uit ons onderzoek zodanig kunnen ordenen dat er twee groepen van problemen ontstaan, die elk volgens één aspect te interpreteren zijn. De twee groepen zijn:

1. welvaart Derde Wereld - eigen welvaart - inflatie - werkloosheid - vermogensaanwasdeling - bedrijfsdemocratisering;
2. politieke apathie - terrorisme - vrijheid van meningsuiting - mensenrechten - abortus.

De vier overige problemen (milieuvervuiling - energiebehoefte - woningnood - grondspeculatie) zouden in deze volgorde overigens ook als één groep beschouwd kunnen worden. De gelijkenis tussen energiebehoefte en woningnood is echter zo klein (26), dat we de twee groepen van twee problemen liever apart beschouwen.

tabel 6. Aantal personen dat twee problemen in dezelfde klasse plaatst

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	- milieuvervuiling														
2	88	- energiebehoefte													
3	15	23	- welvaart Derde Wereld												
4	14	29	42	- eigen welvaart											
5	22	38	33	72	- inflatie										
6	23	33	27	67	92	- werkloosheid									
7	13	14	19	30	42	38	- vermogensaanwasdeling								
8	12	10	11	14	14	24	72	- bedrijfsdemocratisering							
9	20	26	13	45	30	35	12	10	- woningnood						
10	17	17	7	22	24	14	18	13	55	- grondspeculatie					
11	11	6	10	16	7	8	8	20	10	3	- politieke apathie				
12	9	4	16	3	6	7	3	17	5	6	42	- terrorisme			
13	4	3	15	5	3	3	8	26	9	1	41	47	- vrijheid van meningsuiting		
14	4	4	23	7	3	5	8	18	8	4	27	46	79	- mensenrechten	
15	3	3	20	7	2	3	9	15	9	3	15	26	61	72	- abortus

De eerste groep problemen is te interpreteren als sociaal-economische problemen en de tweede groep als humanitaire problemen.

Over de volgorde van de problemen uit de eerste groep valt op te merken dat deze verschuift van globaal en algemeen (welvaart Derde Wereld) naar nationaal en specifiek (bedrijfsdemocratisering).

Een dergelijke verschuiving van algemeen (politieke apathie) naar speci-

fiek (abortus) valt ook in de tweede groep problemen te constateren.

noten

- 1) De heer R.A. Koole en prof. dr. F.N. Stokman hebben met ons dit voorlopige verslag besproken, waarvoor de auteurs hen erkentelijk zijn.
- 2) Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de Partij van de Arbeid" in: Socialisme en Democratie, 1979, no. 2 (februari), blz. 51-67. Dit verslag is, in iets uitgebreidere vorm, opgenomen in het "Jaarboek 1978 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen " (Groningen, 1979), blz. 93-123.

BIJLAGE IV

I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur:

"HET MIDDENKADER VAN D'66. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 op 22 april 1978 te Zwolle"

Voordat er sprake was van rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, bestond binnen de politieke partijen gewoonlijk slechts bij een kleine groep specialisten belangstelling voor "Europa".¹⁾ Voor zover politieke partijen al actief waren op Europees niveau, werden deze activiteiten ontplooid door het topkader (parlementsleden, partijbestuurders en hun adviseurs). Voor de Europese verkiezingen echter moest, evenals bij de nationale verkiezingen, het electoraat worden gemobiliseerd en voor dit mobiliseren had het topkader het middenkader nodig. Vanaf het moment dat de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement werden aangekondigd was het duidelijk dat het middenkader van de politieke partijen moest worden ingeschakeld. Op deze ontwikkeling heeft een groep Europese onderzoekers willen "inspelen".

Op initiatief van het European Consortium for Political Research is een Europese werkgroep gevormd (European Elections Study), bestaande uit een coördinerende projectleider (K. Reif, Mannheim) en voor elk van de negen lidstaten van de Europese Gemeenschap een nationale projectleider (voor Nederland: I. Lipschits, Groningen). Het onderzoek wordt gesubsidieerd door de Stiftung Volkswagenwerk, het Europees Parlement en de Europese Commissie.

Een eerste probleem was het operationaliseren van de te onderzoeken groep: het middenkader. Het ging ons om de mensen die optreden als tussenpersoon tussen de "massa" van de partij (partijaanhang, partijleden, plaatselijke afdelingen) en de "top" van de partij (partijbestuur, parlementsleden). Voor dit project worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader. We zijn ons bewust dat het middenkader ook andere groepen dan die afgevaardigden omvat, maar zeker in de Nederlandse situatie zullen zij hun vertegenwoordigers hebben onder de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen.

Besloten werd niet te streven naar het zoeken van één centrale probleemstelling, maar eerst een vragenlijst voor het te onderzoeken middenkader op te stellen die de deelnemende onderzoekers zoveel mogelijk bevredigde, zonder echter die vragenlijst te lang te maken. Toen dit uitgangspunt eenmaal was aanvaard, konden de nationale projectleiders beginnen aan het opstellen van een vragenlijst. Hierbij kwamen de volgende groepen probleemstellingen naar voren:

1. Wat is de plaats en de positie van het nationale partijcongres binnen de organisatorische structuur van de politieke partij? Hierbij zal onder meer worden nagegaan wat de formele, reële en wenselijk geachte bevoegdheden zijn van het partijcongres.
2. Hoe is de samenstelling van het middenkader? Deze vraag zal in een zo ruim mogelijke zin worden beantwoord: regionale spreiding, persoonlijke kenmerken (leeftijd, geslacht, enz.), sociaal-economische kenmerken (opvoeding, beroep, inkomen, godsdienst, enz.), de mate van partij-activiteiten, enz.
3. Hoe functioneert het middenkader als schakel tussen de basis en de top van de partij? In dit verband worden onder meer vragen gesteld naar de relaties van leden van het middenkader met de afdelingen, de partijleiding en de fractie in de Tweede Kamer.
4. Wat zijn de (al dan niet wenselijk geachte) betrekkingen tussen de afzonderlijke nationale partijen en de transnationale partijfederaties? Hierbij zal tevens aandacht worden besteed aan de mogelijkheid en/of wenselijkheid van het oprichten van Europese politieke partijen.
5. Welke invloed gaat er van het organiseren en het houden van Europese verkiezingen uit op de nationale partijverhoudingen? De verkiezingsstrijd en de verkiezingsuitslag zal ook gehanteerd worden als maatstaf voor de nationale politieke krachtsverhoudingen en kan daardoor invloed uitoefenen op de nationale partijverhoudingen (bijvoorbeeld problemen in regerings-coalities).
6. Welke standpunten worden door het middenkader ingenomen ten aanzien van de Europese integratie? Hierover is een reeks vragen in de vragenlijst opgenomen.

In de organisatie van het onderzoek zijn de nationale projectleiders vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het programma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. De uitvoering van het onderzoek

wordt verricht door: R.A. Kooie, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaamheden gesteund door de staf van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. De door de nationale projectleiders vastgestelde vragenlijst is bindend, maar de nationale groepen mogen wel eigen vragen toevoegen. Van deze mogelijkheid hebben wij gebruik gemaakt.

De vragenlijst is in Nederland voorgelegd aan:

- de afgevaardigden op het Raden- en Statencongres van de Partij van de Arbeid (Den Haag, 11 februari 1978)²⁾
- de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (Utrecht, 10-11 maart 1978)
- de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 (Zwolle, 22 april 1978)
- de leden van het congres van het Christen Democratisch Appèl (Den Haag, 20 januari 1979).

Aan de besturen van de betrokken partijen is een voorlopig rapport van het onderzoek beloofd. Dit verslag over de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 op 22 april 1978 vormt een onderdeel van het voorlopige rapport zoals dat aan het Hoofdbestuur van D'66 is beloofd. Het *voorlopige* karakter ervan wordt vooral bepaald door de volgende factoren:

- het is uitsluitend gebaseerd op de antwoorden op de gesloten vragen;
- er worden geen vergelijkingen gemaakt met de data die zijn verzameld op de congressen van andere partijen.

De Algemene Ledenvergadering is het hoogste orgaan van D'66 (Statuten, art. 14.1 en Huishoudelijk Reglement, art. 8). De Algemene Ledenvergadering wordt ten minste eenmaal per jaar door het Hoofdbestuur bijeengeroepen (Huishoudelijk Reglement, art. 9.1). De mogelijkheid bestaat om vaker dan eenmaal per jaar een Algemene Ledenvergadering bijeen te roepen of te laten roepen (idem, art. 10). Volgens artikel 5 van het Huishoudelijk Reglement heeft ieder lid van D'66 het recht "alle ledenvergaderingen bij te wonen, aan de discussie deel te nemen en te stemmen in die vergaderingen waarvan het als zodanig deel uitmaakt". In artikel 7 van het Huishoudelijk Reglement wordt bepaald dat de Algemene Ledenvergadering "wordt gevormd door de leden van D'66". Zowel in de Statuten

(art. 14.5) als in het Huishoudelijk Reglement (art. 18.1) wordt bepaald dat ieder lid dat op de Algemene Ledenvergadering aanwezig is één stem heeft. Het stemmen bij volmacht op een vergadering - ook op andere vergaderingen dan een Algemene Ledenvergadering - is in D'66 niet toegestaan (Statuten, art. 13).

De voor dit project onderzochte Algemene Ledenvergadering werd op zaterdag 22 april 1978 te Zwolle gehouden. Het was de eerste Algemene Ledenvergadering van D'66 na het optreden van het kabinet-Van Agt. D'66 zat in de oppositie. De vergadering had een rustig verloop. Behalve over het gebruikelijke punt van de financiën werd in Zwolle onder meer gediscussieerd over het deelnemen aan de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, over de "grondslagen" van D'66 en over de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1978.

De Democraten, in Zwolle bijeen, geloofden in de kracht en in de groei van hun partij. Enkele weken voor de Algemene Ledenvergadering waren verkiezingen gehouden voor de Provinciale Staten (29 maart 1978). D'66 kreeg bij die verkiezingen 5,4% van de uitgebrachte geldige stemmen, terwijl bij de voorafgaande verkiezingen voor de Provinciale Staten (1974) dit percentage 1,0 bedroeg. Voor de gemeenteraadsverkiezingen van mei 1978 waren de Democraten vol vertrouwen.

Dank zij de medewerking van het Hoofdbestuur van D'66 ontvingen alle leden die op de Algemene Ledenvergadering aanwezig waren een vragenlijst. De ingevulde vragenlijsten konden ter plaatse worden ingeleverd of ze konden later in een gefrankeerde en geadresseerde enveloppe worden teruggezonden. In totaal werden 327 vragenlijsten geretourneerd, hetgeen neerkomt op een respons van 51%.

het stemgerechtigde lid

Ruim de helft (54%) van de respondenten is afkomstig uit de partijgewesten (provincies) Utrecht en Noord- of Zuid-Holland. Uit de drie noordelijke provincies komt 14% van de stemgerechtigde leden; uit de drie zuidelijke slechts 7%. De door ons onderzochte Algemene Ledenvergadering vond plaats in Zwolle, de hoofdstad van de provincie waaruit 8% van de respondenten afkomstig is. Al met al is er sprake van een 'relatieve randstedelijke overheersing' op de Algemene Ledenvergadering.

Bijna een-derde van de respondenten woont in een van de drie grote stedelijke agglomeraties (Amsterdam, Rotterdam of Den Haag). Van alle respondenten werkt of studeert de helft niet in zijn eigen woonplaats. Dit gevoegd bij de constatering dat bijna de helft van de respondenten uit een plaats met 1.000 tot 50.000 inwoners komt, doet veronderstellen dat het middenkader van D'66 enigszins suburbane kenmerken vertoont.

De leeftijd van de respondenten varieert tussen 73 (de oudste) en 18 jaar (de jongste). Meer dan de helft van hen is ouder dan 29, maar nog geen 45 jaar. De gemiddelde leeftijd is 37 jaar en van elke tien deelnemers aan de vergadering is er één die zijn vierentwintigste verjaardag nog niet heeft gevierd.

In het vervolg zal bij de variabele leeftijd een vijfdeling worden gehanteerd en wel in de categorieën I (tot en met 30 jaar), II (31 tot en met 40 jaar), III (41 tot en met 50 jaar), IV (51 tot en met 60 jaar) en V (ouder dan 60 jaar).

Wat betreft de verhouding mannen/vrouwen onder de stemgerechtigde leden, kan van een duidelijke oververtegenwoordiging van mannen worden gesproken. Op de Algemene Ledenvergadering waren drie keer zoveel mannelijke deelnemers als vrouwelijke aanwezig (zie tabel 1).

Leeftijdsspreiding en geslacht geven gezamenlijk het in tabel 1 weergegeven beeld:

tabel 1. Leeftijdsspreiding onder de mannelijke en vrouwelijke stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering

leeftijdscategorie	mannen		vrouwen		totaal	
	absoluut/%		absoluut/%		absoluut/%	
I t/m 30 jaar	81	34	22	26	103	32
II 31 t/m 40 jaar	79	33	31	37	110	34
III 41 t/m 50 jaar	45	19	20	24	65	20
IV 51 t/m 60 jaar	25	10	8	10	33	10
V ouder dan 60 jaar	12	5	3	4	16	5")
I, II, III, IV en V	242	101 ¹⁾	84	101 ¹⁾	327	101 ¹⁾

¹⁾ afrondingsverschillen ²⁾ in de leeftijdscategorie V bevindt zich één respondent die geen uitsluitsel gaf over zijn of haar geslacht

Bijna een-derde van het middenkader is werkzaam in (semi-)overheidsdienst (inclusief het onderwijs). In tabel 2 wordt de percentuele verdeling gegeven van de stemgerechtigde leden over de sectoren van de economie waarin zij werkzaam zijn.

tabel 2. Verdeling van de stemgerechtigde leden over de sectoren van de economie in percentages

werkzaam in:

- primaire en secundaire sectoren	11
- tertiaire sector	18
- vrije beroepen	12
- (semi-)overheid	22
- onderwijsgevend	9
- onderwijsvolgend	12
- andere sectoren ¹⁾	8
- geen antwoord ²⁾	9
	+
	101

¹⁾ tot deze categorie behoren ook degenen die als beroep 'huisman' of 'huisvrouw' vermeld hebben

²⁾ tot deze categorie behoren ook degenen die gepensioneerd of 'anders-actief' zijn

Bijna alle respondenten beschouwen hun (gezins-)inkomen als groot (31%) of redelijk (56%). Slechts een drietal respondenten rekent zichzelf tot de lagere sociale klasse, terwijl de meesten (59%) zich tot de sociale middenklasse rekenen.

Degenen onder de respondenten die hun inkomen als niet goed of erg klein ervaren, behoren vrijwel uitsluitend tot de jongere deelnemers aan de vergadering (tot en met 30 jaar). De middenkaderleden tussen 40 en 50 jaar beschouwen gemiddeld genomen hun inkomen meer dan de andere leeftijdscategorieën als groot. Het is ook deze categorie die, relatief gezien, met degenen tussen 50 en 60 jaar, haar sociale klasse als hoog bestempelen.

De gemiddelde leeftijd tot welke men dagonderwijs gevolgd heeft is 24 jaar. Van de respondenten stopte 9% met het volgen van dagonderwijs voor zijn zeventiende verjaardag, terwijl meer dan de helft in zijn 23e jaar nog volledig dagonderwijs volgt.

Meer dan twee-derde van het middenkader van D'66 bezocht (bezoekt), zoals tabel 3 laat zien, een instelling voor Hoger Beroeps Onderwijs (HBO) en/of een universiteit of Hogeschool. Uit tabel 3 blijkt ook dat met name de jongere afgevaardigden een hoger gekwalificeerde opleiding genoten, terwijl verhoudingsgewijs meer mannen dan vrouwen een universiteit bezochten (bezoeken). Daarentegen bezochten (bezoeken) vrouwelijke deelnemers aan de vergadering relatief gezien meer instellingen voor Hoger Beroeps Onderwijs dan mannelijke deelnemers aan de vergadering.

tabel 3. Genoten dagonderwijs, bekeken naar sexe en leeftijd

soort onderwijs (tot en met)	% mannen	% vrouwen	% totaal	% leeftijdscat.				
				I	II	III	IV	V
- lagere (basis-)school/ VGLO/LAVO/LEAO	1	-	1	-	2	-	-	-
- LBO/Huish.sch./MULO/ MAVO	6	17	9	7	12	6	15	-
- HAVO/MBO/MMS/HBS/VHBO/ VWO/Gymnasium	20	21	21	23	16	25	14	31
- HBO	18	25	20	20	18	20	18	19
- Universiteit/Hogesch.	54	38	50	48	52	49	52	50
- geen antwoord	1	-	1	2	-	-	-	-
(+)	100	101	101	100	100	100	99	100

Uit tabel 3 blijkt dat het gemiddelde opleidingsniveau van het middenkader van D'66 relatief gezien erg hoog is. De helft van de stemgerechtigde leden heeft een academische opleiding gevolgd. Onder deze academici zijn de juristen relatief het sterkst vertegenwoordigd (25%), gevolgd door de sociale wetenschappers (16%) en de wis- en natuurkundigen (13%).

Een ruime meerderheid (58%) van het D'66-middenkader is niet godsdienstig.

Van de wel-godsdienstigen is ruim een-derde Nederlands-Hervormd en bijna eenzelfde deel Rooms-Katholiek. In werkelijkheid is het aantal niet-godsdienstigen onder de middenkaderleden groter, omdat degenen die zich nadrukkelijk als 'humanist' bestempelen, niet tot de niet-godsdienstigen gerekend zijn (maar tot de categorie 'overige').

Zowel de oudere als de jongere middenkaderleden zijn verhoudingsgewijs minder godsdienstig dan degenen tussen 31 en 60 jaar, terwijl met name onder de ouderen kerkbezoek nauwelijks voorkomt. De godsdienstige vrouwelijke middenkaderleden zijn relatief gezien minder frequent in hun kerkbezoeken dan de godsdienstige mannelijke middenkaderleden.

het middenkaderlid als D'66-er

Na de hiervoor vermelde persoonsgegevens van het middenkader van D'66, volgt nu een overzicht van antwoorden die wij ontvingen op vragen betreffende het eigen functioneren in de partij. Van de deelnemers aan de Algemene Ledenvergadering bleek 9% (tevens) lid te zijn van de (Voorlopige) Advies Raad van D'66. Een kwart van het middenkader neemt deel aan een werkgroep van de Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66. In beide verbanden (Adviesraad en werkgroepen) zijn mannelijke leden van het middenkader relatief sterker vertegenwoordigd dan vrouwelijke.

Uit tabel 4 blijkt in hoeverre de binnen D'66 circulerende (partij-) periodieken door het middenkader gelezen worden.

tabel 4. Mate waarin partijorganen (-periodieken) door het middenkader gelezen worden

percentage van de respondenten dat leest in:

	altijd/vaak/zelden/nooit/geen antw./lezersbereik					
- Democraat	79	16	2	-	2	97
- Peperbek	12	7	13	39	30	32
- afdelings- of (sub-)regioperiodieken	45	16	8	11	20	69
- publicaties van de Stichting Wetensch. Bur.	12	28	29	12	19	69
- andere D'66-publicaties	21	29	21	9	20	71

Van de respondenten is 11% namens D'66 lid van een volksvertegenwoordigend lichaam. Van de 13 gemeenteraadsleden was een tweetal wethouder. Eén Statenlid zei Gedeputeerde te zijn en een ander tevens gemeenteraadslid. Verdere cumulatie van (volksvertegenwoordigende) functies is niet geconstateerd.

De spreiding van leeftijd en geslacht onder de volksvertegenwoordigers binnen het D'66-middenkader wijkt verhoudingsgewijs niet af van die in het totale middenkader. Wel beschouwen zij zich gemiddeld als 'linkser' dan de overige respondenten (zie hieronder) en zijn zij gemiddeld gezien langer partijlid dan de overige respondenten. Ook besteden de volksvertegenwoordigers binnen het middenkader relatief gezien per maand gemiddeld meer tijd aan activiteiten voor (en vanzelfsprekend namens) hun partij dan de andere middenkaderleden.

De helft van het D'66-middenkader zegt per maand minder dan (gemiddeld) 20 uur voor D'66 in touw te zijn. Onder de 'alleractiefsten' (gemiddeld meer dan 80 uur 'partijwerk' per maand) bevinden zich relatief gezien meer vrouwen dan mannen. Ouderen zijn (qua tijd) niet meer of minder actief dan jongeren.

'links-midden-rechts'

Om na te gaan in hoeverre de respondenten zichzelf als meer of minder 'radicaal' bestempelen, is hen gevraagd zich te plaatsen op een zogenaamde 10-puntsschaal (1 = uiterst links; 10 = uiterst rechts).

Het middenkader van D'66 ziet zich duidelijk 'links' van het 'midden' staan: de gemiddelde score is 3,98 (het 'midden' is 5,50, maar alleen gehele getallen vormden de keuze-alternatieven).

'Extreem links' en 'extreem rechts' hebben weinig aanhangers onder het middenkader van D'66: 'uiterst links' (de klasseringen 1 en 2) krijgt 5% van de respondenten achter zich, terwijl 'extreem rechts' (de klasseringen 9 en 10) helemaal geen voet aan de grond krijgt. Een kwart van de respondenten klasseert zich in het 'politieke midden' (de klasseringen 5 en 6).

Er is geen verband te bespeuren tussen de leeftijd of het geslacht van de

respondenten en hun mate van 'linksheid' of 'rechtsheid'. Wel lijkt er een licht verband aanwezig tussen de mate van 'radicaliteit' en het aantal jaren dat men partijlid is. Gemiddeld het meest 'links' is de groep middenkaderleden die in de eerste jaren van D'66 (de periode vanaf de oprichting in 1966 tot het aantreden van het kabinet-Den Uyl in 1973) lid werd van D'66 (een gemiddelde score van 3.81). Ietwat minder 'links' (een gemiddelde score van 3.88) is de groep die in de 'moeilijke jaren' (1973 tot en met 1976) partijlid werd, terwijl het meest 'rechts' de groep is die bestaat uit degenen binnen het middenkader die ten hoogste twee jaar partijlid zijn (een gemiddelde score van 4.13).

het middenkader en D'66

Van de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering werd 7% bij de oprichting van D'66 lid; maar liefst 45% van hen was tijdens de door ons onderzochte Algemene Ledenvergadering nog maar (ruim) één jaar of korter partijlid. Een op de 12 respondenten is voor een tweede keer lid van D'66 geworden. Het gaat hier om partijleden die (veelal in 1966 en 1967) D'66-lid werden, later voor het lidmaatschap bedankten (vooral in de periode van 1972 tot en met 1975) om zich vervolgens weer als lid aan te melden.

Van elke 8 stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering heeft er één verzocht om tijdens de vergadering het woord te mogen voeren.

Degenen onder hen die de veertig reeds gepasseerd zijn hadden een lichte overhand, terwijl vrouwen relatief gezien (en dus ook absoluut) amper het woord gevoerd hebben. De sprekers waren gelijkelijk over de verschillende regio's verdeeld en waren als aparte groep middenkaderleden gemiddeld gezien niet 'linkser' of 'rechtser' dan de niet-sprekers onder de stemgerechtigde leden.

Democraten '66 kent, in tegenstelling tot de meeste andere politieke partijen, op haar Algemene Ledenvergadering niet het systeem van afgevaardigden van afdelingen of subregio's die namens deze afdelingen of subregio's hun stem uitbrengen. In D'66 geldt het systeem van 'one man one vote' en slechts 10% van het middenkader prefereert in wezen het 'afgevaardigden-systeem'; 3% kan het niet schelen en 87% wenst vast te houden aan het systeem van 'elk lid één stem'.

Het is de afdelingen of subregio's waartoe de stemgerechtigde leden behoren, en daarmee ook de partij als zodanig, de laatste vijf jaar, althans wat het ledental betreft, redelijk voor de wind gegaan. Volgens 92% van de respondenten is het ledental van hun afdelingen of subregio's de laatste jaren (sterk) toegenomen.

Uit de gegevens die de respondenten over de opbouw van het bestand van actieve leden binnen de afdelingen of subregio's van D'66 verstrekken, komt een (veralgemeend) beeld naar voren van afdelingen en subregio's waarbinnen vooral jonge mannen en vrouwen (beneden de 35 jaar) actief zijn en amper ouderen.

Algemene ledenvergaderingen vinden in alle afdelingen of subregio's plaats, doorgaans in een lokaal of regionaal café-restaurant, bij een der leden thuis of in een buurthuis of ander soort gemeenschapscentrum. Meer dan de helft van de respondenten zei tot een afdeling (of subregio) te behoren waarbinnen tenminste eens per maand een algemene ledenvergadering belegd wordt. Op deze ledenvergaderingen komen vooral gemeentepolitiek, huishoudelijke en partij-organisatorische zaken en landelijke politiek aan de orde (in deze volgorde). Provinciale politiek, internationale politiek en Europese politiek ondervinden (in deze volgorde) binnen ledenvergaderingen veel minder belangstelling of komen in het geheel niet aan de orde.

In grote lijnen sluit dit aan bij de persoonlijke interesse van het D'66-middenkader. Gemeentepolitiek en vooral landelijke politiek zijn bij hen veruit favoriet. Huishoudelijke en partij-organisatorische zaken weliswaar veel minder, maar veelal moeten deze om reglementaire redenen op de agenda van de ledenvergaderingen geplaatst worden.

De Eerste en Tweede Congres-D'emocraat (bevattende de gezamenlijke vergadervoorstellen voor de Algemene Ledenvergadering) gaven binnen de afdeling of de subregio weinig stof tot discussie. Bijna de helft van het middenkader was afkomstig uit een afdeling of subregio waarbinnen in het geheel niet over de vergadervoorstellen is gediscussieerd, terwijl ruim een-derde van de respondenten aangaf dat binnen zijn afdeling of subregio geen of weinig verschil van mening over de verschillende vergadervoorstellen aanwezig was.

het middenkader en de Algemene Ledenvergadering

Er lijkt duidelijk sprake te zijn van enige doorstroming in het vergaderbestand van de achtereenvolgende Algemene Ledenvergaderingen van D'66. Voor bijna een-derde deel van de respondenten was de door ons onderzochte Algemene Ledenvergadering zijn eerste. Ruim de helft van de respondenten was eveneens als stemgerechtigd lid aanwezig op de voorlaatste Algemene Ledenvergadering, die in november 1977 te Nijmegen plaats vond. Slechts 5% van de respondenten was aanwezig op het oprichtingscongres van D'66 in december 1966.

De voorbereiding op de(-ze) Algemene Ledenvergadering werd op velerlei wijze (soms elkaar aanvullend) door de afgevaardigden verricht: een-derde deel nam deel aan een voorbereidende vergadering; 42% las de belangrijkste voorstellen van te voren en 21% las alle vergadervoorstellen van te voren.

In het algemeen kan gesteld worden dat het D'66-middenkader goed geïnformeerd is over zaken die D'66 betreffen. De informatie hieromtrent komt vanuit de massamedia, partijperiodieken en voor ongeveer een-vijfde deel van de respondenten ook uit partijorganen van andere politieke partijen.

Er zijn geen duidelijke scheidslijnen aan te geven waarlangs de functies van een Algemene Ledenvergadering anders zouden worden beoordeeld. Er bestaat geen verband tussen de leeftijd van de respondenten en het belang dat zij aan bepaalde functies toekennen. Ook zijn 'meer-linkse' en 'minder-linkse' deelnemers aan de Algemene Ledenvergadering min of meer eenstemmig in hun oordeel over de te onderscheiden functies van de Algemene Ledenvergadering.

Het middenkader noemt als de belangrijkste drie functies:

- (a) het vaststellen van politieke, strategische en organisatorische richtlijnen;
- (b) het doorgeven naar de partijtop van hetgeen aan de basis leeft;
- (c) de presentatie van de partij naar buiten.

De drie minst belangrijke functies (van de door ons voorgelegde elf alternatieven) zijn volgens de stemgerechtigde leden:

- (a) het bijleggen van een partijconflict;

- (b) de voorbereiding van verkiezingscampagnes en
- (c) de voorbereiding van manifesten voor algemene verkiezingen.

Met betrekking tot de relatie Tweede Kamerfractie-Algemene Ledenvergadering is een meerderheid in het D'66-middenkader (55%) van mening dat het individuele fractielid zich, in geval van aanwezigheid van een essentieel verschil van mening tussen de Ledenvergadering en de fractie, in eerste instantie behoort te richten naar de uitspraak van deze vergadering; deze uitspraak moet hij binnen de Tweede Kamerfractie verdedigen en hij moet ernaar stemmen. Een ruime minderheid onder de middenkaderleden (32%) stelt daarentegen dat het individuele fractielid zich zeker wel mag conformeren aan het standpunt van de fractie. Deze 'eigen verantwoordelijkheid' van de fractie wordt overigens door een meerderheid van het middenkader (62%) onderschreven op het moment dat de besluitvorming over het omstreden punt de Tweede Kamer heeft bereikt. Ruim een kwart (27%) van de respondenten is dan nog van mening dat het individuele fractielid zich bij de stemming heeft te houden aan de uitspraak van de Algemene Ledenvergadering.

De respondenten vonden het in het algemeen (tamelijk) aanvaardbaar dat een individueel partijlid met specialistische kennis beslissingen van de Algemene Ledenvergadering over deze speciale zaken beïnvloedt, mits deze beïnvloeding met name in een voorbereidende fase (dus voorafgaand aan de Algemene Ledenvergadering) plaats vindt.

het middenkader en de anderen

Hoe het middenkader van D'66 denkt - van uiterst sympathiek tot en met uiterst antipathiek - over 'anderen', in dit geval politieke partijen en pressiegroepen, is gemeten met behulp van een '11-puntsschaal' (0 = zeer sterke antipathie; 10 = zeer sterke sympathie).

Wat betreft andere politieke partijen hebben de middenkaderleden van D'66 zich niet al te uitbundig betoond. In het negatieve, vooral ten aanzien van kleine rechtse partijen, is men wel extreem in de beoordeling, maar in het positieve zeker niet. Alleen de PvdA krijgt van het D'66-middenkader een ruime voldoende; de PPR bereikt een 6-, terwijl het

'rapportcijfer' voor de ARP daar erg dicht bij komt. Het is overigens opmerkelijk - zoals ook tabel 5 laat zien - dat de ARP door het middenkader van D'66 veel sympathieker bejegend wordt dan de beide andere CDA-partijen of (in mindere mate) het CDA zelf.

tabel 5. 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het D'66-middenkader (gemiddelden) aan andere - in het parlement vertegenwoordigde - partijen

rangorde/partij	cijfer
1 PvdA	6.3
2 PPR	5.8
3 ARP	5.7
4 PSP	5.3
5 VVD	4.2
6 CDA	3.4
7 CHU	2.9
8 KVP	2.8
9 DS'70	2.7
10 GPV	2.3
11 CPN	2.2
12 SGP	2.1
13 Boerenpartij	0.9

We zijn nagegaan in hoeverre het oordeel over de andere partijen verband zou kunnen houden met de leeftijd van de respondenten of de duur van hun lidmaatschap van D'66. Mogelijke verbanden hebben wij niet kunnen bespeuren.

In zijn oordeel jegens pressiegroepen is het middenkader van D'66 evenmin uitbundig. De vakverbonden komen er bij de respondenten nog het beste af: hun 'rapportcijfers' liggen tussen de 5 en de 6. De voor het middenkader meest sympathieke pressiegroep is de FNV (cijfer: 5.8) gevolgd door zijn twee samenstellende delen (cijfer NVV: 5.6; cijfer NKV: 5.4), het CNV (cijfer: 5.4) en de BHLV (cijfer: 5.1). Het middelste deel van de reeks wordt gevormd door een drietal niet-confessionele organisaties (boeren en

tuinders: 4.7; werkgevers: 4.6 en ondernemers: 4.4). De rij wordt gesloten door de op christelijke grondslag georganiseerde werkgevers (4.3), boeren en tuinders (4.3) en ondernemers (3.8).

De verschillen in beoordeling van politieke partijen lopen veel meer uiteen dan die van de pressiegroepen. Op de 11-puntsschaal waarop de partijen beoordeeld worden, is het verschil tussen de twee 'uitersten' (PvdA-Boerenpartij) 5.4, terwijl op eenzelfde schaal de 'uiterste' afstand tussen pressiegroepen 2 bedraagt.

principeel of pragmatisch

"D'66 moet altijd voor haar doeleinden en principes blijven staan, ook als dit tot stemmenverlies zou leiden."

Deze stelling wordt door vrijwel geen der respondenten (ofwel 1%) in sterke mate bestreden. Integendeel, een-derde van hen onderschrijft deze opvatting in zeer sterke mate en 61% is het er mee eens.

Een veel kleiner deel van de respondenten (namelijk 39%) is desondanks van mening (en een kwart van deze 39% in sterke mate) dat D'66 moet proberen "(..) zoveel mogelijk groepen van kiezers te winnen en de belangen van deze groepen naar buiten toe vertegenwoordigen".

Dat "(..) politiek meer een kwestie is van het haalbare dan van het blijven vasthouden aan uitgangspunten", wordt door 71% van de respondenten onderschreven, waarvan een kwart dit in zeer sterke mate doet.

Ruim de helft van de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering beschouwt D'66 als een beginselpartij. Slechts 8% is het er zeer mee oneens dat D'66 "(..) een ideologische grondslag nodig heeft voor haar doeleinden en beleid". Ruim een-derde van de stemgerechtigde leden is het hier mee oneens, terwijl 11% het er zeer mee eens is.

De leeftijd en het geslacht van de respondenten lijken amper verband te houden met hun opvattingen over de positie van D'66 in het politieke leven, zoals deze blijken uit de meningen over de hierboven (impliciet) geciteerde vier uitspraken.

het middenkader en belangrijke politieke onderwerpen

Wij hebben nagegaan of er verschillen onder de stemgerechtigde leden aan

te wijzen zijn wat betreft hun opvattingen over bepaalde politieke problemen. Daarbij gaat het ons met name om:

- bestaat er onder de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van D'66 verschil van mening over maatregelen ter oplossing van problemen en over het bestuurlijk niveau waarop deze maatregelen genomen moeten worden?

Aan de respondenten werden vijftien maatregelen voor problemen voorgesteld. Over elf van deze maatregelen bleek onder de respondenten een tamelijk grote of zeer ruime mate van eenstemmigheid te bestaan.

Het gaat hierbij om de volgende maatregelen (tussen haakjes staat telkens het percentage respondenten dat het betreffende probleem tot de drie belangrijkste rekende):

- het milieu moet beschermd worden (64)
- de werkloosheid moet worden bestreden (55)
- de inflatie moet worden bestreden (37)
- het beginsel van gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen moet geëffectueerd worden (27)
- het proces van Europese integratie moet versneld worden (17)
- de inkomensverschillen moeten worden verkleind (15)
- de controle op de activiteiten van de multi-nationale ondernemingen moet worden verscherpt (13)
- bij het geven van hulp aan de Derde Wereld moet niet méér rekening gehouden worden met onze eigen belangen (13)
- het moet aan vrouwen toegestaan worden zelf over zaken betreffende abortus te beslissen (10)
- een beleid dat gericht is op het opheffen van de economische verschillen tussen de verschillende regio's moet tot ontwikkeling gebracht worden (5)
- de militaire uitgaven moeten niet stijgen (5).

De meest uitgesproken gezamenlijk gedeelde opvattingen zijn onder het middenkader aanwezig ten aanzien van milieubescherming en de effectuering van het beginsel van gelijke mogelijkheden voor de beide sexen.

Ongeveer een-vijfde van de stemgerechtigde leden heeft geen mening over het zich verdedigen tegenover de supermachten, maar er is wel een meerderheid onder de leden die deze maatregel voorstaat. Het ontwikkelen van kernenergie teneinde tegemoet te komen aan onze toekomstige energiebe-

hoeft is een maatregel waarover binnen het D'66-middenkader de meningen erg verdeeld zijn: een-derde is er tegen en een-derde is er voor; 4% van de middenkaderleden is er sterk voor, maar 15% is er sterk tegen, terwijl 14% het (nog) niet weet of geen mening geeft.

Ruim een kwart van het middenkader is voor de invoering van de zwaarste straffen tegen terreurdaden (waarvan een kwart in zeer sterke mate), terwijl ongeveer de helft van de respondenten daar tegen is; de overigen weten het niet of geven geen mening. Het beperken van de overheidscontrole over de particuliere ondernemingen is een maatregel die door ruim de helft van de respondenten wordt bestreden, maar ruim een kwart staat deze maatregel juist voor, terwijl ook nog eens 15% het niet weet of geen mening geeft.

Een minder duidelijke eenstemmigheid bestaat er omtrent het bestuurlijke niveau (provinciaal, nationaal dan wel Europees) waarop de voorgestelde maatregelen tot uitvoering gebracht moeten worden.

Volgens een meerderheid van de stemgerechtigde leden moeten allereerst op nationaal niveau aangepakt worden: de kwestie van de overheidscontrole over de particuliere ondernemingen, vrijheid voor de vrouw betreffende abortus, het verkleinen van de inkomensverschillen, de opheffing van de economische verschillen tussen de regio's en het effectueren van het beginsel van gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen.

Op Europees niveau moeten volgens de respondenten aangepakt worden: de inflatie, de Europese integratie, de werkloosheid, de verdediging tegen de supermachten, de kernenergie, de terrorisme-bestrijding, de controle op de multinationals en de milieubescherming.

Ongeveer evenveel respondenten streven voor de beide overgebleven problemen, de defensie-uitgaven en de hulp aan de Derde Wereld, zowel een Europese aanpak als een nationale aanpak na. Een duidelijk 'favoriet' niveau van aanpak is hier niet aanwezig. Het provinciale (of nog lagere) niveau verdwijnt nagenoeg geheel uit het gezichtsveld bij de voor te stellen maatregelen.

Aparte aandacht kregen de zogenaamde vier 'hervormingsvoorstellen' van het kabinet-Den Uyl. Over het voorstel de grond onder de controle van de gemeenschap te brengen zijn de meningen onder het middenkader van D'66

niet scherp verdeeld: 70% is voorstander (waarvan een-derde in zeer sterke mate), terwijl slechts 2% er sterk op tegen is. Het voorstel om het bedrijfsleven te democratiseren wordt door vrijwel alle middenkader-leden onderschreven, terwijl ook bijna allen het ontwikkelen van een selectief investeringsbeleid toejuichen (respectievelijk 88% en 81%). Achter het stichten van een collectief fonds uit de opbrengsten van de Vermogensaanwasdeling (VAD) schaart zich 81% van de respondenten; slechts 2% is er tegen.

het middenkader en Europa

Over de Europese eenwording lopen de meningen en denkbeelden van de verschillende stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering nogal uiteen. Bijna een-derde van deze leden vindt samenwerking en geformaliseerd overleg tussen de verschillende regeringen voldoende, terwijl bijna de helft van hen (47%) één (eventueel federale) Westeuropese staat als de meest ideale vorm van Europese samenwerking verkiest. Een zestal leden verwerpt elke vorm van Europese eenwording en 17% onderschrijft als uiterste vorm een confederatie.

Bijna twee-derde van de stemgerechtigde leden is (tamelijk) bereid persoonlijke (financiële) offers te brengen om de eenwording van Europa te realiseren. Bijna een-derde van de stemgerechtigde leden beschouwt directe verkiezingen voor het Europese parlement als niet zo belangrijk, terwijl 8% van de leden van mening is dat deze verkiezingen niet plaats moeten (moesten) vinden. Bijna alle respondenten zijn voorstanders van een directe verkiezing van de voorzitter van de Europese Commissie door het Europese parlement, maar niet allen (namelijk 60%) zijn van mening dat dit een zaak van enig gewicht is.

Voor wat betreft de huidige Europese Gemeenschap is meer dan drie-kwart van de respondenten van mening dat deze zich onafhankelijker moet opstellen tegenover zowel de Sovjet Unie als de Verenigde Staten; 12% wenst juist in de toekomst meer coördinatie met de Verenigde Staten en 3% meer coördinatie met de Sovjet Unie.

Twee-derde van de respondenten heeft geen bezwaar tegen uitbreiding van de Europese Gemeenschap met andere landen. De kennis over Europa lijkt

overigens niet gering: slechts 10% van de middenkaderleden, die de betreffende vraag beantwoordden, noemt verkeerde landen bij de opsomming van de negen lidstaten. Daar staat tegenover dat lidstaten (met name Ierland en Denemarken) nogal eens vergeten worden, als de middenkaderleden hun rangorde van machtige en minder machtige lidstaten aangeven. Uit deze gemiddelde rangordening blijkt dat de Bondsrepubliek verreweg als het machtigste land binnen de Gemeenschap beschouwd wordt. Nederland neemt volgens het middenkader van D'66 een tussenpositie in: machtiger dan België, Denemarken, Ierland en Luxemburg, maar duidelijk minder machtig dan Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Italië (in de aangegeven volgordes).

Een tamelijk grote minderheid (22%) van het middenkader wenst op Europees niveau geen gemeenschappelijk program van D'66 en gelijkgezinde partijen uit andere landen. Ruim een kwart van de respondenten wenst één gemeenschappelijk program met de (Europese) liberale en democratische partijen, 9% met de democratisch-socialistische partijen en nog eens ruim een kwart met andere dan de hierboven genoemde partijen.

Slechts 8% van de middenkaderleden is van mening dat de afzonderlijke nationale partijen van de lidstaten ook afzonderlijk een fractie in het Europese parlement moeten vormen (na de verkiezingen van juni 1979). Bijna de helft is daarentegen van mening dat partijen die nauw aan elkaar verwant zijn, gezamenlijk één fractie in het Europese parlement zouden moeten vormen; 29% is van mening dat de samenwerking ook buiten de fractiebanken moet worden voortgezet en wel in de vorm van een Europese partijfederatie, terwijl 7% van mening is dat een fusie tot één Europese partij het meest voor de hand zou liggen.

Meer dan de helft (55%) van de respondenten meent (meende) dat landelijke partijbureaus de verkiezingscampagne voor de Europese verkiezingen moeten voeren, terwijl ruim een kwart (28%) meent dat de kandidaten dit beter zelf kunnen doen.

Wat betreft de partijfracties in het Europese parlement zoals deze optraden vóór de verkiezingen van juni 1979, gaat (ging) de sterkste voor-

keur van het middenkader van D'66 uit naar de fractie van de Europese Liberalen en Democraten (ELD; volgens de methode van tabel 5 scoort de ELD een gemiddelde van 6.0). Rapportcijfers voor de andere Europese partijfracties zijn: 5.7 voor de Europese Democraten voor de Vooruitgang; 5.4 voor de Unie van Socialistische Partijen; 3.0 voor de Europese Christen-Democraten; 2.3 voor de Conservatieven en 2.1 voor de (Euro-)communisten.

Van de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering is bijna een-vijfde deel (19%) eventueel in de toekomst bereid om namens D'66 kandidaat voor het Europese parlement te zijn. Hoop voor de toekomst dus.

belangenbehartiging van groepen

Politieke problemen raken niet iedereen in dezelfde mate. Niet elke groep komt in de politiek even goed 'aan de bak' met zijn problemen. Daarom is aan de congresdeelnemers de volgende vraag voorgelegd:

"Mensen kunnen in tal van groepen worden ingedeeld, elk met hun eigen belangen en problemen. Deze groepen kunnen elkaar gedeeltelijk overlappen. Van welke groepen beschouwt u de behartiging van hun belangen en problemen als het meest noodzakelijk (maximaal vijf groepen noemen)? Wilt u per groep aangeven:

- a. beschouwt u zich als lid van die groep?
- b. beschouwt u zichzelf als vertegenwoordiger van die groep?"

In totaal werd 698 keer een groep genoemd, waarvan men zich in 171 gevallen als lid beschouwde en in 176 als vertegenwoordiger. In totaal werden 70 verschillende groepen genoemd. De tien meest genoemde groepen omvatten de helft van het totaal aantal antwoorden. Die groepen waren - in volgorde waarin ze genoemd werden -: (lichamelijk) gehandicapten - vrouwen - werklozen - bejaarden - (ethnische) minderheden - jongeren - gastarbeiders - D'66 - arbeiders en kansarmen.

Tabel 6 geeft een uitsplitsing van de antwoorden op de betreffende rang naar leeftijd, geslacht en opleiding. Vrouwen en academici noemen gemiddeld iets meer groepen; leeftijd speelt in dit verband geen rol.

Anders is het voor wat betreft specifieke groepen: door jongeren worden

'vrouwen', 'jongeren' en 'kansarmen' vaker genoemd; ouderen noemen 'bejaarden' en 'ethnische minderheden' vaker. De problemen van gehandicapten, vrouwen en ethnische minderheden worden relatief vaker door vrouwen dan door mannen genoemd.

tabel 6. Aantal keren dat een groep genoemd werd door stemgerechtigde D'66'ers

	totaal	oud	jong	man	vrouw	L.O.-HB0	Univ.
(lich.)gehandicapten	58	27	31	37	21	25	33
vrouwen	51	18	31	24	26	24	26
werklozen	44	19	24	27	16	13	31
bejaarden	36	22	14	28	8	13	23
(ethn.)minderheden	36	20	15	22	14	14	21
jongeren	33	11	22	25	8	13	18
gastarbeiders	30	10	16	22	7	12	17
D'66	25	7	18	22	3	7	18
arbeiders	24	10	14	20	4	15	9
kansarmen	20	7	13	14	6	9	10
totaal		147	186	247	88	167	167

NB: Oud: geboren voor 1941; jong: geboren vanaf 1941

L.O.-HB0: alle opleidingen tot academisch niveau

Univ.: Universiteit of Hogeschool als laatst bezochte onderwijsinstelling

Voor 'arbeiders' en 'D'66' ligt dit net andersom. Academici zien 'werklozen' vaker als een probleemgroep, terwijl respondenten met een lagere opleiding eerder aan 'arbeiders' denken.

Opmerkelijk is dat sociaal-economische maatstaven een geringere rol spelen dan fysieke kenmerken (zoals invaliditeit, geslacht, leeftijd en ras). Dat D'66 zo vaak genoemd wordt als groep 'waarvan de behartiging van belangen en problemen het meest noodzakelijk is', is opmerkelijk. Dit kan veroorzaakt zijn doordat respondenten - vooral jonge academici - de vraag slecht hebben gelezen en zich hebben geconcentreerd op hun eigen groepslidmaatschap, zonder deze groep te vergelijken met andere, wellicht

meer problematische, groepen:

noten

- 1) De heer R.A. Koole en prof. dr. F.N. Stokman hebben met ons dit voorlopige verslag besproken, waarvoor de auteurs hen erkentelijk zijn.
- 2) Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de Partij van de Arbeid" in: Socialisme en Democratie, 1979, no. 2 (februari), blz. 51-67. Dit verslag is, in iets uitgebreidere vorm, opgenomen in het "Jaarboek 1978 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen" (Groningen, 1979), blz. 93-123.

BIJLAGE V

DE KVP EN HET KOMPAS ROMME/LUNS

door R.A. Kooie

inleiding

Het hier volgende artikel over de KVP en de kwestie Nieuw Guinea in de jaren 1956-1959 is de vrijwel ongewijzigde weergave van het derde hoofdstuk uit een doctoraalstudie over hetzelfde onderwerp, die de jaren 1950-1962 beslaat. Deze studie, die als basis voor verder onderzoek dient, is gegrond op litteratuur- en archiefonderzoek, alsmede op informatie verkregen door (geautoriseerde) interviews met mr. H.W. van Doorn, mr. Th.M.J. de Graaf en mr. P.C.M. Romme en door een briefwisseling met drs. W.K.N. Schmelzer.

De KVP, die reeds belast was met een grote verantwoordelijkheid voor de moeizame dekolonisatie van Nederlands-Indië, speelde ook in de kwestie Nieuw Guinea een hoofdrol. Deze kwestie, die ontstaan was doordat (het westelijk deel van) het eiland op de Ronde Tafel Conferentie van december 1949 van de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië was uitgezonderd, bleek in het begin van de jaren '50 een onoplosbaar probleem. Vooral de (starre) binnenlandse politieke verhoudingen waren daaraan debet, zodat het tweede kabinet-Drees zich in 1951 genoodzaakt zag de kwestie op de lange baan te schuiven, of, zoals dat toen werd genoemd, 'in de ijskast' te plaatsen. De verhouding tussen Nederland en Indonesië verslechterde mede hierdoor en dit had weer als resultaat dat de onderhandelingen, die beide landen over Nieuw Guinea en vele andere zaken in het verband van de op de Ronde Tafel Conferentie ingestelde broze Nederlands-Indonesische Unie voerden, in 1956 in Genève definitief mislukten.

De periode tussen deze mislukte conferentie van Genève en het aantreden van het kabinet-De Quay in 1959 wordt behandeld in onderstaand relaas, dat verdeeld is in vier paragrafen, waarvan de eerste de algemene Nieuw Guinea-problematiek globaal weergeeft, de tweede enkele ontwikkelingen binnen de KVP beschrijft, de derde de feitelijke problematiek behandelt en de vierde een kleine balans wil opmaken van deze periode.

1. kentering en volharding

Begin 1956 was de fase van onderhandelen tussen Indonesië en Nederland voorbij. Indonesië zou zich in de komende jaren toeleggen op een politiek van 'konfrontasi' met Nederland, waaraan de binnenlandse politieke verhoudingen in Indonesië hun deel hebben bijgedragen. Nederland bleef overtuigd van haar (juridisch) gelijk inzake Nieuw Guinea, maar had daaraan steeds meer de morele plicht gekoppeld de papoea's op te voeden tot zelfstandigheid. Bovendien was een wijziging van de status van Nieuw Guinea voorlopig nog onhaalbaar in het parlement. De kwestie Nieuw Guinea zou allengs meer onder de minister van Buitenlandse Zaken, Luns, komen te vallen. Luns stak zijn antipathie voor Soekarno niet onder stoelen of banken,¹ hetgeen op de kwestie Nieuw Guinea zeker van invloed was. Van belang hier was de groeiende spanning tussen de regeringspartijen PvdA en KVP. In 1956 werd nog het vierde kabinet-Drees geformeerd, maar dit zou de rit niet meer uitzitten. Het viel in december 1958 n.a.v. de belastingvoorstellen van minister Hofstra. De 'rooms-rode' coalities kwamen hier voorlopig mee ten einde.

Vooraf op mondiaal niveau voltrokken zich grote veranderingen. Was in de periode direct na de oorlog nog niet voor iedereen duidelijk dat het koloniale tijdperk ten einde liep, in het midden van de jaren '50 viel hieraan niet meer te twifelen. In Azië en later in Afrika werden steeds meer koloniën zelfstandig, waardoor ze lid konden worden van de Verenigde Naties. Een voor Indonesië belangrijke steun.

De Koude Oorlog duurde voort, ook na de beëindiging van de Korea-oorlog in 1953. Het neerslaan van de Hongaarse opstand in het najaar van 1956 joeg de anti-Sowjet Unie-stemming in het Westen tot een hoogtepunt. De wereld bleek eens te meer in twee kampen verdeeld, waarin respectievelijk de Sowjet Unie en de Verenigde Staten de leiding hadden. Dit laatste werd Frankrijk en Engeland nogmaals duidelijk gemaakt door de Suez-crisis, die vlak voor de Hongaarse opstand plaats vond en door een tweede 'Berlijnse crisis'. Bovendien zou Frankrijk, dat haar koloniën in Zuid-Oost Azië op vernederende wijze had moeten verlaten, spoedig ook in Noord-Afrika koloniën moeten opgeven.

In West-Europa sloegen zes landen de (economische) handen ineen en richtten een gemeenschappelijke markt op. Ook Nederland was hierin participant.

Indonesië probeerde gebruik te maken van het groeiende aantal Derde Wereldlanden. Vanaf 1954, na de weigering van Nederland om Nieuw Guinea opnieuw binnen Unie-verband te bespreken, trachtte Indonesië in de Verenigde Naties resoluties aangenomen te krijgen, die haar standpunten in zoverre weerspiegelden, dat ze opriepen de kwestie Nieuw Guinea opnieuw te bespreken. In 1954 gelukte dit bijna, maar de vereiste tweederde meerderheid werd niet gehaald. Ook in 1955, 1956 en 1957 was de meerderheid steeds niet groot genoeg, ondanks de toename van het aantal Derde Wereldlanden. Voor Luns was dit een bemoedigend teken. Voor Indonesië een grote teleurstelling, die leidde tot een verscherpte houding tegenover Nederland in Indonesië zelf. Op haar beurt leidde deze weer tot een vergroting van de anti-Indonesische gevoelens in Nederland.

Tijdens de behandeling van de pro-Indonesische resoluties in de Verenigde Naties werd van 28 oktober tot 1 november 1957 een boycot tegen Nederlandse ondernemingen georganiseerd. Na de verwerping van de resoluties op 29 november werd anti-Nederlandse actie geïntensiveerd. Daarbij moet worden vermeld dat op 6 november Nederland en Australië een gezamenlijke verklaring hadden doen uitgaan, waarin gesproken werd over de toekomstige samenwerking van beide landen in Nieuw Guinea. Een verklaring, die de anti-Nederland-beweging in Indonesië alleen maar versterkte. Begin december deelde de Indonesische regering mede dat de Nederlandse consulaten gesloten moesten worden, dat alle Nederlanders, Europeanen en Indo-Europeanen Indonesië moesten verlaten (later wat afgezwakt) en dat alle Nederlandse bedrijven onder toezicht werden gesteld (een jaar later werden ze formeel genationaliseerd): de zgn. 'december-maatregelen'.

De anti-Nederland-acties liepen de organisatoren duidelijk uit de hand. Spontane bedrijfsbezettingen konden alleen door militair ingrijpen onder controle worden gehouden. De positie van het leger in Indonesië werd hierdoor ook op economisch terrein zeer versterkt.²

Onder invloed van deze 'december-maatregelen' en hun gevolgen werd de verhouding tussen Nederland en Indonesië nog slechter. De bewapening werd aan beide zijden opgevoerd, terwijl de diplomatieke betrekkingen uiteindelijk in 1960 verbroken zouden worden. Nederland ging daarom nog overtuigender haar eigen weg m.b.t. Nieuw Guinea. De bovengenoemde gezamen-

lijke verklaring van Australië en Nederland (6 november 1957) deed Nederland tijdelijk opteren voor een beleid, waarin de eenheid van het eiland Nieuw Guinea een doel werd. Dit eiland zou samen met andere (kleinere) eilanden een Melanesische federatie kunnen vormen. Dit beleidsdoel zou echter vrij snel weer (min of meer geruisloos) verdwijnen. Het betekende echter wel dat Nederland niet meer per se afwijzend stond tegenover andere mogelijkheden dan de handhaving van de Nederlandse souvereiniteit. Deze mogelijkheden waren er overigens niet, omdat een oplossing, waarin Indonesië betrokken zou zijn, bij voorbaat werd uitgesloten en een oplossing via inschakeling van de Verenigde Naties (b.v. in de vorm van een trusteeship over Nieuw Guinea) ook geen genade kon vinden binnen politiek Nederland.

Wat de mogelijkheid van een trusteeship betrof, kwamen er in 1958 wel enige scheuren in het Nederlandse parlementaire monoliet blok. Tijdens de algemene politieke beschouwingen van 30 september 1958 diende de PvdA-fractieleider in de Tweede Kamer, Burger, een motie in, waarin hij onder meer de regering vroeg een trustschapovereenkomst terzake van Nieuw Guinea tussen Nederland en de Verenigde Naties te onderzoeken. De motie werd, vooral door de tegenstand van de KVP, verworpen, maar liet in ieder geval binnen de PvdA (de Eerste Kamerfractie pleitte zelfs voor onderhandelingen met Indonesië) een zwenking naar een minder starre houding t.a.v. de kwestie Nieuw Guinea zien.

Ook binnen de regering-Drees, die zijn laatste dagen telde, werd de gedachte, zoals neergelegd in de motie-Burger, niet overgenomen, hoewel minister Luns in 1957 en 1958 de secretaris-generaal van de VN, Hammarskjöld, twee maal over de mogelijkheid van een trustschap over Nieuw Guinea had gepolst. Deze pogingen waren evenwel op niets uitgelopen, althans zo berichtte Luns de ministerraad en het parlement in Nederland.³ Tweede Kamerlid De Graaf, KVP-specialist voor zaken betreffende Indonesië en Nieuw Guinea, die in deze tijd à titre personnel besprekingen voerde met de Nederlandse ambtenaren bij de Verenigde Naties, Viksebokse en Schiff, was het daar niet mee eens. De ambtenaren hadden hem verteld, dat een trustschap bij de Verenigde Naties wel degelijk mogelijk was, maar dat Luns daar zelf niets van wilde weten. Volgens De Graaf lichtte Luns toen de regering en het parlement onjuist voor! Luns was een "onwaarheidspreker".⁴

Wat in de ogen van minister Luns succesvoller was verlopen, waren besprekingen die hij op 7 mei 1958 met zijn ambtgenoot Dulles van de Verenigde Staten had gevoerd op de NAVO-conferentie in Kopenhagen. Dulles zou hierbij aan Nederland 'garanties' hebben gegeven voor het geval van een Indonesische aanval op Nieuw Guinea. In de Nederlandse pers waren de reacties verwarrend en ook de Nederlandse regering oordeelde dat geprobeerd moest worden deze vage toezeggingen hard te maken. Een eerste poging daartoe, gedaan door de Nederlandse ambassadeur in de Verenigde Staten, Van Royen, mislukte reeds op 13 mei 1958.⁵ Uiteindelijk kreeg Luns in oktober 1958 van Dulles een verklaring los, die zowel Indonesië als Nederland aan het lijntje hield en er op neer kwam dat in beginsel geen geweld gebruikt mocht worden om territoriale wijzigingen tot stand te brengen, maar tevens dat de Verenigde Staten niet geloofden dat Indonesië overwoog geweld tegen Nieuw Guinea te gebruiken.⁶ Bewoordingen, waarmee men alle kanten mee op kon. Luns geloofde echter dat er sprake was van werkelijke Amerikaanse steuntoezeggingen, maar liet de invulling ervan in het midden. Over deze (al dan niet gedane) toezeggingen, die volgens sommigen wel, volgens anderen niet de spil vormden van het regeringsbeleid inzake Nieuw Guinea, maar in ieder geval van grote invloed zijn geweest, is naderhand veel geschreven.⁷ Opmerkelijk was dat, hoewel de twijfel aan de hardheid van de Amerikaanse toezeggingen allengs toenam, Luns toch zijn eigen interpretaties kon aanhouden, zonder dat b.v. vanuit het parlement een 'zwart op wit'-verklaring werd geëist. Ook binnen het kabinet-De Quay twijfelde men aan de verklaringen van Luns, maar ook daar kon Luns zijn visie laten gelden.⁸

2. de eenheid hersteld

In 1956 waren de ernstigste woelingen binnen de KVP, die in het begin van de jaren '50 waren ontstaan door de activiteiten van de behoudende 'groep-Steenberghe', voorlopig (tot het midden van de jaren '60) ten einde. De Tweede Kamerfractie o.l.v. Romme en de partij o.l.v. Van Doorn (die sinds 1956 als fractielid eveneens Romme als 'president' moest erkennen) konden nu hun krachten volledig wijden aan vooral de binnenlandse politiek, zonder gehinderd te worden door ernstige interne ver-

deeldheid.

De politiek t.a.v. Indonesië was zeker niet de enige belangrijke politieke kwestie, die de KVP bezig hield. Op binnenlands terrein waren voor de KVP onder andere de belastingen, de bezitsvorming, de landbouw, de gezinspolitiek, de PBO's en het sociale beleid centrale politieke punten.⁹

De door het bisschoppelijk mandement (1954) en de activiteiten van de Groep-Steenberghe benadrukte verschillen met de PvdA zetten zich door in de verkiezingsstrijd van 1956, die door beide partijen ongekend fel werd gevoerd en beide winst opleverde. Na de grondwetsherziening, waarbij de Tweede Kamer op 150 zetels werd gebracht, bezette de PvdA nu 50 zetels en de KVP 49 zetels, ondanks het feit dat de Katholiek Nationale Partij (KNP) in de KVP was opgegaan. Er ving een voor die tijd lange formatieperiode aan, die van 16 juni tot 11 oktober duurde. Het resultaat was het vierde kabinet-Drees, dat veel op het vorige leek. Weer was Romme geen minister geworden, hoewel deze mogelijkheid tijdens de formatie verschillende keren was geopperd.¹⁰

De spanningen tussen de KVP en de PvdA waren door de verkiezingsstrijd en de formatieperikelen gegroeid en bleven - met fluctuaties - groeien. Vooral de kwesties van de bezitsvorming en de bestedingsbeperking zouden binnen het kabinet voor de nodige spanning zorgen, die op 11 december 1958 het kabinet-Drees ten val bracht.¹¹ Aanleiding was de motie-Romme in het debat over de directe belastingen. De ontstane situatie was moeilijk; de schuld van de crisis werd door Romme bij de PvdA-fractie en door de PvdA bij de confessionelen en de VVD gelegd. Na veel wikken en wegen kwam op 23 december het romp-kabinet-Beel tot stand, een voortzetting van het vorige kabinet zonder de PvdA-ministers. Dit kabinet schreef vervroegde verkiezingen uit, die op 12 maart 1959 werden gehouden. Ondanks een licht verlies werd de KVP weer de grootste partij, omdat de PvdA twee zetels verloor.

Bij deze verkiezingen werd Van Rijckevorsel, de behoudende jurist, die o.m. de Molukse KNIL-militairen naar Nederland had weten te halen, met voorkeurstemmen gekozen, terwijl hij op een onverkiesbare plaats op de westelijke lijst van de KVP was geplaatst. Een week voor de verkiezingen hadden negen katholieke hoogleraren (waaronder Duynstee en Schlichting) aanbevolen een voorkeurstem op Van Rijckevorsel uit te brengen. Deze op-

zet slaagde: Van Rijckevorsel behaalde ruim twee maal de kiesdeler. Het KVP-bestuur wachtte de berekening van het Centraal Stembureau af, omdat de kans bestond dat Van Rijckevorsel De Graaf uit de Kamer zou wippen, waarmee de KVP-fractie haar enige Nieuw Guinea-specialist kwijt zou zijn.¹² Dit gebeurde niet en beiden behielden hun zetel.

3. katholieken en sociaal-democraten

In het verkiezingsprogramma van de KVP voor de verkiezingen van 13 juni 1956 werd inzake Nieuw Guinea gesteld dat handhaving en uitoefening van het Nederlandse gezag over Nieuw Guinea voorop stond. Een defensieve houding tegenover de Indonesische aanspraken werd niet voldoende geacht: het moest gaan om "bevordering van internationaal begrip en, indien nodig, daadwerkelijke internationale steun voor de Nederlandse politiek op Nieuw Guinea, allereerst door krachtige en consequente doorvoering van deze politiek". Internationale steun betekende hier internationale inmenging in of internationale verantwoordelijkheid voor de kwestie Nieuw Guinea. Het idee van een internationaal trustschap met Nederland als 'trustee' was door De Graaf in de fractie geopperd, maar als "irreëel en onuitvoerbaar" afgewezen.¹³ De KVP hield onverkort aan de Nederlandse souvereiniteit vast, zoals vrijwel geheel Nederland dat destijds deed.

Bij de verkiezingen was de KNP definitief in de KVP teruggekeerd, doordat drie ex-KNP-leden nu voor de KVP in de Kamer plaats namen. Gesteld is wel dat de KVP door de terugkeer van de KNP gedwongen werd een behoudender koers inzake Nieuw Guinea te varen. Lijphart¹⁴ zegt dat de KVP verschillende consessies aan de KNP moest doen, teneinde de terugkeer van de laatste groepering in haar gelederen mogelijk te maken. Eén van die consessies was een meer soliede conservatief Nieuw Guinea-beleid, aldus Lijphart. Volgens Romme echter waren de ex-KNPers gehouden aan het tot stand gekomen KVP-program, maar onder één voorbehoud: het standpunt t.a.v. Indonesië en de kwestie Nieuw Guinea.¹⁵ Welter, de politiek leider van de KNP, kon dan ook in de Kamer in deze kwesties een afwijkend standpunt innemen, hetgeen echter nauwelijks van invloed was op het beleid van de KVP-fractie als geheel.¹⁶ Lijpharts bewering lijkt dan ook te absoluut te zijn gesteld. Dat er sprake was van een nog meer benadrukken

van de Nederlandse souvereiniteit moet, i.p.v. toegeschreven te worden aan de terugkeer van de KNP, dan ook eerder gezien worden tegen de achtergrond van de effecten van het optreden van de Groep-Steenberghe binnen de KVP, de gebeurtenissen op internationaal niveau en vooral in Indonesië en de verwijdering tussen de PvdA en de KVP, die tijdens het kabinet-De Quay nog eens versterkt zou worden door werking van het 'oppositie-mechanisme'.

Vlak na de verkiezingen van 1956 en dus ten tijde van de formatie deed de Generale Synode van de Hervormde Kerk een Oproep, die in en buiten deze Kerk veel stof deed opwaaien. Deze Oproep, die geheel aan de kwestie Nieuw Guinea was gewijd, bekritiseerde ongemeen fel de regeringspolitiek. Na een historisch overzicht en een beschouwing van de motieven om de Nederlandse souvereiniteit te handhaven stelde de Oproep o.m.: "Nederland zal bereid moeten zijn eigen aanspraken om alleen op eigen gezag Nieuw Guinea te besturen, te laten vallen, en toe te stemmen in een regeling van dit bestuur in een zodanige overeenstemming met de volkerengemeenschap, dat zowel de beste behartiging der bevolkingsbelangen als de grootst mogelijke staatkundige stabiliteit redelijkerwijs gewaarborgd is.¹⁷ De Oproep werd overwegend met afkeuring ontvangen. Zo ook binnen de KVP. Het fractieberaad over de begroting voor Nieuw Guinea in oktober besteedde veel aandacht aan deze Oproep. Verschillende fractieleden wezen op "bepaalde uitspraken, welke getuigden van een vooringenomenheid bij de beoordeling van de feiten". Deze leden "wilden niet verhelen, dat naar hunne mening een politieke voorlichting, als in de Oproep tot bezinning door een zo voornaam college als de Generale Synode geschied, directe schade wordt toegebracht aan de belangen der Papoeabevolking..., echter anderszijds niet nalaten op te merken dat een bezinning over de vraagstukken van en rondom Nieuw Guinea op zich zelf een zaak blijft van voortdurende urgentie."¹⁸

Hoewel de Oproep fel werd bekritiseerd was er een eerste barst in het thuisfront gekomen. Het zou de laatste niet zijn. De KVP hield echter vast aan de Nederlandse souvereiniteit en streefde naar een "snelle ontwikkeling van een politiek bewustzijn der bevolking, opdat deze binnen werkelijke afzienbare tijd op basis van haar zelfbeschikkingsrecht haar staatkundig lot kan bepalen".¹⁹ De "bulldozer-theorie", het door De Graaf in 1952 geopperde plan tot versnelde ontwikkeling van de bevolking van

Nieuw Guinea, werd herhaald; een tijdslimiet werd daarbij echter niet gesteld.

Bij de formatie van het laatste kabinet-Drees kwam ook Nieuw Guinea ter sprake. Op 18 juli, tijdens de formatiepoging van Drees, eiste Romme meer vastigheid inzake de soevereiniteit dan Drees had voorgesteld. Bovendien miste hij elke aanduiding omtrent een ruimere inschakeling van zending en missie op het eiland. Tijdens zijn eigen formatiepoging vermeldde Romme dan ook expliciet de soevereine macht van Nederland. Ook deze poging mislukte. In de regeringsverklaring van 23 oktober 1956 kwam het begrip soevereiniteit niet voor, maar werd gesteld dat de regering "op basis van de bestaande rechtsorde een zodanige ontwikkeling van dit gebied zal bevorderen, dat de mogelijkheid van toepassing van het beginsel van zelfbeschikking wordt bespoedigd".²⁰ De KVP had deze omschrijving blijkbaar geaccepteerd. Bij de algemene politieke beschouwingen van diezelfde dag vormde Nieuw Guinea voor Romme geen punt van bespreking meer. Belangrijk was wel dat nu ook de regering op spoed begon aan te dringen.

Na de Oproep van de Generale Synode kwam er langzaam maar zeker een kritische meningsvorming t.a.v. de kwestie Nieuw Guinea op gang. Op 1 december 1956 stuurden 116 'vooraanstaande' Nederlanders een brief naar alle politieke partijen, behalve de CPN (deze had de brief naar de mening van de ondertekenaars niet nodig). In de brief werd ongerustheid over het gebrek aan bezinning op de kwestie Nieuw Guinea uitgesproken en twijfel geuit aan de politieke houdbaarheid en morele verantwoording van het Nederlandse standpunt. Gesuggereerd werd een uit vertegenwoordigers van verschillende politieke partijen bestaande politieke commissie in het leven te roepen, waarin het Nieuw Guinea-vraagstuk geanalyseerd zou kunnen worden.²¹ Partijvoorzitter Van Doorn pleegde over deze brief overleg met Romme, De Graaf en Smulders. De laatste stelde een concept-antwoordbrief op. Hierin werd een gebrek aan belangstelling bestreden, maar wel werd gepleit voor een voorlichting omtrent de motivering van de KVP. De Graaf maakte bezwaar tegen deze concept-brief. Volgens hem was er wel degelijk een gebrek aan bezinning over de kwestie Nieuw Guinea binnen de KVP. Bovendien berichtte het Eerste Kamerlid Sassen dat in deze Kamer "te dezer zake een opvatting heerst, die niet zo heel veel afwijkt van wat spreker meent in deze brief te lezen".²² De zaak werd hierop op

1 februari 1957 in een gecombineerde vergadering van de fractiecommissies voor Overzeesche Rijksdelen en voor Buitenlandse Zaken, waarvan resp. De Graaf en Blaisse voorzitter waren, besproken. Een nieuwe concept-brief werd op 18 februari opgesteld, die vrijwel geheel de mening van De Graaf weergaf. Benadrukt werd dat de katholieke Kamerfracties zich bij herhaling intens hadden beziggehouden met het Nieuw Guinea-vraagstuk. En: "het behoeft geen betoog, dat het partijbestuur zich bewust is van de noodzaak tot voortdurende bezinning, zulks te meer vanwege de telkens wisselende situatie op het internationale vlak. Daarom dan ook heeft de jongste ontwikkeling in de verhoudingen tussen het Westen en het Nabije en Verre Oosten - reeds voor de ontvangst van Uw adres - in onze kring opnieuw geleid tot een plan voor een beraad, waarbij personen zullen worden betrokken die deskundig zijn op de nader ook in Uw adres genoemde gebieden. Wij tekenen hierbij echter nadrukkelijk aan, dat zodanige studie niet bedoelt opnieuw de rechtsvraag van Nederlands huidige verhouding tot Nieuw Guinea aan de orde te stellen."²³ Het idee van een speciale KVP-commissie voor Nieuw Guinea was hiermee geboren, maar dit idee zou pas medio 1958 verwezenlijkt worden en toen mede in verband met het opstellen van het Werkprogram 1960.

Zover was het nog niet. Het jaar 1957 verliep m.b.t. Nieuw Guinea aanvankelijk relatief rustig. Bij de algemene politieke beschouwingen midden oktober noemde Romme Nieuw Guinea niet in zijn betoog. Anders werd het na november, toen de pro-Indonesië-resolutie in de VN werd verworpen, hetgeen mede leidde tot de zgn. 'december-maatregelen' in Indonesië. De anti-Soekarno-sfeer in Nederland werd er door verhevigd en Romme kon in De Volkskrant (d.d. 7 december 1957)²⁴ schrijven: "bij alle narigheid van het ogenblik is de eendracht, de samentrekking in het Nederlandse volk verheugend. Een schaduw is er geworpen door Het Vrije Volk, dat het ogenblik gekomen achtte, om 'de rechtse partijen' in verband met hun Nieuw Guinea politiek als de kwade pier voor te stellen en Nieuw Guinea zelf als de prijs voor de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië...". Romme constateerde de harmonische muziek der eenheid tegelijkertijd met een dissonant! Er zouden meer dissonanten komen.

De KVP achtte de 'december-maatregelen' dermate ernstig dat er eind januari 1958 een speciaal Nieuw Guinea-overleg werd georganiseerd. In de Kamer liet De Graaf op 4 februari een opmerkelijk geluid horen: "Nu kan men

natuurlijk gaan theoretiseren over de vraag, of uitoefening van deze taak (opvoeden tot zelfstandigheid der papoea's - r.k.) onvoorwaardelijk samen moet gaan met handhaving van de Nederlandse souvereiniteit over het betrokken gebied. Ik teken daarbij aan, dat mijn politieke vrienden en ik niet per se afwijzend staan tegenover andere mogelijkheden. Voor ons is de souvereiniteit over Nieuw Guinea geen doel, doch niet meer dan een middel naar het doel."²⁵

Hoewel voor De Graaf de eenheid van de fractie prevaleerde boven zijn persoonlijk standpunt,²⁶ heeft hij niet nagelaten intern zijn enigszins afwijkende mening te ventileren.²⁷

De 'december-maatregelen' van 1957 hadden zodoende ook hun effect binnen de KVP. Een speciale Nieuw Guinea-commissie werd door het bestuur nu zeer wenselijk geacht, maar met de feitelijke instelling ervan wilde men nog even wachten om de indruk te vermijden dat het standpunt van de KVP zodanig onzeker zou zijn geworden dat een studiegcommissie noodzakelijk bleek. Voorlopig werd alleen minister Luns verzocht om in het Partijbestuur vertrouwelijke inlichtingen te geven.²⁸ Ter vergelijking: de PvdA, wier Eerste Kamerfractie een duidelijk afwijkend standpunt had ingenomen t.a.v. Nieuw Guinea, stelde in juni 1957 reeds een speciale Nieuw Guinea-commissie in.

Eind juli 1958 was de situatie rond de kwestie Nieuw Guinea blijkbaar zo gewijzigd dat de KVP tot oprichting van de speciale commissie kon overgaan. Voorzitter werd luitenant-generaal Mathon, de leden kwamen voornamelijk uit de partijtop en de fracties. De taak van de commissie was in eerste instantie de programcommissie, die belast was met het opstellen van het program voor de verkiezingen van 1960, te adviseren inzake Nieuw Guinea. De commissie ging voortvarend te werk en legde medio september 1958 haar 'interim-advies' vast in een 'zeer vertrouwelijk rapport'. Tot begin 1959 bleef de commissie functioneren, maar zag toen haar werkzaamheden doorkruist door de vervroegde verkiezingen, uitgeschreven door het rompkabinet-Boel n.a.v. de val van het kabinet-Drees.

In het 'zeer vertrouwelijk rapport' werd het toenmalige KVP-standpunt vastgelegd.²⁹ Gewezen werd op de toenemende militaire kracht van Indonesië, dat zich echter "in de ogen van vele Staten, ook in de kring van de Afro-aziatische landen gecompromitteerd heeft, terwijl de gezindheid in internationale kring ten gunste van Nederland is veranderd". Het denk-

beeld van een Melanesische federatie werd niet uitgesloten, maar vastgesteld werd dat de door Nederland te voeren politiek als uitgangspunt had: de Nederlandse souvereiniteit over Nieuw Guinea en de gemeenschappelijke Nederlands-Australische verklaring van 6 november 1957. Verder stelde de commissie onder meer: "Zowel in het belang van Nederlands Nieuw Guinea zelf als ter wille van de solidariteit met de vrije wereld acht de Kommissie het noodzakelijk ten aanzien van Nieuw Guinea een politiek te voeren, die er op gericht is, de stabiliteit in dit gedeelte van de wereld te vergroten door versterking van de geestelijke en materiële afweermiddelen tegen het kommunisme en bevordering van de harmonische ontwikkeling en de onderlinge vreedzame samenwerking van de volkeren van die gebieden" en: "De eigen Nederlandse belangen bij Nieuw Guinea zijn thans in economisch opzicht uiterst beperkt. Het is niet te bevroeden, hoe deze zich in de toekomst zullen ontwikkelen. De Kommissie erkent echter, dat bij de relatie tussen Nederland en Nederlands Nieuw Guinea ook nog andere Nederlandse belangen zijn betrokken, zoals onder meer gelegen in de erkenning, aanvaarding en uitvoering van een morele taak ten aanzien van dat gebied."

De handhaving van de Nederlandse souvereiniteit was geboden uit morele overwegingen (opvoeden van de papoea's tot zelfbeschikking), maar was ook van strategisch belang voor het 'vrije westen' om de 'kommunistische dreiging' te kunnen weerstaan. Hoewel niet in het rapport vermeld, had De Graaf in de commissie aangedrongen op "het noodzakelijk scheppen op korte termijn van een zo duidelijk mogelijk staatkundig perspectief van een niet meer aan Nederland ondergeschikt Nieuw Guinea".³⁰ Hierin stond De Graaf echter nog alleen.

De PvdA-fractie in de Tweede Kamer was daarin verder, getuige de motie die fractievoorzitter Burger op 30 september 1958 indiende tijdens de algemene politieke beschouwingen. De reactie van de KVP op deze motie was zeer afkeurend; volgens Romme wilde de PvdA Nieuw Guinea min of meer abandonneren: "Die motie maakt op mij de indruk, alsof wij daar op het uiterste zuidwestelijke puntje van het eiland een bordje gaan planten met het opschrift: 'Te koop, te huur, te leen of cadeau. Te bevragen bij Mr. J. Burger, Wasisenaar, Holland'".³¹

Neen, de KVP wenste de souvereiniteit over Nieuw Guinea niet ter discussie te stellen. Zelfs oproepen daartoe van de missie en de katholieke kerk in Indonesië vonden bij de KVP geen gehoor.³² Bovendien was, zoals ook uit

het 'zeer vertrouwelijke rapport' van de commissie-Nieuw Guinea was gebleken, de gezindheid in internationale kring ten gunste van Nederland veranderd. Naast de Australisch-Nederlandse verklaring waren nu vooral ook de 'Amerikaanse garanties' daaraan debet. In een bijeenkomst in augustus 1958 van de commissie-Nieuw Guinea had minister Luns, die speciaal (met staatssecretaris Moorman) daartoe was uitgenodigd, één en ander toegelicht: "De laatste maanden echter... is Amerika duidelijk verder gegaan en heeft zich thans zelfs mondeling en schriftelijk tegen over Australië en Nederland vastgelegd en in de zin, dat een militair ingrijpen van Indonesië tegen Nederlands Nieuw Guinea niet zal worden geduld."³³ De aldus door Luns voorgelichte KVP zou in overgrote meerderheid blijven geloven aan deze (al dan niet gedane) Amerikaanse toezeggingen. Men voer op het kompas-Luns.

Binnen de fractie en als adviseur binnen het partijbestuur bleef Romme de algemene koers bepalen. Ook inzake Nieuw Guinea. Volgens Van Doorn was de volgorde zelfs: Romme, Luns, partijtop. "Romme had de meeste invloed. Weliswaar deed hij dat dan op de achtergrond, maar er zou niets gebeurd zijn door Luns, als Romme het niet had goedgevonden."³⁴ Deze dominante positie van Romme is eigenlijk nooit echt ter discussie geweest binnen de KVP. Kamerlid Fens heeft zelfs eens gezegd dat de Kamerleden 's morgens in De Volkskrant lazen hoe ze zich 's middags in de Kamer moesten gedragen.³⁵ Een gechargeerde typering uit de jaren dat Romme nog staatkundig hoofdredacteur van De Volkskrant was (van mei 1945 tot januari 1953, daarna schreef hij tot oktober 1960 wekelijks zijn rubriek 'Politiek Allerlei'), maar zij bevatte - ook voor de latere jaren - een kern van waarheid. Zijn gezag had Romme echter niet aan een dictatorschap binnen de partij te danken, maar - volgens zijn naaste medewerkers - veeleer aan zijn enorme kennis van zaken, zijn werkdrijf en zijn overtuigingskracht.³⁶ Formele fractiediscipline was er niet, maar in de praktijk vertoonde de fractie onder Romme een grote mate van eensgezindheid. Geen enkel Kamerlid presenteerde naar buiten toe een bepaalde mening buiten Romme om.³⁷ Ook Romme had zijn negatieve eigenschappen: over 'ja-broers' liep hij heen, terwijl hij anderen soms te lang een hand boven het hoofd hield.³⁸

Deze dominante positie van Romme was ook in de kwestie Nieuw Guinea van groot belang. Sommigen in de KVP (vooral De Graaf) mochten suggesties c.q.

kritiek leveren, het was toch altijd Romme, die door zijn veronderstelde betere kennis van de gehele binnenlandse politieke kaart in deze kwestie het uiteindelijke standpunt bepaalde. Althans in de Tweede Kamer. In de Eerste Kamer, waarmee over het algemeen weinig overleg werd gevoerd, was een iets andere mening t.a.v. Nieuw Guinea te constateren. KVP-fractielid Kropman verklaarde op 2 december 1958 dat op dat moment geen andere oplossing dan de handhaving van de status quo mogelijk was, maar dat men niet zomaar een geschrift van Röling (PvdA), waarin internationalisatie van het Nieuw Guinea-probleem werd bepleit, mocht afwijzen.³⁹ Het bleef voorlopig bij deze opmerking en bovendien was de Tweede Kamer ook destijds het belangrijkste vertegenwoordigend college.

4. balans van zelfverzekerdheid

"Drie factoren hebben dus de ontwikkeling in de laatste maanden beïnvloed: de toenemende labiliteit en het dalende prestige van het regiem van Soekarno, de nieuwe Nederlands-Australische samenwerking, de verduidelijking in de houding van Amerika. Het is dus volkomen in strijd met de feiten van een immobilisme te spreken, integendeel, mede dankzij de volharding waarmee minister Luns het Nederlandse standpunt in de UNO, in de NATO en in het State Department heeft verdedigd en toegelicht, is nu het kader geschapen waarin Nederland in een nieuwe en gunstiger sfeer zijn taak kan verrichten. De motieven en de doelstellingen van deze taak hebben een beter begrip gevonden, en de noodzaak, deze taak konkreet aan te pakken, wordt scherper gezien. Zoals reeds gezegd, kan Nederland deze taak slechts in het kader van het economisch mogelijke verrichten, maar nu is de kans gegeven de lasten van veiligheid en ook van ontwikkeling in de toekomst juist in het zicht van het algemeen belang van de vrije wereld in deze gebieden te spreiden", aldus de KVP-er Dr. K.J. Hahn in januari 1959.⁴⁰

Ondanks het toenemend aantal kritische geluiden, bleef de nu weer enige katholieke partij in de tweede helft van de jaren '50 zeker van zichzelf en steunde van harte het regeringsbeleid. Naast het morele motief werd nu ook (tijdelijk) het strategische motief genoemd: Nieuw Guinea als 'vrije burcht' te midden van de 'kommunistische dreiging'.

slot

In het voorjaar van 1959 trad na een interim-periode van het rompkabinet-Beel, de regering-De Quay aan, bestaande uit de confessionele partijen en de VVD. De PvdA belandde voor het eerst in de oppositiebanken.

Het was juist in deze regeringsperiode dat het Nieuw Guinea-probleem 'opgelost' werd. Onder vooral buitenlandse druk was Nederland genoodzaakt haar 'laatste kleinood uit de gordel van smaragd' prijs te geven. Vooral voor Luns en met hem de KVP was dit moeilijk te verwerken. Toen dan ook op 15 augustus 1962 Nederland definitief afstand deed van haar aanspraken op Nieuw Guinea, dat nu ook voor Nederland West-Irian ging heten, kon de KVP niet anders doen dan gelaten deze 'buiging voor overmacht' accepteren.

noten

1. In zijn herinneringen zegt Luns over het conflict met Indonesië onder meer: "Maar er is één hoofdschuldige. Ik houd mij ervan overtuigd dat het karakter, de instelling, het gedragspatroon van Soekarno tenslotte de hoofdoorzaak hebben gevormd van de moeilijkheden". En verder "Hij was een echte volksmenner, die geen idee had van het leiden van een moderne staat, en die niet het flauwste benul had van economie; die daarentegen door zijn persoonlijke excessen, ook op financieel gebied, een lamentabel voorbeeld heeft gegeven aan zijn volk en aan zijn regering"; uit: Luns, J.M.A.H., p. 81.
2. Pluvier, J., p. 189.
3. Ammerlaan, R., pp. 101-102; Rijkens, P., p. 171.
4. De Graaf in interview. De Graaf zag af van schriftelijke vragen, nadat hem gebleken was dat dit een 'onmogelijke taak' was en dat bovendien fractieleider Romme het in deze materie niet met hem eens was.
5. Van 't Veer, P., p. 79. Deze haalt het KHA aan.
6. Zie voor de letterlijke tekst: Van 't Veer, P., p. 80 en De Beus, J.G., p. 275. Van 't Veer en De Beus merken daarbij terecht op dat het hier niet gaat om een Nederlands-Amerikaanse, laat staan een Amerikaanse verklaring, maar om een Nederlands stuk, waaraan Dulles zijn goedkeu-

ring had gehecht.

7. Zie o.a.: Ammerlaan, R., pp. 105-106; De Beus, J.G., pp. 272-277; Hofland, H.J.A., p. 70 e.v.; Oltmans, W.L., passim; Van 't Veer, P., pp. 79-82. Volgens o.a. Oltmans en Hofland vormden de Amerikaanse garanties de spil van het Nederlandse Nieuw Guinea-beleid. Ook Schmelzer (brief dd. 15 juni 1979) zegt dat ze "in zeer sterke mate" de spil vormden. Van 't Veer (1974) spreekt dit tegen.
8. In het boek van Robbert Ammerlaan (p. 106) zegt Schmelzer: "Ik heb die garanties eenvoudig nooit als echt hard beschouwd." In zijn brief (dd. 15 juni 1979) drukt hij zich iets voorzichtiger uit: "Op zich zou het kunnen zijn dat er bepaalde toezeggingen waren maar dat hij niet gemachtigd was door zijn V.S.-collega die duidelijk te uiten."

De Beus, die er van overtuigd is dat de diplomatie ten slotte de uitslag van de Nieuw Guinea-kwestie bepaalde (m.i. valt dit te betwijfelen - r.k.), vertelt hoe de Nederlandse ambassadeur in New York, Van Royen, via telegrammen minister Luns regelmatig op de hoogte stelde van het feit dat geen effectieve Amerikaanse hulp kon worden verwacht (zie ook: Ammerlaan, R., p. 117, noot). De vraag kan worden gesteld in hoeverre deze sonderingen de ministerraad bereikten en niet op het departement bleven steken.
9. Wat betreft de PBO's (Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties) had de KVP zich bij de formatie van 1952 sterk gemaakt voor een apart ministerie. Dit nieuwe departement kwam er inderdaad en de (gematigde) bestuurder van de Katholieke Arbeiders Beweging (KAB), De Bruijn, werd de minister. Een succes werd het niet. Na 1956 kwam het departement niet meer voor en ook de PBO's ontmoetten in den lande veel verzet. De KVP voerde daarna de PBO's langzaam maar zeker van de prioriteitenlijst af.
10. Vgl. Duynstee, F.J.F.M. (1966), pp. 86-159. In het interview met Bibeb in Vrij Nederland zegt Duynstee dat Romme geen minister is geworden, omdat hij als voorman van de KVP niet onder de PvdA-voorman Drees wilde dienen.
11. Van Doorn (in interview): "De verhoudingen tussen de KVP en de PvdA waren uiterst slecht; die zijn denk ik nooit zo slecht geweest als in de eerste periode na december 1958. Het was vooral de 'Fakkel-

dragingszaak': Burger kreeg het benauwd met zijn eigen achterban over de bestedingsbeperking etc... Toen de breuk er eenmaal was hebben wij de PvdA natuurlijk ook wel flink aangepakt. Van mijzelf zijn de niet zo fraaie woorden dat de PvdA de partij van de bestedingsbeperking was en de KVP de partij van de bezitsvorming. Dat laatste was een topper voor de KVP."

12. Algemeen Handelsblad, 14 en 17 maart 1959. Het reglement van de KVP schreef nl. voor dat het bestuur zich moest beraden, indien door voorkeurstemmen de deskundigheid binnen de fractie op verschillende gebieden zou worden doorkruist.
13. Nota De Graaf n.a.v. adres intellectuelen dd. 1 december 1956. KVP-archief.
14. Lijphart, A. (1966), p. 258.
15. Romme in interview.
16. Naast Romme zijn ook Schmelzer, De Graaf en Van Doorn van mening dat de terugkeer van de KNP i.v.m. Nieuw Guinea niet van grote invloed was; Schmelzer (brief dd. 15 juni 1979); Van Doorn (interview); De Graaf (in interview): "De KVP vond het prettig dat die stemmen terugkwamen, maar 'een ruk naar rechts', nee. Ook de invloed van Welter was niet groot na 1956, hij was volkomen uitgeblust en heeft in de fractie bijna nooit meer een woord gezegd. Lemaire had nog wel betekenis, maar die had niet zo erg met Nieuw Guinea te maken."
17. KHA, 25 juni - 1 juli 1956, pp. 12610-12611. Over de motieven voor behoud van Nieuw Guinea gaf de Oproep een interessante uiteenzetting: "... wij moeten beseffen dat ook historische aanspraken en goede bedoelingen en hoge idealen, waarmee wij ons in Nieuw Guinea handhaven, geen voldoende rechtvaardiging zijn van onze positie daar. Ons verleden als bewindvoerder over vreemde volkeren, met eigen belang als een belangrijke drijfveer, ligt de volkeren van Azië nog vers in het geheugen; reeds dat alleen zou ons wat bescheiden moeten maken. Er is daarom reden ons af te vragen en ons te laten afvragen, of ook, nu Nieuw Guinea voor ons geen 'wingewest' is, maar wij integendeel veel aan het land ten koste leggen, onze motieven werkelijk van zelfzucht vrij zijn. Er kan nl. ook een zelfzucht zijn, die niet op materieel gewin gericht is, maar zich richt op het najagen van hoge idealen, op

het behouden van een rest van de glorie van het vroegere imperium, op het deelhebben aan de politieke machtsvorming in verre streken van de wereld."

18. Verslag Tweede Kamerfractie over 'Begroting van Nederlands Nieuw Guinea voor het dienstjaar 1956 (stuk 4349)'. KVP-archief. In soortgelijke bewoordingen liet ook Romme zich uit in De Volkskrant dd. 7, 14 en 21 juni 1956; zie: Lafeber, C.V., p. 63.
19. Ibidem.
20. In: Duynstee, F.J.F.M. (1961), p. 244.
21. Brief aan het KVP-bestuur dd. 1 december 1956. KVP-archief.
22. Notulen Partijbestuur dd. 5 januari 1957. KVP-archief.
23. Conceptbrief inzake Nieuw Guinea-brief voor Dagelijks Bestuur dd. 18 februari 1957. KVP-archief.
24. Lafeber, C.V., p. 62.
25. Handelingen Tweede Kamer dd. 4 februari 1958.
26. De Graaf (in interview): "De eenheid van de fractie was een belangrijke zaak. Niet dat ik mijn mening behoefde te verzwijgen, maar je moest afwegen of de zaak wel zo belangrijk was en of het nuttig effect kon worden bereikt door als dissident op te treden. En als je dat niet kon bereiken, dan kon het wel eens een boemerang zijn."
27. Om dit standpunt was hij in oktober 1957 benaderd door de journalist Oltmans, die voor de Groep-Rijkens, een groep Nederlandse zakenlieden, die niet afwijzend stond tegenover overdracht van Nieuw Guinea aan Indonesië, destijds een 'tour d'horizon' langs verschillende Nederlandse politici maakte. Over De Graaf schrijft Oltmans dat deze de enige van de KVP-fractie was, die er iets van begreep; Oltmans, W.L., p. 71. De contacten van De Graaf met de Groep-Rijkens bleven beperkt tot deze besprekingen met Oltmans en een vluchtig contact met Paul Rijkens in dezelfde periode.
28. Notulen Dagelijks Bestuur dd. 3 februari 1958. KVP-archief.
29. Rapport van de Kommissie Nieuw Guinea; Den Haag, 16 september 1958, KVP-archief.
30. Notitie De Graaf voor de Nieuw Guinea-Kommissie KVP. KVP-archief.
31. Handelingen Tweede Kamer dd. 30 september 1958.
32. Dit blijkt o.a. uit de reactie van Romme op een interview met bisschop Soegiapranata uit Djakarta (Lafeber, C.V., pp. 63-64) en het negeren

- van een 'cri de coeur' van een Nederlandse missionaris op tweede kerstdag 1958; KVP-archief.
33. Concept-memorandum van Langemeijer dd. 29 september 1958. KVP-archief.
 34. Van Doorn in interview.
 35. Bruins Slot, A.H.J.S., p. 155.
 36. Interviews De Graaf en Van Doorn. Ook Klompé getuigt hiervan; in: Bronkhorst, H. en Crijnen, T.
 37. Romme zelf over zijn dominante positie (in interview): "Die was er flink, hoewel mijn kennis van zaken misschien wel grondiger leek dan ze was. In de fractie had ik eigenlijk helemaal geen oppositie (in de Nieuw Guinea-zaak De Graaf wel eens een keer; ik praatte veel met de specialisten). Hoe die dominantie is ontstaan? Door je aanleg, je 'wonderlijke manier van doen' om het zo eens uit te drukken. Het was ongeveer zo dat 5 à 10 mensen in de fractie echt meetelden in de meningsvorming. De rest vond alles goed. Als je het gezegd had, dan vonden zijn het ook: afgelopen, uit. Maar het was niet zo dat alles van boven af gedecreteerd werd... Ik had inderdaad een grote macht, ook in de Kamer. Ook naar ministers toe had ik, dacht ik, een bepaalde invloed, hoewel bij Luns niet erg veel."
 38. O.a. De Graaf in interview.
 39. Handelingen Eerste Kamer dd. 2 december 1958.
 40. Hahn, K.J. Nieuw Guinea; nieuwe perspectieven. In: KSM, januari 1959, pp. 373-378.

aangehaalde bronnen en literatuur

a. primaire bronnen

Archief van de Katholieke Volkspartij, zoals gedeponneerd op het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen (KVP-archief).

Interview met mr. H.W. van Doorn te Baarn op 14 juni 1979.

Interview met mr. Th.M.J. de Graaf te Nijmegen op 30 mei 1979.

Interview met mr. P.C.M. Romme te Oisterwijk op 27 juni 1979.

Brief van drs. W.K.N. Schmelzer te Wassenaar dd. 15 juni 1979.

b. secundaire bronnen

Katholiek Staatkundig Maandschrift (KSM).

Keesings Historisch Archief (KHA).

Handelingen Staten-Generaal (Handelingen Tweede Kamer en Handelingen Eerste Kamer).

c. literatuur

Ammerlaan, R. Het verschijnsel Schmelzer; uit het dagboek van een politieke teckel, (Leiden, Sijthoff, 1973³).

De Beus, J.G. Morgen bij het aanbreken van de dag; Nederland driemaal aan de vooravond van oorlog, (Rotterdam, Ad. Donker, 1977).

Bibeb. Professor F.J.F.M. Duynstee: 'Ik ben een hevige steen des aanstoots'. In: Vrij Nederland, 23 december 1978, p. 5 en p. 7.

Bronkhorst, H. en Crijnen, T.: "Marga Klompé: 'Het hoort bij me om in vlammen op te gaan'." In: De Tijd, 18 augustus 1977.

Bruins Slot, A.H.J.S. '... en ik was gelukkig', (Baarn, Bosch & Keuning N.V., 1972).

Duynstee, F.J.F.M. De kabinetsformaties 1946-1965. (Deventer, Kluwer, 1966).

Duynstee, F.J.F.M. Nieuw Guinea als schakel tussen Nederland en Indonesië, (Amsterdam, Bezige Bij, 1961).

Hofland, H.J.A. Tegels lichten of Ware Verhalen over de Autoriteiten in het Land van de Voldongen Feiten, (Amsterdam, Contact, 1972).

Lafeber, C.V. Nieuw Guinea en De Volkskrant, (Assen, Van Gorcum, 1968).

Lijphart, A. The trauma of decolonization; The dutch and West New Guinea, (New Haven/London, Yale University Press, 1966).

Luns, J.M.A.H. 'Ik herinner mij...'; Vrijmoedige herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns zoals verteld aan Michel van der Plas, (Leiden, Sijthoff, 1971).

Oltmans, W.L. Den Vaderland Getrouwe; Uit het dagboek van een journalist. (Utrecht/Antwerpen, Bruna, 1973).

Pluvier, J. Indonesië: kolonisatie, onafhankelijkheid, neo-kolonialisme; Een politieke geschiedenis van 1940 tot heden, (Nijmegen, SUN, 1978).

Rijkens, P. Handel en Wandel; Nagelaten gedenkschriften 1888-1965, (Rotterdam, Ad. Donker, 1965).

Van 't Veer, P. Nieuw Guinea als wraakoefening. In: Internationale Spectator XXVIII (1974), 3 (8 februari), pp. 73-82.

BIJLAGE VI

A.P.M. Lucardie

DE "NEW LEFT" IN NEDERLAND. Een interpretatie van ideologische ontwikkelingen in Provo, PSP, PPR en PvdA in de periode 1960-1977

I

Het Nederlands politiek bestel is in de jaren 1960-1977 in tal van opzichten veranderd. Deze veranderingen zijn reeds door verscheidene auteurs beschreven en geanalyseerd, maar nog niet voldoende verklaard.¹ Een volledige verklaring zal ook dit artikel niet bieden, maar misschien wel een kleine bijdrage daartoe. Het artikel beperkt zich tot veranderingen die plaats vonden aan de linkerzijde van het politiek bestel, met name de opkomst van Provo, de PSP, de PPR en Nieuw Links binnen de Partij van de Arbeid.² Deze groeperingen werden door zowel "outsiders" als "insiders" vaak aangeduid als "New Left" of "Nieuw Links".³ Aangezien de term "Nieuw Links" aanleiding zou kunnen geven tot verwarring met de groep Nieuw Links binnen de PvdA, zal in dit artikel de Engelse term "New Left" gebruikt worden om de vier bovengenoemde groeperingen aan te duiden.

Men kan zich natuurlijk afvragen of Provo, PSP, PPR en Nieuw Links wel voldoende gemeen hadden om met één term aangeduid te worden. Het tweede gedeelte van dit artikel zal moeten aantonen dat dit inderdaad het geval is. De vier groeperingen vertoonden naar mijn mening niet alleen ideologische maar ook waarschijnlijk sociologische overeenkomsten. In het derde gedeelte van dit artikel tracht ik de opkomst van deze groeperingen te interpreteren als gevolg van bepaalde sociaal-economische en sociaal-culturele veranderingen in Nederland.

II

De term "New Left" duidt doorgaans een vernieuwingsbeweging aan in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, en daardoor geïnspireerde bewegingen elders. Ook de leden van Nederlandse "New Left" groeperingen verwezen vaak naar Amerikaanse voorbeelden (zelden naar Britse), al ondergingen ze ook belangrijke invloeden uit Frankrijk en Duitsland.⁴ Aan deze buitenlandse inspiratiebronnen ontleenden de Nederlandse "New Left"

groeperingen enige denkbeelden die zij op hun eigen manier verwerkten en aanpasten aan de Nederlandse situatie.

Deze denkbeelden vormden samen weliswaar geen logisch sluitende theorie - zulke theorieën komen in het politieke leven trouwens zelden voor - maar wel een min of meer samenhangend geheel.

Een drietal denkbeelden kunnen mijns inziens als de kern van dit geheel beschouwd worden:

- 1) Een neo- of laat-kapitalistische maatschappij als de Nederlandse wordt voornamelijk beheerst door een elite van bureaucraten, managers en kapitalisten; de maatschappij dient radicaal gedemocratiseerd te worden zodat belangrijke beslissingen voortaan "aan de basis", bijvoorbeeld door arbeidersraden in bedrijven en raden van studenten en docenten aan universiteiten genomen worden.
- 2) Maatschappij-hervormingen moeten niet alleen "van bovenaf", door regering en parlement, maar ook "van onderop", door directe actie van betrokkenen verwezenlijkt worden; politieke partijen en volksvertegenwoordigers hebben te veel de eerstgenoemde weg bewandeld.
- 3) Naast structurele maatschappij-hervormingen is ook een "culturele revolutie" ofwel een "mentaliteitsverandering" gewenst; de huidige cultuur (mentaliteit) is te zeer gericht op economische groei, wedijver en winstbejag; de huidige arbeids-ethiek en sexuele moraal zijn te puriteins; de nieuwe "alternatieve" cultuur (mentaliteit) zal voorrang moeten geven aan zelf-ontplooiing en creativiteit, geestelijke ontwikkeling en "communicatie", als ook aan samenwerking in harmonie met de natuur zowel binnen kleinschalige gemeenschappen als op wereldschaal tussen de volken van de Eerste, Tweede en Derde Wereld.

Deze drie denkbeelden komen in verschillende vorm voor in de beginsel- of verkiezingsprogramma's van de Pacifistisch Socialistische Partij, de Politieke Partij Radikalen en de Partij van de Arbeid (met name na 1971) evenals in de pamfletten en artikelen van Provo.

Daarnaast kunnen ze aangetroffen worden in Amerikaanse, Franse en Duitse bronnen, maar eveneens, zij het vaak in minder uitgewerkte vorm, in geschriften van oudere linkse groeperingen in Nederland zelf.

Het streven naar radicale democratisering van staat en maatschappij bestond reeds bij de Sociaal-Democratische Bond in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw.⁵ Aanvankelijk bleef dit streven vrij vaag, maar rond

1920 werden door zowel Anarchisten als Revolutionair-Socialisten duidelijke denkbeelden ontwikkeld over een stelsel van arbeidersraden dat de burgerlijke, parlementaire democratie zou moeten vervangen.⁶

In dezelfde kringen werden ook ideeën over directe actie "van onderop" naar voren gebracht - en vaak metterdaad uitgevoerd. Directe actie werd echter zelden als aanvulling op parlementaire actie gezien, zoals in de meeste "New Left" groeperingen, maar als vervanging daarvan. Het parlement en de bestaande politieke partijen werden door Anarchisten en Revolutionair-Socialisten over het algemeen als "burgerlijke" en "kapitalistische" instellingen zonder meer afgewezen, terwijl "New Left" aanhangers vaker probeerden ze voor hun eigen doeleinden te gebruiken, te democratiseren of "om te turnen". Dit laatste trachtten Sociaal-Democraten vanaf het begin van de 20^e eeuw te doen, met wisselend succes. De strategie van de "New Left" kan dus gezien worden als een combinatie van Revolutionair-Socialistische of Anarchistische en Sociaal-Democratische strategieën.⁷

De termen "culturele revolutie" en "mentaliteitsverandering" kwamen vóór 1960 niet vaak voor. Wel hoopten al in de jaren '20 vele Socialistische, Anarchistische en Sociaal-Democratische groeperingen de heersende burgerlijke cultuur te zijner tijd te vervangen door een proletarische of socialistische cultuur, maar dit begrip had over het algemeen een andere inhoud dan de "alternatieve" cultuur van de "New Left". Slechts bij enkele kleine groepen zoals de Bond van Anarcho-Socialisten en delen van de Vrije Jeugdbeweging kwamen ideeën voor over zelf-ontplooiing, kleinschalige gemeenschappen e.d.⁸

Over het algemeen kan men stellen dat de meeste "New Left" denkbeelden al ver vóór 1960 ontwikkeld werden, maar voornamelijk binnen marginale of extreme kleine groepen die een soort onderstroom vormden in de linkse beweging. In de grotere linkse partijen, met name de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (tussen 1900 en 1940), de Partij van de Arbeid (na 1945), maar ook de Communistische Partij (althans na 1930), gaven andere ideeën de toon aan. Daar lag de nadruk op rationalisering van de maatschappij, op doelmatige planning van productie en herverdeling van inkomen en vermogen in plaats van op democratisering en arbeiders-zelfbestuur; op parlementaire machtsvorming, eventueel ondersteund door, maar niet evenwichtig gecombineerd met directe buitenparlementaire actie;

op economische groei en op solidariteit van de arbeidersklasse of de volksgemeenschap, in plaats van op geestelijke zelf-ontplooiing, individuele creativiteit, kleinschaligheid en solidariteit met de gehele mensheid.⁹

Na 1960 begonnen de denkbeelden van de onderstroom geleidelijk door te dringen in grotere partijen. De Pacifistisch Socialistische Partij, opgericht in 1957 door politiek "daklozen" die in sommige gevallen voor 1940 lid waren geweest van Anarchistische of Revolutionair-Socialistische groeperingen, diende hierbij als brug tussen "Old Left" en "New Left".¹⁰ In de loop van de jaren '60 begonnen "New Left" ideeën over de combinatie van directe actie met parlementaire actie en over culturele revolutie "Old Left" ideeën op dit gebied binnen de PSP te verdringen. Dit geschiedde overigens niet zonder strijd. "Old Left" aanhangers boden tegenstand op meer of minder georganiseerde wijze, maar faalden, mede ten gevolge van onderlinge verdeeldheid - met name tussen Revolutionair-Socialistische en Sociaal-Democratische stromingen (resp. "Proletarisch links" en de "Oosterhesseler groep" ofwel de "Progressieve Samenwerkers").

Aan het begin van de jaren '70 traden de meest actieve "Old Left" leden uit de partij of legden zich neer bij de "New Left" oriëntatie, zoals die werd vastgelegd in het Analyse en Beleidsplan en het verkiezingsprogram van 1971.¹¹ Hiermee keerde overigens de rust in de partij geenszins terug; ook de "New Left" leden van de partij bleken onderling nogal verdeeld - o.a. in wat men ruwweg "Neo-Marxisten" en "Anarcho-Socialisten" zou kunnen noemen.¹² Wel werd men het in 1977 eens over een actieprogramma dat duidelijke eisen bevatte over "direkte democratie" en een "socialistische radenrepubliek" waarin "de beslissingen door de betrokkenen zelf gezamenlijk worden genomen"; een combinatie van parlementaire en buitenparlementaire actie; een "grondige psychische schoonmaak" en herwaardering van "prestatiegedrag, zakelijkheid, rationaliteit enzovoorts", "kulturele bevrijding", creatieve en sociale vorming en ont-plooiingsmogelijkheden voor iedereen.¹³

Terwijl "New Left" ideeën binnen de PSP aanvankelijk op weerstand stuitten en pas langzamerhand gemeengoed werden, vonden ze in Provo onmiddellijk weerklank. De groep jongeren rond het blad *Provo* werd dan ook door één van zijn oprichters als kern van de Nederlandse "New Left" be-

weging gezien.¹⁴ De groep ontstond op informele wijze, naar aanleiding van min of meer spontane "happenings", ongerichte speelse acties rondom het standbeeld van het Amsterdamse Lieverdje in de zomer van 1965. In 1966 stelde een aantal leden van de groep zich kandidaat voor de gemeenteraadsverkiezingen van Amsterdam en won onder de naam "Provo" één zetel. Deelname aan de Tweede-Kamerverkiezingen van 1967 werd wel overwogen maar door een meerderheid afgewezen; de groep viel echter in feite al vóór de verkiezingen uiteen en werd in mei 1967 op plechtige doch chaotische wijze in het Vondelpark van Amsterdam opgeheven.¹⁵ De groep heeft geen volledig programma gepubliceerd maar wel een groot aantal pamfletten en manifesten. Hierin sprak zij voorkeur uit voor directe democratie en een radenstelsel, voor een "twee handen" strategie van "provocisme en reformisme", m.a.w. directe actie gecombineerd met het streven naar hervormingen - in dit geval niet via het landelijk parlement maar via de gemeenteraad - en voor mentaliteitsverandering in anti-autoritaire en individualistische zin, gericht op zelf-ontplooiing en speelse creativiteit.¹⁶

Provo bleef een zeer kleine, marginale groep, maar oefende door zijn ideeën en zijn ludieke stijl van actievoeren toch grote invloed uit op jongeren in de PSP en de PvdA, op studenten, kunstenaars en zelfs oudere, gematigder politici zoals Gruijters en Van Mierlo die in 1966 de partij Democraten '66 oprichtten.¹⁷ In 1966 ontstond binnen de Partij van de Arbeid een informele groep jongeren met enige sympathie voor Provo en een groot onbehagen over het behoudende, onduidelijke en weinig democratische karakter van de PvdA. Na de publicatie van het opzienbarende manifest *"Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de Partij van de Arbeid"* werd de groep doorgaans "Nieuw Links" genoemd. Het manifest bevatte "New Left" eisen tot democratisering van bedrijven en andere instellingen en tot een "sociaal-kulturele omwenteling", maar legde meer nadruk op parlementaire dan op buitenparlementaire actie.¹⁸ Pas na 1968 vindt een radicalisering plaats waarbij althans een deel van de groep ideeën over arbeiderszelfbestuur, directe actie en een "alternatieve" cultuur gaat huldigen. De meer gematigde en "gevestigde" leden zoals Van den Doel, Lammers en Van der Louw verzetten zich tegen deze radicalisering en verdedigden een reformistische ideologie die nauwelijks nog tot de "New Left" gerekend kan worden. De scheidslijnen tussen de gematigde

en de radicale Nieuw Links-vleugels waren echter niet scherp afgebakend. Toen Nieuw Links in 1970 zijn semi-formele landelijke bijeenkomsten staakte en zich daarmee formeel (of semi-formeel) ophief, vielen in feite ook de twee vleugels uiteen. Een aantal radicale Nieuw-Linkers bleef o.a. via de Federatie van Jongeren Groepen in de PvdA actief op de linkervleugel van de partij, terwijl enkele gematigde Nieuw-Linkers als "Steenwijker Groep" nog een aantal malen informeel bijeenkwamen en binnen de partij een soort centrum-positie innamen.¹⁹ In 1979 ging de strijd om het voorzitterschap van de partij tussen de jongere radicale Nieuw-Linkser Max van den Berg en de gematigde, oudere Nieuw-Linkser Wim Meijer; in de overtuigende overwinning van Max van den Berg zou men de triomf van de "New Left" ideologie binnen de Partij van de Arbeid kunnen zien.²⁰ Deze triomf was echter al in 1977 duidelijk geworden door de vaststelling van een nieuw beginselprogramma dat radicale democratisering van de maatschappij, zelfbestuur in bedrijven en overheidsdiensten, vormen van directe democratie, buitenparlementaire en parlementaire actie door de partij, evenwicht tussen mens en natuur, ontwikkeling van solidariteit en oorspronkelijkheid en zelfontplooiing bepleit.²¹

Ten slotte ontwikkelde ook de Politieke Partij Radikalen zich in "New Left" richting. Deze partij werd in 1968 opgericht door een aantal Christen-radicalen uit de Katholieke Volks Partij die zich verzet hadden tegen de coalitie van deze partij met de VVD en tegen de plannen om de drie confessionele partijen te verenigen in een Christen-democratische Unie. Aanvankelijk voer de PPR een gematigde koers onder leiding van gematigd vooruitstrevende confessionele politici zoals oud-minister Bogaers, die aansluiting zocht bij de confessionele vakbonden. Toen de bonden een afwachtende houding bleven innemen en de PPR een partij van intellectuelen en hooggeschoolde witteboord-werkers werd, trokken Bogaers en de zijnen zich teleurgesteld terug. Zij werden opgevolgd door jongere intellectuelen, weliswaar ook grotendeels afkomstig uit KVP en ARP maar minder confessioneel denkend, zoals E. Jurgens en B. de Gaay Fortman jr. De partij richtte zich meer op "the partisans of the poor" dan op "the poor" in de Nederlandse samenleving en trachtte haar aanhang te mobiliseren met acties voor milieubehoud, ontwikkelingshulp (verkoop van riet-suiker b.v.) en democratisering.²² In de loop der jaren '70 slaagde zij

er in vele jongeren van confessionele en niet-confessionele huize te winnen, waarbij de partij verder in "New Left" richting radicaliseerde. Er werden concrete plannen uitgewerkt voor arbeiderszelfbestuur, partij-afdelingen - "actiecentra" genaamd - legden zich meer en meer toe op buitenparlementaire actie en men trachtte binnen de partij reeds een "zachte revolutie" door te voeren en een nieuwe mentaliteit te ontwikkelen, gericht op zelf-ontplooiing, kleinschalige leefgemeenschappen en solidariteit.²³

Concluderend kan gesteld worden dat "New Left" denkbeelden in 1977 de toon aangaven binnen de PSP, de PvdA en de PPR. Van de Nederlandse politieke partijen die men gewoonlijk "links" noemt, leek alleen de CPN trouw aan "Old Left" ideeën te blijven.²⁴ Deze ideologische ontwikkeling viel in dezelfde periode ook in Franse socialistische partijen (*Parti Socialiste* en *Parti Socialiste Unifié*) en in veel mindere mate binnen de Duitse *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) waar te nemen, zoals ik elders heb getracht aan te tonen.²⁵

III

Uit het voorgaande blijkt dat er een zekere samenhang bestaat tussen de ideologische ontwikkelingen die zich in verschillende linkse partijen in Nederland hebben voorgedaan tussen 1960 en 1977. In dit gedeelte hoop ik voor deze ontwikkelingen een verklaring, of althans een interpretatie te bieden. Het nu volgende betoog berust voornamelijk op speculatie en slechts ten dele op - nog steeds schaars en vaak oppervlakkig - empirisch onderzoek, verricht door anderen.

De ideologische vernieuwing van de PvdA in de jaren '60 is reeds door verscheidene auteurs behandeld, in tegenstelling tot die in de PSP en PPR. Boivin e.a. beschrijven het proces als een "verjongingskuur" en als "opstand van de amateurs" leidend tot "aflossing van de wacht" ofwel "wisseling van elites".²⁶ Kroes plaatst het proces in het breder kader van een "democratiseringsgolf" die volgde op de "oligarchiseringsgolf" van de jaren '50; maar ook hij wijst op het streven van Nieuw Links om de leiding van de PvdA over te nemen.²⁷ Nu hebben leidende figuren uit Nieuw Links zoals Hans van den Doel dat streven zelf ex post facto ook op de voorgrond geplaatst.²⁸ Het ging echter niet alleen om een strijd tussen "ins" en "outs" in een partij. Boivin e.a. wijzen ook op de sociale

achtergrond van de oprichters van Nieuw Links, daarbij gebruikmakend van de studie van Van den Berg en Molleman. Dezen stelden vast dat de meerderheid van de 74 ondertekenaars van de conclusies van *Tien over Rood* zich bezig hield met onderwijs, wetenschap, massa-communicatie, vormingswerk e.d. - met andere woorden, zij behoorde tot een sociale categorie die H. Daalder "nieuwe vrijgestelden" gedoopt heeft.²⁹ Deze nieuwe vrijgestelden - ik noem ze liever "logocraten", naar analogie van "technocraten" en "bureaucraten": mensen die macht trachten uit te oefenen door een beroep te doen op de *logos*, het denk- en spraakvermogen van de mens in plaats van techniek of formele procedures - speelden ook een belangrijke rol bij de PPR, suggereert Vuijsje.³⁰ Genoemde auteurs leggen wel verband tussen de "neo-democratische ideologie" van de "New Left" en de belangen van de nieuwe vrijgestelden, maar werken dat m.i. onvoldoende uit.

Elke ideologie dient bepaalde sociale belangen, maar doet meestal meer dan dat: zij helpt ook haar aanhangers zin te geven aan de wereld en een keuze te maken uit belangrijke alternatieven voor hun handelen.³¹ Zo dient de "New Left" ideologie de belangen van logocraten of nieuwe vrijgestelden, die bij democratisering van de maatschappij hun macht meestal ten koste van technocraten (managers) en bureaucraten kunnen vergroten; die bij directe acties van onderop vaak de leiding kunnen nemen dank zij hun vermogen om actie-doeleinden en alternatieven te verwoorden; en die bij een culturele revolutie de hoofdrol kunnen spelen door de massa te leren zichzelf te ontplooiën, te "communiceren" en creatief bezig te zijn in plaats van naar economische groei, winst en nationale macht (doeleinden van technocraten en bureaucraten!) te streven. Daarnaast geeft de "New Left" ideologie echter ook zin aan de "post-industriële" of neo-kapitalistische maatschappij en duidt alternatieven aan die maar al te gemakkelijk door bovengenoemde auteurs als utopie of demagogie afgedaan of geheel genegeerd worden. Zij verklaren evenmin de belangstelling voor deze denkbeelden ook buiten de vrij kleine kring der nieuwe vrijgestelden.³² Hiermee zij overigens niet beweerd dat de "New Left" ideologie "goed", "waar" of "juist" is. Op de vaagheden en tegenstrijdigheden van de ideologie werd al eerder gewezen, door Tromp en Van den Berg en Molleman met name.³³

Gegevens over de aanhang van "New Left" ideeën zijn nog zeer schaars.

In de jaren '60 werden enkele enquêtes gehouden onder de leden van PSP en PPR, terwijl uit het PvdA-ledenbestand in 1968 een steekproef getrokken en geënquêteerd werd en in 1978 het middenkader, d.w.z. de congresafgevaardigden, geënquêteerd werden.³⁴ De resultaten van deze onderzoeken suggereren dat de leden van deze partijen voor een groot deel voortkomen uit de nieuwe middenklasse ofwel het nieuwe kleinburgerdom van goed betaalde en hooggeschoolde witteboord-werkers in overheidsdienst en bedrijfsleven. De "nieuwe vrijgestelden" of "logocraten" vormen slechts een (invloedrijke) fractie van deze klasse.

De nieuwe middenklasse is in de jaren '60 (en vermoedelijk ook in de jaren '70) sterk gegroeid in Nederland, waarschijnlijk ten gevolge van de uitbreiding van de overheidssector en de toegenomen centralisatie en concentratie van particuliere ondernemingen.³⁵ Terwijl zij voor 1960 over het algemeen de belangen van haar werkgevers - de overheid en het bedrijfsleven - trouw behartigde, begon althans een deel van de nieuwe middenklasse na 1960 afstand te nemen van deze belangen. Dit deel zag zijn belangen verwoord en vertegenwoordigd door de "logocraten" of "nieuwe vrijgestelden", de ideologen van de "New Left". Daarnaast groeide in de jaren '60 ook het onbehagen onder de arbeidersklasse, naar blijkt uit de toename van het aantal stakingen, bezettingen en buurtacties. De "New Left" ideologie sloot ook bij dit onbehagen aan, met name door eisen tot arbeiderszelfbestuur; het is echter niet duidelijk hoeveel invloed zij binnen de arbeidersklasse wist te verwerven. Terwijl de nieuwe middenklasse en met name de logocraten daarbinnen hun invloed in PSP, PPR en PvdA steeds meer uitbreidden, nam de participatie van arbeiders in deze partijen waarschijnlijk veeleer af dan toe.³⁶ De partijen werden hierdoor minder "proletarisch", maar niet minder radicaal. In neo-marxistische termen zou men kunnen stellen dat de Nederlandse bourgeoisie - in ruime zin: ondernemers, managers, top-ambtenaren e.d. - in de jaren '60 uit zwakte of onverschilligheid haar ideologische en politieke hege- monie begon te verliezen. Vergeleken met andere Europese landen had zij nooit een onbetwiste hegemonie uitgeoefend, behalve wellicht tussen 1848 en 1888. Na 1888 deelde zij de macht - althans op ideologisch en politiek gebied - met de oude middenklasse, "kleine luyden" die zich in de Anti-Revolutionaire Partij en de Rooms-Katholieke Staatspartij organiseerden. Dit historisch compromis, bezegeld door de Pacificatie van 1917, bepaalde

de politieke verhoudingen tot ver in de jaren '60. Een nieuw compromis werd na 1960 niet gesloten. De nieuwe middenklasse is weliswaar niet revolutionair te noemen maar leek in de jaren '70 evenmin bereid tot een nieuw compromis. Zij lijkt zodoende een aarzelende positie in te nemen tussen de bourgeoisie en de (georganiseerde) arbeidersklasse.³⁷

Deze interpretatie is uiteraard onvolledig. Zij gaat voorbij aan de concrete politieke strijdpunten waarmee "New Left" groeperingen hun aanhang mobiliseerden, zoals milieuvervuiling, ontwikkelingssamenwerking, onafhankelijkheidsbewegingen in Vietnam of Angola, onderwijs hervormingen, vrouwenemancipatie enz. Deze onderwerpen trokken niet uitsluitend de belangstelling van de nieuwe middenklasse, al hadden haar leden wel meer tijd, kennis en geld om zich er mee bezig te houden. Daarnaast speelden ongetwijfeld ook andere factoren een rol, zoals de opkomst van de televisie waaraan Daalder en Tromp reeds enige aandacht gewijd hebben.³⁸

Een factor die wel vaak genoemd maar wellicht nog onvoldoende uitgediept is, betreft de ontzuiling en ontkerkelijking of secularisatie die zich na 1960 in Nederland leek te voltrekken. Lijphart, Thurlings e.a. besteden de nodige aandacht aan de organisatorische en institutionele aspecten van ontzuiling maar verwaarlozen enigszins de inhoudelijke kant. Hierover valt weinig met zekerheid te beweren, maar ook speculaties kunnen wellicht enig licht werpen op de ideologie van "New Left".

Secularisatie is een historisch proces dat zich over vele eeuwen uitstrekt. Het begin wordt vaak gezien in de Reformatie en Renaissance van de 16^e eeuw, maar men zou ook verder terug kunnen gaan.³⁹ Geleidelijk worden hierbij meer en meer gebieden aan de religie en kerk onttrokken en verwereldlijkt; d.w.z. niet langer als heilig en God-gegeven maar als "gewoon", aan natuurwetten en menselijk ingrijpen onderhevig beschouwd. Eerst gaat het om de planeten en de natuur om ons heen (van Galileï tot Darwin), dan om de maatschappij en de geschiedenis (Vico, Rousseau, Marx) en ten slotte om ons "zelf", de identiteit en waarden van de mens, zijn "ziel" (Freud, Sartre). De "Old Left" zou gezien kunnen worden als een gevolg van de tweede stap, de secularisatie van de maatschappij, die zij wil gaan veranderen. De "New Left" wil echter niet alleen de maatschappij maar ook de mens, zijn mentaliteit en identiteit, zijn ziel, als zodanig veranderen, in een totale, zowel sociale als

culturele (of psychologische) revolutie. Hierbij wordt in feite het enig overgebleven bolwerk van religieus geloof gesloopt: het geloof in de goedheid en redelijkheid van de mens en in traditionele deugden als zelftucht en opofferingsgezindheid ten behoeve van een Hoger Doel en een betere toekomst. "Old Left" Marxisten en Revisionisten hadden dit geloof over het algemeen gehandhaafd, zij het buiten de oorspronkelijke godsdienstige context. "Old Left" ideologieën worden dan ook m.i. terecht vaak als "Sozialreligion", "political religion" of "secular religion" beschreven, hoewel enige centrale kenmerken van een religie ontbreken of slechts verhuuld (of "onbewust") aanwezig zijn.⁴⁰

De "New Left" ideologie trekt in zekere zin de logische consequentie uit deze "Old Left" halfslachtigheid; waarom zou men zichzelf beheersen en opofferen ten behoeve van een vaag en onzeker Hoger Doel, een socialistische of communistische heilstaat? Belangrijker is voor de "New Left" het handelen hier en nu, de directe actie, maar ook de zelfontplooiing in die actie zelf, het anticiperen van het einddoel in de actie - vandaar het expressieve en vaak ludieke aspect van veel acties.

Nu wordt echter ook de "New Left" wel eens verweten religieuze trekken te vertonen; zij houdt zich immers bezig met zaken als ethiek, identiteit, vervreemding en zelfontplooiing, onderwerpen die tot voor kort meestal door theologen behandeld werden, doch die door "Old Left" politici zelden werden aangeroerd. Dit betekent slechts dat de "New Left" die grens tussen politiek en religie - door "Old Left" Marxisten "privaatzaak" genoemd en genegeerd - niet meer erkent. Niets is haar meer heilig, zou men kunnen zeggen; maar met een dialectische wending zou men daar aan toe kunnen voegen: alles wordt zodoende heilig, elk moment kan "het" moment zijn waarin men zichzelf verwezenlijkt.

"New Left" idealen munten uit door vaagheid, vergeleken met die van de "Old Left". Zelfbestuur, zelfontplooiing, creativiteit, solidariteit, al deze termen hebben weinig inhoud en worden zelden concreet gebruikt. Het "zelf" waar het om gaat kan immers niet gedefinieerd worden, alles moet open en veranderlijk blijven, er is geen absolute waarheid of waarde meer; kreten als "je moet jezelf waarmaken" of "kun je dat waarmaken?" kunnen in "New Left" kringen vaak beluisterd worden: waarheid wordt niet gevonden of onthuld maar zelf gemaakt.

Het trans-religieuze (niet-meer religieuze) karakter van de "New

Left" ideologie werpt wellicht enig licht op de sympathie die zij juist in progressieve christelijke, Protestantse maar vooral Rooms-Katholieke kringen geniet.⁴¹ Men zou hier aan Romeins "Wet van de remmende voor-sprong" kunnen denken: juist in religieuze kringen dringt de hoogste vorm van secularisatie het eerst door, bij minder religieuze doch onkerkelijke humanisten van de "Old Left" school ontmoet zij meer weerstand. Men kan deze lijn verder trekken en daarmee verklaren waarom de "New Left" ideologie juist in het verzuilde en kerkse (echter niet zeer kerkelijke) Nederland betrekkelijk veel aanhang heeft verworven.⁴² Religie en politiek werden door de verzuiling in Nederland veel minder gescheiden dan in Angel-saksische landen of zelfs in Frankrijk en Duitsland (waar verzuiling wel voorkwam maar in geringere omvang), zodat "New Left" ideeën gemakkelijker in beide gebieden kon doordringen; radicale theologen en (ex-)priesters speelden in beide gebieden een rol.

Misschien lijken deze brede historische bespiegelingen ietwat vergezocht voor een interpretatie van ideeën van Provo, Nieuw Links, PPR en PSP. Zij helpen echter om deze ideeën in een ruimer internationaal verband te zien en niet alleen als toevallig gevolg van unieke Nederlandse gebeurtenissen - die overigens zeker óók een rol speelden. De validiteit van deze interpretatie kan hoogstens op lange termijn aangetoond of aan-nemelijk gemaakt worden. Indien zij juist is en "New Left" ideeën inderdaad voornamelijk als product van secularisatie en nieuwe klassenverhoudingen gezien moeten worden, zullen zij in enigerlei vorm na 1977 of 1980 voortbestaan en zelfs aan invloed winnen tenzij een oorlog of natuurramp aan de ontwikkeling een einde maakt; zijn zij daarentegen het gevolg van generatieconflicten, democratiseringsgolven, wisseling van elites e.d. dan zullen zij in de jaren '80 waarschijnlijk plaats maken voor andere ideeën.

Voetnoten

1 Met name door:

Berg, J.Th.J. van den en H.A.A. Molleman: *Crisis in de Nederlandse politiek*, Alphen aan de Rijn, 1974.

Daalder, H.: *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek*, Assen, 1974.

Ellemers, J.E.: "Nederland in de jaren zestig en zeventig", *Sociologische Gids*, XXVI (1979), 6 (november/december), pp. 429-451.

Lijphart, A.: *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, Amsterdam, 1979. 3^e dr.

Thurlings, J.M.G.: "De ontzuiling in Nederland in het bijzonder van het Nederlands katholicisme", *Sociologische Gids*, XXVI (1979), 6 (november/december), pp. 470-492.

Wolinetz, S.: *Party Realignment in The Netherlands*, Yale University, New Haven, 1973 (dissertatie).

- 2 Dit artikel is een Nederlandse samenvatting van mijn dissertatie *The New Left in The Netherlands (1960-1977)*, Queen's University, Kingston (Canada), 1980.

N.B.: De term 'linkerzijde' wordt hier in de conventionele betekenis gebruikt en omvat de partijen en groeperingen CPN, PPR, PSP, PvdA en Provo.

- 3 Onder andere door de "outsiders" Van den Berg en Molleman, op cit. pp. 47-51 en 109-128; en door Kroes, R.: *New Left, Nieuw Links, New Left*, Alphen aan de Rijn, 1975, pp. 45, 47, 50; daarnaast door "insiders" zoals Roel van Duijn in *Provo*, 7 (25 februari 1966), D. Coppes in *PPRAK*, 32 (maart 1972), Nagel, J.: *Ha, die PvdA!*, Amsterdam, 1966 en H. Branderhorst in *Radikaal*, 2 (1968), 1 (4 januari), W. Sprenger in *Radikaal*, 5 (1971), 4 (18 februari).
- 4 Kroes beschrijft de verhoudingen tussen de Amerikaanse, Britse en Nederlandse "New Left" in *New Left, Nieuw Links, New Left*. De invloed van de Franse en Duitse "Nouvelle Gauche" en "Neue Linke" worden behandeld in mijn dissertatie.
- 5 Zie Harmsen, G.: *Historisch overzicht van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland, I. Van de begintijd tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog*, Nijmegen, s.a.
Zie ook de brochure: *Toekomstige Inrichting der Maatschappij of Hoe men uit de oude Maatschappij kan komen tot de nieuwe*, 's Gravenhage, 1885.
- 6 Over de Anarchistische denkbeelden zie:
Ramaer, H. (red.): *De piramide der tirannie, Anarchisten in Nederland*, Amsterdam, 1977; uitvoeriger informatie biedt: Haas, J. de e.a.: *Het Vrij-Socialistisch Program* (Loosdrecht, 1935), i.h.b. de bijdrage van

- M. van Praag: "De zelforganisatie van de revolutie" (pp. 39-57). De Revolutionair-Socialistische denkbeelden over het radenstelsel werden waarschijnlijk het beste verwoord in Aartz, P. (Anton Pannekoek): *De arbeidersraden*, Amsterdam, 1946 (1971); meer details kan men vinden in: Mergner, G. (red.): *Gruppe Internationale Kommunisten Hollands*, Hamburg, 1971.
- 7 De New Left strategie, meestal "twee handen leer" of "twee sporen theorie" genoemd, wordt duidelijk uiteengezet in: Duijn, R. van: *Het witte gevaar*, Amsterdam, 1967, i.h.b. pp. 52-76; en in Duijn, R. van: *En tranen*, Amsterdam, 1976, pp. 13 e.v.
- Overigens werden ook door Sociaal-democraten tal van buitenparlementaire min of meer directe acties gevoerd, o.a. voor de invoering van het algemeen kiesrecht (de "Rode Dinsdagen") en tegen de Vlootwet in de jaren '20; deze bleven echter ondergeschikt aan de strijd om de regeringsmacht. (Zie o.a. Cohen, H.F.: *Om de vernieuwing van het Socialisme*, Leiden, 1974).
- 8 Zie Cohen, op cit. pp. 211-226; Harmsen, G.H.: *Blauwe en rode jeugd*, Assen, 1961, *passim*; de ideeën van de Bond van Anarcho-Socialisten worden samengevat in Haas, J. de e.a. *Het Vrij-Socialistisch Program*, (Loosdrecht, 1935); zie ook de bloemlezing uit de geschriften van de belangrijkste theoreticus van deze groep: Ligt, B. de: *Naar een vrije orde*, Arnhem, 1951.
- 9 Zie de beginsel- en verkiezingsprogramma's van SDAP, PvdA, CPN en CPH, gebundeld in de jaargangen van *Parlement en kiezer*.
- 10 Land, L. van der: *Het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij*, Amsterdam, 1962; zie ook: Leijser, R.: *Socialisme zonder atoom-bom*, Bussum, 1976.
- 11 *Analyse en Beleidsplan*, Amsterdam, s.a. "Werkprogramma 1971-1975 PSP", *Parlement en kiezer*, 1970/1971, pp. 384-421. Zie ook de discussie in *Radikaal*, 4 (1970), 20 (15 oktober), 21 (29 oktober), 22 (12 november), 25 (17 december), *Radikaal*, 5 (1971), 12 (10 juni), 13 (24 juni), enz.
- 12 Zie bijvoorbeeld de discussie over het strategiestuk "Demokratische machtsvorming voor het socialisme" in *On(s)genoegen*, 39, 47 en 48 (1979); als ook op het PSP-kongres van 1 en 2 december 1979 te Maas-tricht.
- 13 PSP *Aktieprogramma 1977-1981* "Voor een werkelijk socialistische poli-

- tiel", Amsterdam, 1977, pp. 9/10, 27, 31, 58/59 i.h.b.
- 14 Zie het artikel van Roel van Duijn "Aan de linkse beweging" in *Provo*, 7 (25 februari 1966).
- 15 De geschiedenis van Provo is nog niet geschreven; wel werd er een begin gemaakt door twee Belgische studenten: Lambrecht, J.: *Anarchisme bij Provo*. Leuven, 1974, (licentiaatsscriptie), en Jorion, P.: *Quelques considérations relatives au phénomène Provo*. (s.l., s.a.). Een kort overzicht en analyse biedt: Jong, R. de: "Provos and Kabouters", in Apter, D. en J. Joll (eds): *Anarchism Today*, London, 1971. Zie ook Frenkel, F.E. (red.): *Provo. Kanttekeningen bij een deelverschijnsel*, Amsterdam, 1966.
- 16 Naast de onder 15 genoemde bronnen zijn hiervoor geraadpleegd de geschriften van Provo's zelf, met name Duijn, R. van: *Het witte gevaar*, Amsterdam, 1967. Duijn, R. van: *De boodschap van een wijze kabouter*, Amsterdam, 1969. Weerlee, D. van: *Wat de provo's willen*, Amsterdam, 1966. Voorts bevat het Provo-Archief dat door de Universiteit van Amsterdam overgenomen werd een schat van gegevens in de vorm van pamfletten, knipsels e.d.
- 17 *De geschiedenis van D'66*. (s.l., s.a.), pp. 22 e.v.; zie ook Gruijters, J.P.A.: *Daarom D'66*, Amsterdam, 1967, pp. 8-18. Overigens blijft D'66 hier verder buiten beschouwing, al vertoonde de partij enige overeenkomsten met "New Left" groeperingen, zij week daar zowel in stijl als in ideeën op enige essentiële punten vanaf, m.b.t. directe actie, arbeiderszelfbestuur en economische groei met name; vgl. Van den Berg en Molleman, op cit. pp. 116-120.
- 18 Doel, H. van den e.a.: *Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de Partij van de Arbeid*, Amsterdam, 1966.
- 19 Over de geschiedenis van Nieuw Links zie: Boivin, B. e.a.: *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid*, Deventer, 1978. Kroes, R.: *New Left, Nieuw Links, New Left*, Alphen aan de Rijn, 1975, pp. 49-71. Wolinetz, S.: "The Dutch Labour Party: a Social Democratic Party in Transition", in Paterson, W.E. en Thomas, A. (eds.): *Social Democratic Parties in Western Europe*, Londen, 1977.
- 20 Over de denkbeelden van Max van der Berg zie Berg, M. van der: *Koers en organisatie van de PvdA*, (s.l., s.a.). Zie ook de serie "De stra-

- tegen van de PvdA" in de *Haagse Post*, 65 (1978), nr. 43 t/m 52 (oktober-december).
- 21 "PvdA Beginselprogramma", *PK*, 9 (1978), 10 (mei).
- 22 Ook de geschiedenis van de PPR is nog niet geschreven. Een bescheiden begin werd gemaakt in: Ginneken, F. van: *De PPR van 1968 tot en met 1971*, Breda, 1976. De denkbeelden van de oprichters van de PPR kan men vinden in: Gaay Fortman, B. de en J. in 't Veld (red.): *Christen-radicaal*, Hilversum, 1967.
- 23 Borg, M. ter: *De zachte revolutie*, (s.l., 1976), "PPR Verkiezingsprogramma 1977-1981" in: *PPRAK*, 94 (17 december 1976); zie voorts: *PPRAK*, 47 (januari 1974), 54 (september 1974), 64 (juli 1975), 65 (augustus 1975), 73 (december 1975).
- 24 Voor zover dat blijkt uit het "Actie- en eisenprogram 25ste congres CPN, juni 1975" in Lipschits, I. (red.): *Verkiezingsprogramma's*, 's Gravenhage, 1977, pp. 29-31; en bijvoorbeeld uit Milikowski, R.: "Zelfbestuur en zelfbedrog", in *Politiek en Cultuur*, 6 (1974), pp. 247-255.
- 25 In hoofdstuk 3 van mijn dissertatie.
- 26 Boivin, B. e.a., op cit., pp. 70 e.v., pp. 111.
- 27 Kroes, op cit. pp. 1-14, resp. p. 51.
- 28 O.a. in de *Haagse Post*, 63 (1976), nr. 41 (9 oktober), "Mijn avonturen met Nieuw Links".
- 29 Daalder, op cit. pp. 62-63.
- 30 Vuijsje, H.: *Nieuwe Vrijgestelden. De opkomst van het spijkerpakken-proletariaat*, Baarn, 1977, p. 116.
- 31 Het hier gebruikte ideologie-begrip zou men 'neo-marxistisch' kunnen noemen; zie o.a. Ansart, P.: *Les idéologies politiques*, Paris, 1974; Laclau, E.: *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London, 1977; en Habermas, J.: *Technik und Wissenschaft als 'Ideologie'*, Frankfurt, 1968
- 32 Deze belangstelling blijkt indirect uit het aantal stemmen dat op de "New Left" partijen PvdA, PSP en PPR bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1977 werd uitgebracht: 3.029.088 (ofwel 36.4% van de uitgebrachte stemmen), een meer directe aanwijzing bieden opiniepeilingen m.b.t. "New Left" strijdpunten zoals arbeiderszelfbestuur en democratisering, buitenparlementaire actie e.d. Volgens het onderzoek *De Nederlandse*

kiezer '77 wenste 18% van de respondenten aan werknemers de belangrijkste stem in voor het bedrijf belangrijke beslissingen toe te kennen en wilde 49% aan de werknemers meer invloed geven dan aan de directie. (*De Nederlandse kiezer '77*, s.l., s.a., blz. 107/108).

In 1972 vond 31% van de ondervraagden dat er in Nederland te weinig democratie bestond en keurde eveneens een grote minderheid, variërend van 20 tot 45%, verschillende vormen van buitenparlementaire actie zoals wilde staking, bezetting van school of bedrijf en massademonstraties, goed (*De Nederlandse kiezer '73*. Alphen aan de Rijn, 1973, blz. 59, 73).

- 33 Tromp, B.: "Revolutie en restauratie: kanttekeningen over beeld en betekenis van enkele veranderingsprocessen", *Sociologisch Gids*, XXVI (1979), nr. 6 (november/december), pp. 452-469.
- Berg, J.Th.J. van der en H.A.A. Molleman op cit. pp. 104-107. De kritiek richt zich in beide gevallen op een "ideaal-typische" constructie van "neo-democratische ideologie" en blijft mede daardoor nogal abstract en schematisch. In hoofdstuk 5 van mijn proefschrift heb ik getracht de ideologieën van "New Left" groepen en theoretici afzonderlijk te evalueren.
- 34 PSP: *Hoe en Wat*, Amsterdam, (s.a.) p. 7; volgens een in 1963 gehouden enquête onder de 4000 leden van de partij behoorde 24% van hen tot de arbeidersklasse en 41% tot de "nieuwe middenklasse".
- Ginneken, F. van, op cit. p. 152: volgens een in 1968 gehouden enquête behoorde 9% van de leden tot de arbeidersklasse en 76% tot de "nieuwe middenklasse".
- Stiphout, H. van: "Proeftuin der democratie", in: *Socialisme en Democratie*, 27 (1971), pp. 436-459.
- Lipschits, I., L.H. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de Partij van de Arbeid", in: *Socialisme en Democratie*, 36 (1979), pp. 51-67.
- 35 Om een enkel voorbeeld te geven: het aantal manjaren nam af in agrarische en industriële beroepen van 1.764.000 in 1960 tot 1.432.000 in 1974, terwijl dat in particuliere en overheidsdiensten toenam van 2.002.000 in 1960 tot 2.759.000 in 1974 (*75 jaar statistiek van Nederland*. Uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 's Gravenhage, 1975, p. 62).

- 36 Enige aanwijzingen hierover bieden twee enquêtes gehouden rond 1955 resp. in 1978 onder PvdA kaderleden - al werd het begrip "kaderlid" iets anders geoperationaliseerd, nl. als afdelingsbestuurslid en als congresafgevaardigde. Vooral het verschil in opleidingsniveau springt hierbij in het oog: had rond 1955 nog 69% alleen lager onderwijs en slechts 4% hoger onderwijs genoten, in 1978 gold dit voor resp. 8 en 58% (Zie: *Herkomst, Positie en opvattingen van het kader van de PvdA*. Uitgave van de Wiardi Beckman Stichting, s.l., s.a.; en: Lipschits, Middel en Van Schuur, op cit.). Daarnaast wordt enig inzicht geboden door Middel, L.P.: *De nieuwe elite van de Partij van de Arbeid*, Groningen, 1976.
- 37 Deze interpretatie is verder uitgewerkt in Goldman, P.: "The Ideological Legitimation of Segregation: Neo-Calvinism in the Netherlands and South Africa", Paper presented to the Joint CPSA/Israel Workshop on Political Cleavages, Jerusalem, December 1978.
Zie ook Stuurman, S.: *Kapitalisme en burgerlijke staat, een inleiding in de marxistische politieke theorie*, Amsterdam, 1978.
Een minder marxistische maar enigszins vergelijkbare interpretatie wordt geboden in Middendorp, C.P.: *Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland. De jaren '60 en '70*, Meppel, 1979.
- 38 Daalder, op cit. p. 64-66; vgl. Tromp, op cit. p. 453-456.
- 39 Zie met name: Martin, D.: *A General Theory of Secularization*, New York, 1978.
- 40 Martin (op cit.) gebruikt de termen "secular religion", "political religion" (p. 66) en "Marxistic quasi-religion" (p. 43) door elkaar. De term "Sozialreligion" wordt ook gebruikt m.b.t. de "New Left", in: Schelsky, H.: *Die Arbeit tun die anderen, Klassenkampf und Priesterherrschaft der Intellektuellen*, München, 1977.
- 41 Hierop wijst o.a. Ellemers, op cit. p. 444.
- 42 Vgl. Martin, op cit. pp. 184-206; soortgelijke bespiegelingen als hierboven vindt men bij: Baubérot, J.: "Du catholicisme social au militantisme politique", in *Autrement*, nr. 8 (februari 1977), pp. 6-22.

BIJLAGE VII

Greep uit de politieke gebeurtenissen in Nederland gedurende het jaar 1979

door A.P.M. Lucardie

Evenals in het Jaarboek 1978 wordt hier eerst een "greep" gedaan uit de belangrijkste Nederlandse politieke gebeurtenissen rond regering en parlement van 1979; vervolgens worden de lotgevallen van de politieke partijen afzonderlijk behandeld in chronologische volgorde.

Europese verkiezingen

Over het algemeen kan 1979 als een moeilijk jaar voor de regering-Van Agt beschouwd worden, maar de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement die in Nederland op 7 juni gehouden werden verliepen vrij gunstig voor de regeringspartijen. Het CDA verwierf 35.6% van de uitgebrachte stemmen, bijna 4% meer dan bij de Tweede Kamer-verkiezingen van 1977, terwijl de VVD een licht verlies leed van 1.5%. De twee regeringspartijen verwierven daarmee 10 resp. 4 zetels in het Europees Parlement, de oppositiepartijen PvdA en D'66 kregen 9 resp. 2 zetels. De overige partijen behaalden geen zetels. De opkomst bedroeg slechts 57.8% in Nederland, iets minder dan het Europese gemiddelde.

De kernwapen-kwestie

Tegen het eind van het jaar nam de spanning in regering en parlement weer toe. Een meerderheid in de Tweede Kamer koesterde ernstige bezwaren tegen de modernisering van kernwapens waartoe de NAVO-minister-raad op 12 december te Brussel besloot. Het Inter-Kerkelijk Vredes-beraad had reeds enige tijd daarvoor een massale campagne tegen deze modernisering gevoerd met de slogan "De kernwapens de wereld uit, te beginnen in Nederland"; het had hierbij steun uit brede lagen van de bevolking verworven. Een week tevoren had de Kamer een motie van het PvdA-lid Stemerink aangenomen, waarin productie en plaatsing van de nieuwe kernwapens in Nederland werd afgekeurd. Hoewel de Minister van

Defensie Scholten (CDA) de motie had afgeraden, stemden tien CDA-leden met de oppositie mee. Desondanks legde de regering zich bij het besluit van de NAVO-ministerraad neer, al bleef zij enig voorbehoud maken over plaatsing van de nieuwe raketten in Nederland. Dit voorbehoud kwam echter niet duidelijk in het NAVO-communiqué tot uitdrukking. Een aantal CDA-leden toonde zich hierover nogal teleurgesteld. Geen van hen steunde echter op 19 december de motie van de oppositie die het regeringsbeleid afkeurde, zodat de regering-Van Agt ook deze crisis - zij het met enige moeite - kon overwinnen.

ARP

De Anti-Revolutionaire Partij vierde in 1979 haar honderd-jarig bestaan. Dit feestelijk gebeuren werd echter enigszins overschaduwed door de fusie die de ARP met de CHU en KVP in het volgend jaar zou aangaan. Een belangrijke groep Anti-Revolutionairen koesterde twijfels over de fusie en pleitte voor uitstel. Deze groep, waarvan Prof. B. Goudzwaard de meest bekende persoon was, vond de koers van het CDA over het algemeen te behoudend en te weinig kritisch ten aanzien van het regeringsbeleid. Hoewel een aantal vooraanstaande Anti-Revolutionairen zoals oud-minister Roolvink, minister Albada en vice-fractievoorzitter Schakel, zich hier- tegen verzette, besloot de partijraad van de ARP in maart tot uitstel van de fusie. Met CHU en KVP werd een compromis bereikt: de fusie zou op 11 oktober 1980 in plaats van op 1 juni een feit worden. Niet iedereen was hiermee tevreden. Zo bleef oud-voorzitter Berghuis bezwaren koesteren tegen de fusie als zodanig.

In juni 1979 bracht de commissie-Enschedé verslag uit over het oorlogs-verleden van Mr. Aantjes. Volgens het rapport zou de heer Aantjes als dwangarbeider en niet als bewaker in het kamp Port Natal hebben vertoefd. De bijzondere Kamercommissie-Patijn publiceerde te zelfder tijd een rapport over de naoorlogse carrière van de heer Aantjes. De leiding van de ARP zou beslist hebben dat van een ministerschap geen sprake kon zijn.

In oktober werd Aantjes weer actief binnen het CDA door zitting te nemen in de commissie die het verkiezingsprogramma voor 1981 zou ontwerpen. Bovendien werd hij in dezelfde maand door verscheidene AR-kiesverenigingen kandidaat gesteld voor de Tweede Kamer en werd hij door Minister Garde-

niers-Berendsen gepolst voor de functie van voorzitter van de Omroep-raad. In beide gevallen werden echter ook bezwaren geuit tegen zijn persoon, met name door leden van andere partijen. Een meerderheid van de Tweede Kamer had zich in augustus tegen een terugkeer van Aantjes in de politiek uitgesproken. Aan het eind van het jaar sloot Aantjes zich aan bij het protest dat vele Anti-Revolutionairen aantekenden tegen het voornemen van de regering om de modernisering van kernwapens in NAVO-verband te steunen. De partijraad van de ARP wees deze modernisering af als strijdig met het CDA-program. Ook de meerderheid van de Anti-Revolutionaire leden van de CDA-fractie in de Tweede Kamer keurde het regeringsvoorstel af en stemde mee met de motie van het PvdA-kamerlid Stemerding. Toen de regering zich echter toch neerlegde bij het besluit van de NAVO-ministerraad om tot modernisering over te gaan, onthielden deze kamerleden hun steun aan een motie van afkeuring ingediend door dezelfde Stemerding. Teleurgesteld over deze gang van zaken schortten Aantjes, Goudzwaard en mevrouw Lanting-Boersma, de drie Anti-Revolutionaire leden van de CDA-programcommissie, hun werkzaamheden in deze commissie op. Zo eindigde 1979 voor de ARP op dezelfde wijze als het begon, met twijfels over de koers van het CDA. In de loop van het jaar was haar echter één van de overtuigde voorvechters van het CDA, oud-minister Roolvink, ontvallen.

CDA

Het Christen-Democratisch Appèl hield op 20 januari een congres in Den Haag, waarbij met name het abortus-wetsontwerp van de regering ter sprake kwam. Verscheidene Christen-Democraten koesterden bezwaren tegen het ontwerp maar uiteindelijk gunde men de regering het voordeel van de twijfel. Zowel premier Van Agt als fractievoorzitter Lubbers keerden zich tegen de kritische opstelling van bisschop Gijsen in deze zaak. In maart besloot het CDA-bestuur op aandrang van de Anti-Revolutionairen de fusie tussen ARP, CHU en KVP tot 11 oktober 1980 uit te stellen. De besturen en partijraden van de drie partijen stemden hiermee in. Op 1 april overleed minister Peijnenburg, die van 1967 tot 1978 lid van de Tweede Kamer voor de KVP en vervolgens voor het CDA was geweest. Hij werd opgevolgd door Prof. dr. ir. A.A.Th.M. van Trier, eveneens een lid

van de KVP.

In juni boekte het CDA een verrassend gunstig resultaat bij de Europese verkiezingen. De CDA-lijsttrekker Beumer sprak de hoop uit dat de Christen-Democraten in het Europees Parlement zouden samenwerken met de Socialisten en niet een rechts blok met Britse Conservatieven en Franse Gaullisten zouden vormen.

Ook op nationaal niveau wensten vele Christen-Democraten met socialisten samen te werken. In juli publiceerde het CDA een "Smaaknota" waaruit een zekere voorkeur voor de PvdA boven de VVD bleek. Uiteraard toonde de VVD zich weinig verheugd hierover.

In september bracht het CDA een Ontwerp-program van uitgangspunten uit, evenals een rapport over vrede en veiligheid. Naar aanleiding van beide rapporten ontstond een felle discussie binnen het CDA over de modernisering van kernwapens. Deze kwestie bleef het CDA tot het eind van het jaar verdeeld houden. De gemoederen laaiden ook tijdens het congres van 15 december in Dronten hoog op, maar uiteindelijk werd daar de eenheid weer hersteld - voorlopig althans. Al bestonden er binnen het CDA tal van twijfels ten aanzien van het regeringsbeleid, niet alleen op het gebied van defensie, niemand wilde het kabinet-Van Agt laten vallen.

CHU

Voor de Christelijk Historische Unie was 1979 een rustig jaar. Bij een aantal conflicten binnen het CDA speelde de CHU uiteraard ook een rol. Zo verzette zij zich in januari tegen uitstel van de fusie en steunde zij in december haar partijgenoot minister Scholten in de kernwapenkwestie.

In augustus kwam oud-minister Beernink te overlijden. Hij had van 1946 tot 1967 voor de CHU in de Tweede Kamer gezeten, vanaf 1963 als fractievoorzitter. Daarnaast was hij lange tijd partijvoorzitter en partijsecretaris geweest.

CPN

De Communistische Partij van Nederland vierde in 1979 haar zestigjarig bestaan. Voorzitter Henk Hoekstra pleitte voor samenwerking tussen

socialisten en communisten, maar werd niet uitgenodigd voor het "progressief overleg" dat PvdA-voorzitter Max van den Berg voerde met de partijvoorzitters van D'66, PPR, PSP en EPV. De CPN toonde zich hierover nogal verontwaardigd.

De verhouding tussen CPN en PvdA verslechterde nog meer toen de PvdA-fractie in de Amsterdamse gemeenteraad een motie van wantrouwen indiende tegen CPN-wethouder Van der Velde. De CPN trok zich daarop terug uit het college van B en W.

D'66

Voor Democraten '66 verliep 1979 gunstig. Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement won de partij twee zetels en 9% van de stemmen, ruim tweemaal zoveel als zij bij de Tweede Kamer-verkiezingen van 1977 behaald had. In het Europees Parlement nam zij een onafhankelijke positie in en sloot zich niet bij een fractie aan.

Ook na juni groeide haar populariteit verder, althans volgens opiniepeilingen. Bij gemeenteraadsverkiezingen in Lelystad en Voorne-Putten behaalde D'66 aanzienlijke winst.

Op landelijk niveau handhaafde de partij eveneens een onafhankelijke positie. In september besloot zij het progressief overleg met PvdA, PPR en PSP te beëindigen, vooral vanwege meningsverschillen met beide laatstgenoemde partijen. Het streven naar een linkse meerderheid met deze partijen wees de nieuwe partijvoorzitter, Mr. H.J. Zeevalking, dan ook af. Wel namen leden van D'66 deel aan het besloten overleg met leden van PvdA en VVD in het Hotel des Indes te Den Haag.

Aan het eind van het jaar bleek enige verdeeldheid binnen de partij te bestaan t.a.v. kernwapenmodernisering en kernenergie. Op het congres van 1 december te Amersfoort wees een meerderheid beide af.

DS'70

De Democratisch Socialisten '70 besloten op het partij-congres van 10 maart te Eindhoven niet aan de Europese verkiezingen deel te nemen. Ook in de landelijke politiek wisten zij weinig aandacht te trekken.

EPV

De Evangelisch Progressieve Volkspartij besloot op het congres van 24 maart in Amsterdam om aan de eerstvolgende Tweede Kamer-verkiezingen deel te gaan nemen. Voorzitter Van der Sluijs zag de partij als "natuurlijke en meest loyale bondgenoot van de PvdA".

GPV

Het Gereformeerd Politiek Verbond besloot op een buitengewone algemene ledenvergadering op 13 januari om zelfstandig aan de Europese verkiezingen deel te nemen. Een voorstel om samen met de SGP één lijst te vormen werd met staking van stemmen verworpen. Overigens wist het GPV geen zetel in het Europees Parlement te winnen maar wel haar stemmenpercentage t.o.v. de Tweede Kamer-verkiezingen van 1977 licht te verhogen.

Op 7 april hield het GPV een algemene vergadering in Arnhem, waarop het kamerlid Verbrugh de regering-Van Agt scherp aanviel en een "nationaal kabinet" bepleitte.

KVP

De Katholieke Volkspartij kwam in 1979 evenals de CHU enige keren binnen het CDA tegenover de ARP te staan. In de top van de partij ontstond enige onrust rond het voorzitterschap van de heer W. Vergeer, die tot vice-voorzitter van de Christen-Democratische fractie in het Europees Parlement was gekozen. In november droeg Vergeer het voorzitterschap over aan het Tweede Kamerlid P. van Zeil.

NVU

De Nederlands Volksunie kreeg in april de gelegenheid aan de Europese verkiezingen deel te nemen, toen de Kroon een eerder door het Centraal Stembureau opgelegd verbod vernietigde. De partij maakte echter van deze gelegenheid geen gebruik.

PPR

De Politieke Partij Radikalen hoopte in 1979 in het Europees Parlement een "nieuw groen front" te vormen met milieu-partijen uit andere landen. Noch de PPR noch de milieu-partijen behaalden echter een zetel in het Europees Parlement. Evenmin wist de PPR het in 1977 bij de Tweede Kamer-verkiezingen geleden verlies bij de Europese verkiezingen ongedaan te maken; zij verkreeg opnieuw 1.6% van de uitgebrachte stemmen. In augustus publiceerde het partijbestuur de nota "De PPR naar de jaren '80", waarin samenwerking met alle democratische partijen, inclusief CDA en CPN, als mogelijkheid werd genoemd. Binnen de partij bleven echter bezwaren tegen een mogelijke samenwerking met het CDA bestaan. Op 9 november hield de PPR haar najaarscongres in Utrecht. Herman Verbeek werd hierbij herkozen als partijvoorzitter.

PSP

Voor de Pacifistisch Socialistische Partij was 1979 een wisselvallig jaar. Bij de Europese verkiezingen behaalde de partij weliswaar geen zetel, maar wel forse winst ten opzichte van de Tweede Kamer-verkiezingen van 1977: 1.7% in plaats van 0.9% van de uitgebrachte stemmen.

Daarnaast nam echter de spanning binnen de partij toe. In september besloot de partijraad in afwijking van het bestuursstandpunt de wilde stakingen in de Rotterdamse haven te steunen, zowel moreel als financieel. Vervolgens verwierp het partijcongres op 1 en 2 december het ontwerp-strategiestuk van het partijbestuur. Het stuk zou teveel nadruk op het parlementaire werk en te weinig nadruk op buitenparlementaire actie gelegd hebben. Lambert Meertens werd echter wel als partijvoorzitter herkozen.

PvdA

Ook de Partij van de Arbeid kende in 1979 enige interne conflicten. Aan het begin van het jaar ontwikkelde zich een felle strijd om het voorzitterschap van de partij, waarbij de twee belangrijkste kandidaten in

vele uithoeken van het land campagne voerden. Op het partijcongres van 26, 27 en 28 april in Amsterdam dolf ten slotte de bestuurskandidaat en oud-staatssecretaris Wim Meijer het onderspit tegen "outsider" Max van den Berg, voormalig wethouder van Groningen. Het congres nam over het algemeen iets extremere standpunten in dan het bestuur, met name tegen het defensiebeleid van de regering tegen kernenergie en modernisering van kernwapens, en voor de vijf-urige werkdag. In juni sloeg de partij een tamelijk pover figuur bij de Europese verkiezingen. Ze verwierf negen zetels en 30.4% van de stemmen, 3.5% minder dan bij de Tweede Kamer-verkiezingen van 1977. Dr. Anne Vondeling, die door de partijraad in januari als enige lijsttrekker was gekozen in afwijking van het bestuursvoorstel tot een dubbel lijsttrekkerschap, weet het teleurstellend resultaat mede aan de interne verdeeldheid van de partij. Vondeling werd als voorzitter van de Tweede Kamer opgevolgd door zijn partijgenoot Dolman. Nog voor hij zich geheel op zijn nieuwe taak als ondervoorzitter van het Europees Parlement had kunnen storten, kwam Dr. Vondeling te overlijden bij een verkeersongeval.

De PvdA verloor in 1979 nog meer vooraanstaande leden. In de zomermaanden overleden Mr. Maarten de Niet, oud-voorzitter van de Eerste Kamer, G.M. Nederhorst, oud-fractievoorzitter in de Tweede Kamer, en Alfred Mozer, oud-kabinetschef van de Europese Commissaris Mansholt.

In september organiseerde de PvdA in een aantal steden manifestaties tegen het financieel en economisch beleid van het kabinet. Dit beleid week overigens niet veel af van de voorstellen die de PvdA zelf had ontwikkeld, met name op het gebied van de loonpolitiek. Binnen de PvdA nam echter het onbehagen over het matigingsbeleid van de partij geleidelijk toe.

In dezelfde periode raakte de PvdA ook verdeeld over twee andere kwesties. De werkgroep Midden-Oosten onder voorzitterschap van oud-minister Van der Stoel bracht een rapport uit waarin werd gepleit voor informele contacten met de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie PLO. Enkele PvdA-leden wezen deze suggestie fel af en bedankten voor hun lidmaatschap. Anderen echter, waaronder een minderheid van de werkgroep, vonden de voorstellen niet ver genoeg gaan en eisten directe erkenning van de PLO.

Een tweede kwestie was van meer regionaal belang. Drie leden van de PvdA-

fractie in de Provinciale Staten van Groningen die tegen de meerderheid van de fractie in een bestuurscollege met VVD en CDA gesteund hadden, werden in augustus door het partijbestuur geroyeerd. Het drietal behield zijn zetels in de Staten - nu onder de naam "Verontruste PvdA-Socialisten" - en tekende beroep aan tegen het besluit tot royement. Dit beroep werd echter in oktober door de beroepscommissie van de PvdA verworpen.

In oktober ontstond bovendien enige wrijving tussen fractieleider Den Uyl en voorzitter Van den Berg, toen laatstgenoemde een nogal kritisch artikel schreef over de matte houding van de fractie tegenover het kabinetsbeleid. Van den Berg zwakte deze kritiek na overleg met Den Uyl enigszins af. Niettemin bleven er meningsverschillen bestaan, ook op andere terreinen, zoals kernenergie.

Aan het eind van het jaar publiceerde de PvdA vier nota's - over economie, vrede en veiligheid, emancipatie en maatschappelijke strategie - die de grondslag vormden voor een brede discussie binnen de afdelingen van de partij. Deze discussie zou in 1980 moeten uitmonden in een ontwerp-verkiezingsprogram. Op deze wijze hoopte het partijbestuur de participatie van de leden aan de samenstelling van het verkiezingsprogram te vergroten en tegelijkertijd de besluitvorming op het partijcongres in 1980 beter te doen verlopen.

RPF

Voor de Reformatorische Politieke Federatie was 1979 ongetwijfeld een rustig jaar. Aanvankelijk hoopte zij met het GPV en de SGP samen een lijst voor de Europese verkiezingen te vormen, maar toen deze partijen gescheiden de verkiezingen in gingen besloot de RPF van deelname daaraan af te zien.

SGP

De Staatkundig Gereformeerde Partij hield haar algemene jaarvergadering op 24 februari te Utrecht. Voorzitter Abma deed daar een scherpe aanval op de abortus-voorstellen van het kabinet. De SGP boekte een zeer geringe winst bij de verkiezingen voor het Europees Parlement, waarbij

zij 2.2% van de uitgebrachte stemmen verwierf - 0.1% meer dan bij de Tweede Kamer-verkiezingen van 1977, maar niet genoeg voor een zetel.

VVD

De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie hield haar algemene ledenvergadering op 20 en 21 april te Breda. Het partijbestuur verklaarde hier geen samenwerking met de PvdA na te streven, ook al bestond er binnen de partij enig onbehagen over de coalitie met het CDA. De waarnemend fractievoorzitter van de VVD in de Tweede Kamer, mevrouw Kappeyne van de Coppello, die samenwerking met de PvdA wel als mogelijkheid zag, overwoog hierop even haar kamerlidmaatschap in 1981 te beëindigen.

Aan de andere kant nam de spanning tussen CDA en VVD toe, vooral toen de VVD-staatssecretaris mevrouw Smit-Kroes verklaarde bewijzen te hebben dat het CDA na de Europese verkiezingen eventueel met de PvdA zou gaan regeren. CDA-leiders wezen deze beschuldiging verontwaardigd van de hand en ook VVD-fractieleider Rietkerk distantieerde zich van de verklaring van zijn partijgenote.

De Europese verkiezingen verliepen voor de VVD tamelijk ongunstig. De partij kreeg 16.4% van de stemmen - goed voor vier zetels - terwijl zij in 1977 bij de Tweede Kamer-verkiezingen 18.0% gehaald had. Na de zomer namen leden van de VVD deel aan besprekingen met PvdA en D'66 in het Hotel des Indes te Den Haag. Door de publicatie van de Christen-Democratische "Smaaknota" en een verschil van mening over fiscale aftrek van hypotheekrente met het CDA, nam de spanning tussen de twee partijen weer enigszins toe. De eenheid in de coalitie bleef echter gehandhaafd.

In september publiceerde de VVD een nieuw ontwerp-beginselprogramma, onder redactie van Mr. W.J. Geertsema. In dezelfde maand bracht de Telersstichting een rapport uit over inkomens- en vermogensverdeling dat pleitte voor een geleide loonpolitiek, een negatieve inkomstenbelasting en een grotere participatie van werknemers in het vermogen en de besluitvorming van hun bedrijf. In december verloor de partij een van haar oprichters en oud-voorzitters, Mr. D.U. Stikker, die Minister van Buitenlandse Zaken in twee kabinetten-Drees en later secretaris-generaal van

de NAVO was geweest.

Geraadpleegde literatuur:

Politiek Overzicht, 19 (1979), nrs. 1 t/m 12 (jan. t/m dec.).

BIJLAGE VIII

L.P. Middel

SPELREGELS VOOR 'PARTIJGENOTEN' EN 'KAMERADEN'

Over de organisatiestructuur van de PvdA en de CPN

Inleiding

Dit artikel maakt in gewijzigde vorm deel uit van een studie naar de verhoudingen tussen sociaal-democraten c.q. democratisch-socialisten enerzijds en communisten anderzijds, zoals die zich vanaf het ontstaan van de socialistische arbeidersbeweging in Nederland gemanifesteerd hebben.

Deze studie, die wellicht in 1981 zal worden gepubliceerd onder de titel *'De kloof der kameraden'*, wordt verricht door L. Boivin en L.P. Middel.

Beide auteurs publiceerden (met anderen) *'Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid. Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links'*, (Deventer, 1978).

Het hoofdstuk 'Spelregels....' beperkt zich tot het weergeven en analyseren van de voornaamste overeenkomsten en verschillen in de formele organisatiestructuren, waar vanuit de 'partijgenoten' (de PvdA-leden), respectievelijk de 'kameraden' (de CPN-leden) hun politieke uitgangspunten gestalte trachten te geven.

Deze organisatiestructuren zijn vastgelegd in de statuten en huishoudelijke reglementen van de Partij van de Arbeid, respectievelijk de statuten van de Communistische Partij van Nederland. Dit betekent dat in dit verband niet ingegaan wordt op ideologische en (partij-)culturele overeenkomsten en verschillen tussen de PvdA en CPN, tenzij bepaalde elementen van de respectievelijke formele organisatiestructuren direct voortvloeien uit de ideologische bases van beide partijen.

Als slot van deze inleiding nog een tweetal kanttekeningen:

- de formele organisatiestructuur is beperkt tot het 'interne partijgebeuren', hetgeen onder meer betekent dat kandidaatstellingsprocedures ten behoeve van volksvertegenwoordigende lichamen buiten beschouwing blijven;

- alleen de huidige formele organisatiestructuren, zoals neergelegd in de meest recente partijstatuten en/of -reglementen, zijn als uitgangspunt voor beschrijving en analyse gekozen.

Partijen in het politiek systeem

In het Nederlandse politieke systeem stellen uitsluitend politieke partijen kandidaten voor volksvertegenwoordigende lichamen op boven-lokaal niveau. Zij doen dit vaker wel dan niet op basis van door hen opgestelde verkiezingsprogramma's of manifesten. Het periodiek weerkerende proces van kandidaatstelling (recruterend en selectie), programma-formulering en campagnevoering voor volksvertegenwoordigende lichamen is te beschouwen als de *hoofdfunctie* van politieke partijen. Om deze hoofdfunctie zo adequaat mogelijk te vervullen hebben politieke partijen zich moeten institutionaliseren en hebben zij voor hun organisatorisch en politiek functioneren een aantal spelregels geformuleerd. Deze spelregels, voornamelijk neergelegd in statuten en huishoudelijke reglementen, bepalen met name hoe beleidsvoorbereidende, -bepalende en -uitvoerende organen binnen de partijen zijn samengesteld en tot waar hun bevoegdheden reiken. Organisatorisch functioneren enerzijds en politiek-inhoudelijk dan wel strategisch functioneren anderzijds zijn weliswaar van elkaar te onderscheiden, maar in de praktijk niet of nauwelijks te scheiden. Dit laatste is onafhankelijk van de gekozen organisatiestructuur en de wijze van presenteren van beleidsvoornemens door de partijen.

Wil een politieke partij, ofwel willen door (vanuit, namens) deze partij gestelde kandidaten voor vertegenwoordigende lichamen, met enige kans op succes dingen naar de gunst van - steeds meer - kiezers, dan moet deze partij, c.q. de actieve leden binnen deze partij, aan een aantal voorwaarden voldoen.

Kandidatenlijsten moeten worden opgesteld; wensen en verlangens, te realiseren door de verkozen kandidaten (die fracties vormen), moeten worden geformuleerd en verkiezingscampagnes moeten worden gevoerd en (dus ook) gefinancierd. De noodzaak tot organisatie is al met al evident en daarmee is de basis gelegd voor een aantal organisatieproblemen, die gevolgen hebben voor het politieke functioneren van de (partij-)organisatie. In het

algemeen kan gesteld worden dat de organen van politieke partijen op de diverse niveau's van organisatie (landelijk, provinciaal, regionaal, lokaal en wijksgewijs) grotendeels afgestemd zijn op het stellen van kandidaten voor volksvertegenwoordigende lichamen.

Daarnaast zijn er - vanzelfsprekend - de bepalingen en voorschriften uit de Kieswet waar kandidaten voor volksvertegenwoordigende lichamen aan dienen te voldoen. Maar de Kieswet stelt niet als voorwaarde dat er politieke partijen moeten zijn die de kandidaten bij verkiezingen aanwijzen.

Toch zijn het in Nederland sinds de invoering van het Algemeen Kiesrecht (voor het eerst geëffectueerd bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1922), altijd kandidaten van *politieke partijen* (hoe bizar soms ook) geweest, die uiteindelijk tot Kamerlid verkozen werden. En politieke partijen kunnen bij verkiezingen slechts succes behalen als zij een hechte eenheid vormen en kunnen rekenen op een loyale en gedisciplineerde achterban. Het feit dat een partij niet voor elke verkiezing een nieuwe organisatie op kan bouwen verklaart een zeer sterke tendens tot bureaucratisering van politieke partijen. *Lipschits'* werkdefinitie van een politieke partij ("een georganiseerde groep die als zodanig kandidaten stelt voor de verkiezing van een volksvertegenwoordigend lichaam") sluit voor wat de PvdA en de CPN betreft aan bij het gegeven dat deze partijen het parlementaire stelsel in Nederland als zodanig erkennen en als instrument beschouwen om hun doelstellingen te verwezenlijken.

Enige aanvulling is echter noodzakelijk. Mede als gevolg van de 'vernieuwingslinking' van de PvdA heeft deze partij zich de laatste jaren trachten te manifesteren als 'actie-partij', waarbij buitenparlementair optreden van deze partij aan zou moeten sluiten bij het werk van de PvdA-volksvertegenwoordigers. De 'actie-partij-gedachte' is inmiddels goeddeels verlaten, hetgeen overigens niet betekent dat teruggevallen is op de idee van een 'bestuurderspartij' of (erger nog) kiesvereniging. Het in 1979 gestarte discussieproject 'Maatschappelijke Strategie' moet onder meer de PvdA de weg wijzen hoe in de jaren tachtig politiek bedrijven vanuit volksvertegenwoordigende lichamen aangevuld kan worden vanuit tal van sectoren van het maatschappelijk gebeuren, opdat het politieke grondvlak van het PvdA-hande-

len verbreed wordt.

De CPN is in zoverre reformistisch, dat ook deze partij de parlementaire democratie erkent, zij het dat dit voor haar geen beletsel mag zijn om zich permanent op te werpen als aktie- en belangenpartij. Voortdurend wordt de 'werkende bevolking', gevraagd of ongevraagd, met raad en daad terzijde gestaan, in bedrijf, buurt, stad, land en niet te vergeten universiteit.

In dit opzicht is sprake van een verschil in *legitimiteit van het politieke handelen* tussen PvdA en CPN.

De PvdA weet zich in de eerste plaats, doch niet uitsluiten, gelegitimeerd door haar *kiezers* (in partij-jargon: 'de basis'), terwijl de CPN primair maar eveneens niet uitsluitend haar politieke handelen rechtvaardigt door de veronderstelde behoefte aan steun en ondersteuning van tal van bevolkingsgroepen.

Konflikten en fricties

In de Partij van de Arbeid lijkt het de laatste tijd een gewoonte om interne ruzies en konflikten niet slechts binnen de daartoe geëigende partij-organen uit te vechten. In zekere zin is dit een symptoom van de relatief grote mate van openheid en openbaarheid die deze partij met betrekking tot zijn eigen doen en laten betracht. Maar ook andere partijen -of groepen leden binnen deze partijen- krijgen steeds meer de neiging om konflikten en fricties eerst op straat te gooien om ze vervolgens aldaar, onder het oog van de publiciteitsmedia, uit te vechten. Partijscheuringen en -afsplittingsen komen in ons politieke systeem de laatste jaren nauwelijks meer voor, maar des te meer manifesteren zich binnen de partijen de clique's, kongsies, facties en stromingen.

Ook hier moet wat betreft de CPN een kanttekening geplaatst worden. Alhoewel de geschiedenis van de CPN bol staat van partijstrijd en daaropvolgende royementen en verkettering, is deze partij erin geslaagd zich tamelijk eensgezind aan de buitenwacht te blijven presenteren. Deels is dit te verklaren door het isolationisme, waartoe de CPN in de Koude Oorlog gedwongen werd, maar deels zeker ook door de (niet los daarvan staande) discipline die de CPN haar leden oplegt en die vooral de CPN-leden zich-

zelf opleggen. Pas de laatste jaren betracht de CPN enige openheid met betrekking tot haar eigen functioneren. Derhalve is de 'burgerlijke buitenwacht' in zijn beeldvorming van deze partij niet meer geheel afhankelijk van wat de CPN zelf, middels zelf uitgegeven publicaties en het dagblad 'De Waarheid', prijs geeft.

De verkiezing van het partijbestuur van de PvdA (en met name van de partij-voorzitter) leek een tijdlang het belangrijkste onderwerp dat deze partij bezig hield. De aan deze verkiezing voorafgaande 'campagne', vooral gevoerd rondom het thema 'partijdemocratie' gaf een heldere kijk op hoe het binnen deze grote partij toe kan gaan. In de CPN is dit anders. Op een enkele geschiedschrijving na zijn het toch vooral memoires van en gedenkschriften over voormalige partijleiders, dan wel klaagschriften of manifesten van uitgestoten of afgescheidenen, die een niet altijd even onbevooroordeeld beeld van het interne functioneren van de CPN (veelal in een tamelijk ver verleden) geven.

Partijlid

Iedere Nederlander kan zich aanmelden voor het lidmaatschap van een politieke partij. Of hij of zij vervolgens als lid door de betreffende partij wordt aangenomen is een tweede. De PvdA stelt als leeftijdsgrens voor het lidmaatschap 16 jaar, de CPN 18 jaar. Beide partijen eisen van hun (potentiële) leden dat zij hun respectievelijke doelen of beginselen onderschrijven. Voor het overige beperkt de PvdA zich tot een - op een enkele uitzondering na - tot formaliteit verworven ballotage-procedure voor kandidaat-leden via de plaatselijke afdelingen. De CPN hanteert in dit opzicht stringentere maatstaven. Elk nieuw lidmaatschap moet door de (plaatselijke of gemeentelijke) afdeling van de CPN worden goedgekeurd. Vervolgens is goedkeuring van het districtsbestuur noodzakelijk, terwijl ook nog het landelijke CPN-Partijbestuur een onderzoek kan gelasten. Hoeveel van de kandidaat-leden uiteindelijk tot de CPN-gelederen worden toegelaten is niet bekend.

Eenmaal partijlid geworden, kan de PvdA'er het voorbeeld van ongeveer 90% van zijn partijgenoten volgen en derhalve tot een 'papieren', dat wil zeggen

grotendeels passief, lidmaatschap besluiten. Het CPN-lid heeft zich bij aanmelding daarentegen verplicht om actief aan het partijwerk deel te nemen; in welke mate en in welke vorm ligt vanzelfsprekend goeddeels aan hem- of haarzelf. Wel is ieder CPN-lid statutair verplicht om deel te nemen aan de discussies binnen de eigen partij-afdeling.

Dit laatste vormt tevens een verklaring voor de organisatorische kracht van de CPN. Alle partijleden zijn in enigerlei mate voor het politieke partij- en actiewerk in te zetten en daardoor overtreft het CPN-partij-kader qua omvang en organisatorisch vermogen andere politieke partijen, i.c. de PvdA. Uit *tabel 1* blijkt dat de organisatiegraad binnen de CPN vijf keer zo groot is als die binnen de PvdA, waar aan toegevoegd moet worden dat het verschil in werkelijkheid - gemeten naar 'actieve leden' - vele malen groter is.

tabel 1. Aantal zetels in de Tweede Kamer (op basis van de verkiezingen van 1977), ledental (peiling 1978) en organisatiegraad (het percentage leden onder de kiezers) van PvdA en CPN

<u>partij</u>	<u>aantal T.K.-zetels</u>	<u>ledental</u>	<u>org.graad</u>	<u>aantal kiezers per lid</u>
PvdA	53	121.000	4,3	23
CPN	2	27.500	19,2	5

De konklusie is dan ook gerechtvaardigd dat de CPN electoraal gezien als een splinterpartij te beschouwen is, maar dat zij dit met betrekking tot aspecten als organisatorische kracht en activiteit van de leden, zeker niet is.

Ter illustratie van deze konklusie: de grootste periodieke partijpolitieke manifestatie in Nederland is telkens weer het 'Waarheid-festival'.

Congres en Partijbestuur

PvdA en CPN kennen elk - formeel gezien - als hoogste besluitvormend orgaan op landelijk niveau een periodiek bijeenkomend partijcongres. De frequentie van bijeenkomen ligt in de PvdA aanzienlijk hoger dan in de CPN.

Individuele leden van de Partij van de Arbeid hebben in vergelijking tot

de individuele leden van de CPN meer bevoegdheden ten aanzien van het congres van hun partij.

Elk lid van de PvdA kan als waarnemer het congres van zijn of haar partij bijwonen, maar het spreken en het stemmen op PvdA-congressen is voorbehouden aan de afgevaardigden vanuit de lokale afdelingen (en de leden van het PvdA-partijbestuur). Binnen zijn of haar eigen afdeling heeft het individuele PvdA-lid wel diverse invloedsmogelijkheden op het congres van zijn partij, maar deze zijn alle indirect van aard: het mede bepalen wie namens de afdelingen naar het partijcongres worden afgevaardigd, het mede vaststellen van de agenda van het congres en het mede verstrekken van een 'dringend advies' aan de afgevaardigden.

Aan de CPN-congressen, die grotendeels een besloten karakter hebben, kunnen alleen diegenen deelnemen die vanuit de afdelingen afgevaardigd worden, dan wel diegenen die door het Partijbestuur van de CPN uitgenodigd worden het congres bij te wonen. De normen ten aanzien van de afvaardiging vanuit het lokale of regionale partij-niveau worden door het Partijbestuur vastgesteld.

Reglementair komen de congressen van de PvdA en CPN eens per twee jaar bijeen. Daarnaast worden in de PvdA regelmatig buitengewone partijcongressen bijeen geroepen. De deelnemers aan een PvdA-congres beschikken in formele zin over een blanco mandaat. Dit neemt echter niet weg dat bij de uiteindelijke besluitvorming de afgevaardigden de stem van hun afdelingen zeer zwaar mee laten wegen.

Binnen de PvdA is middels uitgebreide bepalingen geregeld hoe partijleden en lagere partijniveau's voorstellen (en eventuele amendementen op reeds ingediende voorstellen) voor het congres kunnen indienen, hoe afvaardiging vanuit het lokale partijniveau plaatsvindt, hoe zwaar de stemmen van de afdelingsafgevaardigden op het congres wegen en tot waar de bevoegdheden van het congres zich uitstrekken.

In de CPN schrijft het Partijbestuur niet alleen de normen voor afvaardiging naar het partijcongres voor, maar ontwerpt zij ook bijna alle 'definitieve concept-resoluties' die aan het congres worden voorgelegd. Of congresafgevaardigden vanuit het lokale of regionale partijniveau binnen de CPN bij de uiteindelijke besluitvorming op het partijcongres over een blanco mandaat beschikken, is niet uit de partijreglementen af te leiden.

Verondersteld mag worden dat er in de praktijk geen sprake van een blanco mandaat kan zijn. Immers, het beginsel van het '*democratisch-centralisme*' wordt ook op het lokale partijniveau toegepast. CPN-leden zijn verplicht deel te nemen aan de partijpolitieke discussies in hun eigen afdelingen; via deze afdelingen kunnen zij meebeslissen over aan het CPN-Partijbestuur te presenteren voorstellen. Hebben de afdelingen echter eenmaal - eventueel bij meerderheid - besluiten genomen, dan is het de leden van deze afdelingen niet toegestaan van deze besluiten af te wijken, bijvoorbeeld via het innemen van een afwijkend (minderheids-)standpunt. De CPN duldt geen "fractievorming" (bedoeld is: *factievorming*, L.P.M.), die zich voor zou kunnen doen als een aantal partijleden vast blijft houden aan een afwijkend standpunt. CPN-leden moeten zonder enig voorbehoud eenmaal genomen besluiten uitvoeren, ook als zij het er niet mee eens zijn (of waren). Verder mag zonder de toestemming van het Partijbestuur niets van de discussies in eigen kring naar buiten gebracht worden.

Het hierboven geschetste beginsel van het '*democratisch-centralisme*' (waarover in het volgende meer, L.P.M.), maakt het binnen de strakke organisatielijnen van de CPN onmogelijk voor een congresafgevaardigde om bij de besluitvorming op het congres een ander standpunt in te nemen dan zijn of haar lokale partijafdeling of -district. Uitzonderingen doen zich voor in die situaties waar het Partijbestuur afdelings- of districtsvoorstellen niet als congresstukken accepteert. Dit laatste is echter op zich uitzonderlijk, omdat binnen de CPN - in tegenstelling tot de PvdA - verreweg de meeste afdelings- en districtsvoorstellen voor het partijcongres de 'lijn' volgen die door het Partijbestuur is uitgezet. En van deze 'lijn' valt, gezien de positie van het Partijbestuur in de CPN, door of binnen de lagere partijniveau's amper af te wijken. Wel kunnen afdelingen en districten ideeën van het Partijbestuur via besluitvorming in eigen kring ondersteunen. Deze veelal 'massale', ondersteuning uit zich bijvoorbeeld als tal van afdelingen en/of districten gelijksoortige voorstellen van een partijcongres indienen, die in feite uit de koker van het Partijbestuur komen.

De periodieke, doorgaans twee-jaarlijkse, huishoudelijke of 'gewone' partijcongressen van de PvdA en CPN hebben onder meer als teken het gevoerde beleid van de Partijbesturen en Kamerfracties te bespreken, (een aantal van) de leden van de Partijbesturen te kiezen en partijreglementen te

wijzigen. Deze 'gewone' partijcongressen worden door de respectievelijke Partijbesturen belegd. Om verkiezings- en/of beginselprogramma's te formuleren of om andere, actuele zaken te bespreken, is het in de PvdA (ook voor partijleden) mogelijk een 'buitengewoon' partijcongres bijeen te roepen. Dit bijeenroepen kan door het PvdA-Partijbestuur geschieden, maar ook de *partijraad* of een bepaald aantal *afdelingen* (20% van de afdelingen of een aantal afdelingen met tenminste 20% van het totale leden-tal) hebben reglementair het recht een partijcongres bijeen te roepen. Het Partijbestuur van de CPN is binnen deze partij als enig orgaan gerechtigd om - wanneer dat wenselijk wordt geacht - een partijcongres bijeen te roepen.

Hiervoor is opgemerkt dat binnen de PvdA en de CPN de respectievelijke partijcongressen formeel de hoogste partij-organen zijn. In de praktijk blijkt dit echter niet geheel en al het geval te zijn. Zo zijn het in beide partijen niet de partijcongressen die kandidatenlijsten voor vertegenwoordigende lichamen op nationaal en Europees niveau opstellen. In de CPN stelt het Partijbestuur de kandidatenlijsten vast, terwijl dit in de PvdA op het gewestelijke (i.c. Kamerkieskring-)niveau geschiedt, hoewel ook de partijraad (bestaande uit afgevaardigden van de partijgewesten) hierbij een rol speelt.

Het PvdA-congres stelt de politieke uitgangspunten en de richting van het te voeren beleid vast, hetgeen echter niet wegneemt dat gekozen PvdA-volksvertegenwoordigers zich mogen (blijven) beroepen op hun eigen verantwoordelijkheid. Het Partijbestuur van de PvdA moet over het gevoerde beleid verantwoording afleggen aan het partijcongres. Tevens treden bij elk 'gewoon' partijcongres 20 van de 21 leden van het Partijbestuur af. Het 21e lid bekleedt een kwaliteitszetel, namelijk die van de voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de PvdA. De afgetreden leden van het PvdA-Partijbestuur zijn overigens terstond herkiesbaar, mits zij door een of meer partij-afdelingen kandidaat gesteld worden.

Binnen de CPN wordt het Partijbestuur volgens de statuten "democratisch" (door het partijcongres) gekozen. Vanuit het gewestelijke partijniveau en door de afgevaardigden op het congres mogen kandidaten gesteld worden, zij het dat dit veelal op voordracht van het Partijbestuur geschiedt. Ook mag het Partijbestuur zelf kandidaten stellen. Van verantwoording afleggen

aan het partijcongres is voor het Partijbestuur van de CPN in formele zin geen sprake. Daarentegen bepaalt het Partijbestuur hoe per partijcongres de afvaardiging vanuit de lagere partijniveau's naar dit congres plaatsvindt. Ook het opstellen van de congresagenda, alsmede het leiden van de beraadslagingen tijdens het congres, behoort tot de bevoegdheden van het Partijbestuur van de CPN. In de PvdA wordt de congresagenda vastgesteld door een congrespresidium, dat twee-jaarlijks door het PvdA-congres gekozen wordt. Wel hebben partij-afdelingen en -gewesten en in mindere mate het Partijbestuur, een doorslaggevende stem in de beraadslagingen die aan de uiteindelijke agendavaststelling vooraf gaan. Ook is het tijdens het congres in de PvdA mogelijk om via een orde-debat actuele zaken alsnog op de agenda te plaatsen. Het congrespresidium van de PvdA is ook belast met de leiding van de vergaderingen van de partijraad. De partijsecretaris maakt qualitate qua deel uit van dit presidium, terwijl het zowel de overige leden van het Partijbestuur als de leden van de PvdA-Kamerfracties niet toegestaan is deel uit te maken van het congrespresidium. Tijdens PvdA-congressen is de spreektijd van de leden van het Partijbestuur doorgaans gelimiteerd; als vuistregel geldt dat per agenda-punt het Partijbestuur kan beschikken over een spreektijd die de helft bedraagt van de tijd die de afgevaardigden gezamenlijk voor dat agenda-punt van het congrespresidium toebedeeld krijgen. Het Partijbestuur van de CPN weet zich in haar functioneren tijdens het partijcongres niet door dergelijke beperkende bepalingen gehinderd. Terwijl bij de opening van een PvdA-congres de partijvoorzitter als 'opwarmertje' een betrekkelijk korte politieke redevoering houdt, is het tijdens een CPN-congres juist de partijvoorzitter die uitgebreid aan het woord komt in het geven van politieke beschouwingen. Het is de gewoonte dat tijdens een PvdA-congres de voorzitter van de Tweede Kamerfractie (of eventueel de minister-president), zijnde de 'politiek leider' van de PvdA, als slottoespraak dergelijke algemene beschouwingen afsteekt.

Het Partijbestuur van de CPN is - statutair - het hoogste orgaan van deze partij gedurende de periode dat het CPN-partijcongres niet bijeen is. Maar ook als het CPN-congres wel bijeen is, is - zoals hiervoor beschreven - de positie van het Partijbestuur zodanig, dat het in materiële zin als hoogste partijorgaan bestempeld kan worden. In de periode dat de PvdA niet

congresseert is de algemene leiding van deze partij aan het Partijbestuur gedelegeerd, terwijl de dagelijkse leiding - evenals in de CPN - aan een Dagelijks Bestuur wordt overgelaten. Het aantal leden van het Partijbestuur van de CPN varieert, maar aangenomen mag worden dat dit aantal rond de 40 schommelt. Het Dagelijks Bestuur van de CPN wordt door het Partijbestuur gekozen en bestaat doorgaans uit 12 leden. De CPN kent geen anti-cumulatiebepalingen inzake het lidmaatschap van het Partijbestuur, noch reglementen ten aanzien van de herkiesbaarheid van zittende leden van het Partijbestuur. Het CPN-Partijbestuur is, in tegenstelling tot dat van de PvdA, bevoegd om geheel zelfstandig mutaties in de eigen samenstelling aan te brengen. Indien in de periode tussen twee partijcongressen een vacature in het PvdA-Partijbestuur ontstaat, wordt deze vervuld door 'de eerste opvolger', ofwel degene die bij de bestuursverkiezing tijdens het laatste 'gewone' congres het hoogste aantal stemmen onder de niet-gekozen kandidaten verwierf.

In beide partijen beheren de Partijbesturen tevens de partij(-ondersteunings-)apparaten, de partijbureau's. De institutionalisering en bureaucratisering van de partijen beperkt zich niet slechts tot de organisatiestructuur als zodanig, maar vinden evenzeer hun neerslag in het bestaan van (landelijke) partijapparaten, die een personele bezetting hebben waarvoor een middelgroot bedrijf zich niet zou hoeven te schamen. Daarnaast kent de PvdA 'vrijgestelden' voor ondersteunende activiteiten (vormingswerk, wetenschappelijk bureau van de Wiardi Beckman Stichting, functionele groepen), medewerkers in dienst van de Kamerfracties en een viertal bezoldigde Partijbestuurders, te weten de voorzitter, de secretaris, de internationaal secretaris en de 'kontaktpersoon' van één der functionele groepen, de 'Rooie Vrouwen'. De CPN kent in vergelijking tot de PvdA een groot aantal 'vrijgestelden'. Niet alleen de bezoldigde medewerkers van het partijapparaat, van de partijkrant, de uitgeverij, het wetenschappelijk bureau (het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek; IPSO) of andere 'verwante' organisaties (als het ANJV (Algemeen Nederlands Jeugd Verbond) of de NVB (Nederlandse Vrouwenbeweging)) kunnen tot deze categorie gerekend worden, maar ook de leden van het Dagelijks Bestuur en tal van kaderleden, die op lagere partijniveau's werkzaam zijn. Er bestaat overigens een belangrijk

verschil tussen de 'vrijgestelden' in de PvdA en die in de CPN en wel in salariëring. Binnen de CPN is het gebruik de 'vrijgestelden' voor het partij- en actiewerk een inkomen te verschaffen dat ongeveer overeenkomt met het 'modale' inkomen in Nederland. Partijleden die als Kamer-, Staten- of raadsleden een schadeloosstelling, vergoeding of salaris (wethouders!) ontvangen, staan verhoudingsgewijs een groot deel van de betreffende bedragen aan de CPN af, die langs deze weg een aanzienlijk deel van haar financiële middelen verwerft.

In de PvdA ligt dit geheel anders. Wel worden partijleden die zitting hebben in volksvertegenwoordigende lichamen of die mede op grond van hun partijlidmaatschap door de Kroon als bestuurder benoemd zijn, geacht een klein percentage van de uit dien hoofde ontvangen inkomsten aan de partij af te staan (het 'fonds-Vondeling'), maar sancties op het niet voldoen aan deze regel zijn tot dusverre niet getroffen. De medewerkers van het partijapparaat en van andere organen en verwante organisaties ontvangen een inkomen dat ongeveer gelijk is aan wat zij op eenzelfde beroepsniveau in 'de maatschappij' zouden verdienen. De hoogte van de bezoldiging van de betaalde leden van het Partijbestuur van de PvdA is vastgesteld op 80% van de schadeloosstelling van een Tweede Kamerlid en derhalve duidelijk 'boven-modaal'.

Over de verkiezing van het Partijbestuur van de CPN is statutair vastgelegd dat deze democratisch moet verlopen. Het Dagelijks Bestuur wordt door het Partijbestuur gekozen. Binnen de PvdA komt het er in grote lijnen op neer dat - zoals hiervoor reeds is vermeld - het Partijbestuur twee-jaarlijks voor 20/21 deel door het partijcongres wordt gekozen. Het congres kiest 6 van de 7 leden van het Dagelijks Bestuur in functie; de zevende wordt door het bestuur uit zijn midden gekozen. Er geldt een limiet voor het aantal Kamerleden in het partijbestuur maar daarnaast kent het bestuur een aantal 'adviseurs'. Bepaalde functies in het Dagelijks Bestuur zijn onverenigbaar met het Kamerlidmaatschap. Het 21e lid van het bestuur is de voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de PvdA. Verder is er nog een beperkt aantal anti-cumulatie bepalingen. De 20 gekozen leden van het partijbestuur treden elke twee jaar af en zijn in beginsel, mits opnieuw gekandideerd, terstond herkiesbaar.

Een belangrijk verschil tussen de bevoegdheden van de Partijbesturen van de PvdA en de CPN betreft de *terugroeping* ('recall') van gekozen volksvertegenwoordigers. Enige jaren geleden is in de PvdA een terugroepingsregeling, bestaande uit een scala van procedures, ingevoerd en uitgebreid omschreven in de partijreglementen. Nog altijd buigen rechtsgeleerden en andere geïnteresseerden zich over de vraag of deze regeling al dan niet in strijd is met de bepaling uit de Grondwet, die stelt dat volksvertegenwoordigers zonder last en ruggespraak hun werkzaamheden dienen te verrichten. Het PvdA-Partijbestuur heeft in eventuele procedures rond deze terugroepingsregeling een aantal taken toegemeten gekregen, maar is niet gerechtigd om zelfstandig tot terugroeping over te gaan.

Het CPN-Partijbestuur heeft ten aanzien van de CPN-volksvertegenwoordigers deze bevoegdheid uitdrukkelijk wel. Dit laatste is niet alleen te verklaren door de partijdiscipline in de CPN of door de duidelijk omliggende partijhiërarchie met aan de top een krachtig Partijbestuur, maar ook door - het daarmee samenhangende - feit dat het binnen de CPN gehanteerde '*democratisch-centralisme*' eenheid van optreden op de diverse niveau's impliceert. Afwijking van dit organisatiebeginsel betekent aantasting van de fundamenteen waarop de CPN zowel qua organisatie als qua politiek optreden gebouwd is. De huidige voorzitter van de CPN heeft het democratisch-centralisme als volgt omschreven: "(...) uitgegaan wordt van de noodzaak van de discussie en de meningenstrijd op grondslag van het marxisme-leninisme. In de communistische partij wordt steeds gestreefd naar een zo groot mogelijke deelname van de leden aan de discussie. Nadat de discussie is gevoerd worden besluiten genomen. En daarom gaat het tenslotte. Voor ons is democratie geen gemeenschapsspel of een methode om mooi- en veelpraters steeds aan het woord te laten en eindeloos te laten discussiëren. In onze partij gaat het om daden, om het uitstippelen van een juiste politiek, waarbij gebruik gemaakt wordt van de inzichten, die de communisten in de strijd hebben opgedaan. Daarna worden de besluiten uitgevoerd. De partij dient dusdanig georganiseerd te zijn, dat de uitvoering van de besluiten wordt gegarandeerd. Daarom wordt een centrale leiding gevormd, die tussen de congressen in de partij leidt op grondslag van de besluiten en onder de massa optreedt voor de partijpolitiek."

Uit deze omschrijving komt duidelijk het centralistische karakter van de CPN naar voren, dat volstrekt verschilt van de gedecentraliseerde besluitvormingsstructuur binnen de PvdA. Binnen de CPN bepaalt het Partijbestuur in wezen zijn eigen samenstelling door het bepalen van bevoegdheden en omvang van congressen, partijconferenties (waarover hierna meer), partijdistricten en afdelingen, terwijl hij potentieel - middels het recht om kandidaatleden te weigeren voor het lidmaatschap en het recht om leden te royeren - de samenstelling van de gehele partij kan bepalen. Lagere partijorganen kunnen voor hun handelen door het Partijbestuur ter verantwoording wordengeroepen. En tenslotte blijkt in de praktijk het Partijbestuur ook nog bij machte de statutaire verplichting om eens per twee jaar een congres te beleggen, naast zich neer te leggen. In de PvdA bepaalt daarentegen het partijcongres, dat wil zeggen de afgevaardigden van de lokale partijafdelingen, de samenstelling van het Partijbestuur, dat op haar beurt verantwoording aan het partijcongres af moet leggen.

En het zijn juist de PvdA-afdelingen en hun afgevaardigden binnen de partijgewesten, die in de gedecentraliseerde beslissings-structuur van de PvdA, een groot aantal taken te vervullen hebben en aan wie verstrekkende bevoegdheden zijn toegekend. Het PvdA-Partijbestuur kan overigens wel, zij het niet eigenmachtig, overgaan tot royement van individuele partijleden of lagere partijorganen.

In de PvdA vormen verkiezingen voor het Partijbestuur een *graadmeter* voor de aanhang van bepaalde, al dan niet ad-hoc-gestructureerde, interne partijgroeperingen. Wordvoerders en zich als zodanig manifesterende aanhangers van bepaalde partijgroeperingen, die kandidaat gesteld zijn voor een plaats in het Partijbestuur kunnen via hun verkiezing tot bestuurslid en/of door het aantal stemmen dat door de congresafgevaardigden op hen uitgebracht wordt, 'meten' hoe groot hun aanhang in de partij is. Zij zijn, zowel binnen de PvdA als daarbuiten, ook als zij tot bestuurslid gekozen zijn, in staat hun zienswijze uitgebreid te etaleren. Binnen de CPN is zo iets onmogelijk. Het democratisch-centralisme sluit groepsvorming uit en als een schijn van factievorming naar boven dreigt door te dringen, zal het Partijbestuur niet nalaten corrigerend op te treden.

De CPN kent in eigen kring slechts één 'opinion leader' en dat is het Partijbestuur. In de PvdA heeft elke partijgroep zijn 'eigen' 'opinion leaders'. Daar komt bij dat afzonderlijke (groepen van) leden van het PvdA-Partijbestuur regelmatig op eigen initiatief naar buiten treden. Ook dit komt in de CPN niet of nauwelijks voor. (N.B. Eigenmachtig optreden - weliswaar in het partijorgaan 'De Waarheid' - van Paul de Groot vormde in 1977 de aanleiding tot het einde van diens gedurende tientallen jaren onbetwiste leiderschap van de CPN, L.P.M.). Slechts een beperkt aantal leden van het Dagelijks Bestuur van de CPN bepalen het 'gezicht' van deze partij. Dit 'gezicht' ziet er volstrekt uniform uit.

Voor kandidaten voor het Partijbestuur in zowel de PvdA als de CPN geldt trouwens nog het volgende. Als in de PvdA aan een aantal ongeschreven regels niet voldaan wordt, is de kans op verkiezing vrijwel nihil. Kandidaten moeten binnen (en soms buiten) de partij bekend zijn en gekend worden. Zo is het binnen de PvdA een gebruik dat bestuurskandidaten eerst een aantal informele selecties moeten hebben doorstaan, wil met succes naar een plaats in de partijtop gedongen worden. Bij de verkiezingen voor de partijbesturen viert doorgaans het regionalisme hoogtij: intergewestelijke lobby's blijken noodzakelijk om zoveel mogelijk partijgewesten hun 'eigen' Partijbestuurder te geven. Ook kandidaten voor het CPN-Partijbestuur moeten enige sporen in het partijwerk op veelal lokaal en regionaal niveau verdiend hebben. Maar dit moet vervolgens wel doordringen naar de hogere partijregionen, omdat het zo goed als onmogelijk is om binnen de CPN zonder de steun van het zittende Partijbestuur in de partijtop door te dringen. In de PvdA heeft het er echter alle schijn van dat het ontberen van dergelijke steun veeleer als een aanbeveling beschouwd kan worden.

Via verkiezingen voor partijbesturen kan ook de *continuïteit* in de partijtop gemeten worden: hoeveel bestuursleden van de PvdA stromen door, naar "af", hoger of elders? En hoeveel van de CPN-Partijbestuurders blijven in functie en voor wie rest slechts de vergetelheid?

Ook is er bij verkiezingen voor partijbesturen sprake van een *recruterings-*

functie, zowel voor een plaats in de partijtop als voor 'later'. Ter toelichting: tot aan het optreden van Nieuw Links in de PvdA was het binnen deze partij de gewoonte dat voornamelijk reeds 'gearriveerde' partijleden (met name parlementariërs) een groot deel van het PvdA-bestuur vormden. Sedertdien heeft het PvdA-bestuur voor tal van latere parlementariërs en bewindslieden als 'tussenstation' gediend.

Met name in een zo sterk 'gepolitiseerde' partij als de PvdA gelden op het afdelingsniveau, bij de kandidaatstelling voor hogere partijorganen, hardere criteria dan bij de kandidaatstelling voor volksvertegenwoordigende lichamen. Sterk generaliserend geldt dat men in de PvdA bestuurders *van* de partij betrekkelijk gauw laat vallen, terwijl dit bij bestuurders *namens* de partij veel minder vaak voorkomt. In het eerste geval staan de kiezers buiten spel; in het tweede geval niet en kunnen zij de partij 'afstraffen'.

In de CPN vormt het Partijbestuur de partijtop. Een aantal leden van het Partijbestuur is weliswaar in de Staten-Generaal vertegenwoordigd, maar dit geeft hen geen extra kwalificatie binnen de partijtop.

De genoemde recruteringsfunctie heeft binnen de CPN dan ook louter betrekking op het Partijbestuur en niet - zoals in de PvdA - op dat wat eventueel na een Partijbestuurslidmaatschap kan volgen. Ook is binnen de CPN de tegenstelling tussen bestuurders van, respectievelijk namens de partij niet aanwezig.

Partijleden en hun partijorganen

Voor zover individuele partijleden actief deelnemen aan het partijleven, doen zij dat meestal in de *partij-afdelingen* (op het lokale niveau).

In de PvdA is de partij-afdeling geografisch afgebakend: leden van een afdeling zijn die partijleden die binnen de (gemeente-, dorps of buurt-) grenzen van de afdeling wonen. Alleen als er in de woonplaats van het individuele PvdA-lid (nog) geen afdeling is opgericht, is het partijlid rechtstreeks bij de PvdA aangesloten. De voornaamste (externe) taken van de PvdA-afdelingen betreffen het kiezen van afgevaardigden naar hogere partijorganen, het (mede-)vaststellen van beleidsvoornemens en het deelnemen aan de kandidaatstellingen voor volksvertegenwoordigende lichamen. Wat dit laatste betreft: de eerste selectie voor elke kandi-

daatstelling, zowel voor partijorganen als voor openbare bestuurslichamen, vindt in de afdeling plaats. Afdelingen van de PvdA kennen een eigen (model-)reglement, dat onder meer bepaalt dat de ledenvergadering, waar alle partijleden voor moeten worden uitgenodigd, het hoogste orgaan van de afdeling is. Samenwerkende afdelingen kunnen federaties vormen, terwijl alle afdelingen binnen een bepaalde Kamer kieskring (op een enkele uitzondering na) deel uit maken van het *partijgewest*. Dit gewest, dat op een hoger niveau onder meer met analoge taken belast is als de afdelingen, kent als hoogste orgaan de gewestelijke vergadering, bestaande uit door de afdelingen gekozen afgevaardigden (één per 75 leden of een deel daarvan) en het gewestelijk bestuur. Dit gewestelijk bestuur wordt door de gewestelijke vergadering gekozen; kandidaten zijn door de ledenvergaderingen van de afdelingen gesteld. De gewestelijke vergadering kiest ook, jaarlijks, uit de door afdelingen gestelde kandidaten de leden van de *partijraad*. Het aantal door een gewest te kiezen partijraadsleden is gekoppeld aan het ledental van (de gezamenlijke afdelingen binnen) het gewest, maar bedraagt minimaal vijf.

De PvdA-partijraad heeft niet alleen taken te vervullen ten aanzien van het organisatorisch en huishoudelijk functioneren van de partij, maar dient - al dan niet geformaliseerd - steeds meer als tussentijds bijeen te roepen 'voelingskader' of als een snel te organiseren mini-partijcongres.

De CPN kent naast geografisch afgebakende afdelingen ook categorale afdelingen, de bedrijfsgroepen, die ondernemingsgewijs georganiseerd zijn. Uit de partijreglementen van de CPN is niet af te leiden tot waar de bevoegdheden van de afdelingen reiken en welke de rechten van de individuele partijleden zijn. Over hun 'plichten' is in het voorgaande al het een en ander opgemerkt. Vergelijkbaar met het partijgewest van de PvdA is het *partijdistrict* van de CPN. De districtsconferentie bestaat uit afdelingsafgevaardigden en het districtsbestuur. De partijreglementen kennen geen bepalingen omtrent omvang en bevoegdheden van het district en evenmin over de wijze waarop afvaardiging dient plaats te vinden. Over de verkiezing van het districtsbestuur kan - ook hier - gesteld worden dat deze "*democratisch*" dient te gebeuren. Al met al betekent het ontbreken van duidelijke bepalingen dat het (landelijke)

Partijbestuur beslist over aard en samenstelling van de partijdistricten. Wel is het districtsbestuur statutair verplicht verantwoording af te leggen aan dit Partijbestuur, geheel en al overeenkomstig de hiërarchische organisatiestructuur van de CPN.

Vergelijkbaar met de PvdA-partijraad is de *partijconferentie* van de CPN. Dit orgaan, bestaande uit afgevaardigden van de districten en het Partijbestuur, wordt door het Partijbestuur bijeengeroepen. Hoe afvaardiging plaats vindt en welke de bevoegdheden van de partijconferentie zijn, wordt door het Partijbestuur vastgesteld. Verondersteld mag worden dat de taken van de partijconferentie voornamelijk adviserend van karakter zijn.

Als wij nu nagaan hoe de relaties tussen de 'gewone' actieve partijleden (dat wil *in dit verband* zeggen: degenen die met een zekere regelmaat een ledenvergadering van hun partijafdeling bezoeken en dat impliceert naar schatting 10% van de PvdA-leden en 90% van de CPN-leden) en de landelijke partijorganen binnen de PvdA en CPN formeel geregeld zijn, valt op, dat in beide partijen de potentiële invloed van het gewone partijlid op deze landelijke organen niet alleen zeer gering is, maar bovendien slechts langs *indirecte* weg tot uitdrukking moet komen. Van een *directe beïnvloeding* door partijleden van beleid en samenstelling van de landelijke partijorganen is binnen de PvdA en de CPN in het algemeen geen sprake.

PvdA-leden kunnen via hun afdelingen, middels een besluit van de ledenvergadering, kandidaten van het Partijbestuur stellen, maar hun afgevaardigden (hoeveel dat er zijn en hoeveel stemmen zij elk mogen uitbrengen is afhankelijk van de aantallen leden van de afdelingen) kiezen op het congres het overgrote deel van het Partijbestuur. Deze afdelingsafgevaardigden kunnen vanuit het lokale partijniveau stemopdrachten naar het partijcongres meenemen, maar zij zijn formeel geenszins gebonden zich hieraan te houden. Voor het door haar gevoerde beleid legt het Partijbestuur verantwoording af aan het partijcongres, dus wederom aan afdelingsafgevaardigden. Individuele PvdA-leden kunnen eveneens medebepalen welke voorstellen op het partijcongres aan de orde gesteld

moeten worden, onder voorwaarde dat de afdelingen van de betreffende leden deze voorstellen overnemen. Bij de definitieve vaststelling van de congresagenda, waarbij de partijgewesten ingeschakeld worden, zijn het de afdelingsafgevaardigden op de gewestelijke vergadering die eventueel deze voorstellen boven water moeten houden. Tijdens het congres zelf zijn het ook weer louter afgevaardigden die over de voorstellen kunnen spreken en besluiten. Voor wat de PvdA-partijraad betreft: partijraadsleden zijn afgevaardigd door de gewestelijke vergadering, die grotendeels bestaat uit gekozen afdelingsafgevaardigden.

Er is dus geen sprake van een 'directe' relatie van het partijlid, dat op afdelingsniveau actief is en zijn Partijbestuur, partijcongres en partijraad. Wel mag elk partijlid van de PvdA de bijeenkomst van het partijgewest, het partijcongres en de partijraad bijwonen; deze bijeenkomsten zijn namelijk openbaar. In de meeste afdelingen zijn eveneens de ledenvergaderingen openbaar; de afdeling kan zelf beslissen of zij in beslotenheid (dus alleen met 'partijgenoten') wil vergaderen. Maar ook als dit laatste het geval is kan geen enkele paragraaf uit de partij- of afdelingsreglementen een journalist, die als partijlid de ledenvergadering bijwoont, verbieden over de discussies tijdens de ledenvergadering te publiceren. Dit laatste zou in de CPN onmogelijk zijn. In deze partij mag - zoals hiervoor reeds gesteld is - geen enkel lid op eigen initiatief iets over de gevoerde discussies op de ledenvergaderingen naar buiten brengen.

Ook de CPN-organen op boven-lokaal partijniveau bestaan uit afgevaardigden. Zowel op het partijcongres als op de partij- en districtsconferenties zijn het afgevaardigden (eventueel afgevaardigden van afgevaardigden) die aan de discussies en besluitvorming deel mogen nemen. Maar hiermee houdt de overeenkomst in de bevoegdheden en directe invloedsmogelijkheden van individuele PvdA- en CPN-leden op. Een viertal belangrijke verschillen: (a) het feit dat in de PvdA alleen de vergaderingen van het Partijbestuur ook voor partijleden besloten zijn, terwijl dat binnen de CPN voor alle vergaderingen van de partijorganen op boven-lokaal niveau geldt; (b) het feit dat elk PvdA-lid in zijn partijreglementen kan lezen op welke wijze en in welke mate afvaardiging namens hem plaatsvindt, terwijl het CPN-lid af moet wachten hoe het Partijbestuur beschikt;

(c) het feit dat in de PvdA het Partijbestuur verantwoording af moet leggen aan het partijcongres, terwijl dit in de CPN niet het geval is en (d) het feit dat PvdA-leden 'hun' afgevaardigden naar het partijcongres of de gewestelijke vergadering en zelfs (zij het indirect) naar de partijraad, tijdens de ledenvergadering van de partijafdeling, verantwoording over hun handelswijze en stemgedrag kunnen laten afleggen, terwijl dit binnen de CPN niet zonder meer mogelijk is.

Samenvatting en conclusies

In het voorgaande is getracht om aan de hand van een beschrijving en globale analyse van de voornaamste aspecten van de formele organisatiestructuur van de PvdA en de CPN, aan te geven welke de voornaamste verschillen en overeenkomsten tussen deze formele organisatiestructuren zijn. Vervolgens is in kort bestek weergegeven welke de formele positie van het individuele - op lokaal niveau actieve - partijlid binnen de partijorganisatie en besluitvormingsstructuur van PvdA, respectievelijk CPN, is. Hierbij werden meer regels gewijd aan de organisatiestructuur - en daarmee verbonden verschijnselen - in de PvdA dan aan die in de CPN, en wel om twee redenen:

- a) de PvdA is 'overgeorganiseerd', in die zin dat de partijreglementen bepalingen bevatten over alle mogelijk voorkomende procedures, terwijl ook de formele relaties tussen en competenties van de verschillende partijorganen van de PvdA nauwgezet omschreven zijn.

Zodra zich binnen de PvdA een nieuwe ontwikkeling voordoet, die re-percussies kent voor de partijorganisatie en waarin de reglementen niet optimaal voorzien, vindt aanvulling c.q. wijziging van de reglementen plaats.

Daarentegen zijn de partijreglementen van de CPN niet slechts (in vergelijking met de PvdA) beperkt in aantal, maar ook nog voor het grootste deel bijzonder vaag omschreven. Waar geen bepalingen ge-formuleerd zijn beslist het Partijbestuur, dat zelfs in strijd met de vastgelegde bepalingen kan handelen (bijvoorbeeld met betrekking tot het bijeenroepen van een partijcongres);

- b) de PvdA betracht in haar doen en laten op alle niveau's een grote mate van openheid en openbaarheid, zodat veel van het interne partij-

gebeuren kan worden waargenomen. De CPN houdt daarentegen haar deuren, die toegang geven tot het interne partijgebeuren, voor niet-partijleden (en op het boven-lokale niveau ook voor de meeste CPN-leden) angstvallig gesloten. Dit betekent dat de buitenwacht zich voor een oriëntatie op het interne CPN-gebeuren grotendeels moet baseren op secundaire bronnen, zowel officiële ('De Waarheid', 'Politiek en Cultuur' en partijdocumenten) als niet-officiële (grotendeels geschriften van voormalige 'kameraden').

Desondanks zijn uit de hier gepresenteerde beschrijvingen en analyses van de formele organisatiestructuren van de PvdA en de CPN een viertal meer algemene, met elkaar samenhangende, conclusies te trekken.

Conclusie 1

De structuren van partijorganisatie en besluitvorming in de PvdA vormen de neerslag van een *democratiserings- en decentralisatieproces*, dat zich de afgelopen jaren binnen deze partij voltrokken heeft. Dit proces, dat geheel in de geest van de jaren zestig met de opkomst van de stroming Nieuw Links in beweging is gezet, beoogde de individuele partijleden meer te betrekken bij de besluitvorming over de beleidsvoornemens van de PvdA en bij de samenstelling van hogere partijorganen. Deze democratisering zou middels decentralisatie van bevoegdheden naar vooral het gewestelijke partijniveau gerealiseerd moeten worden. Op dit niveau zijn het echter wel afdelingsafgevaardigden en dus niet de individuele partijleden, die aan de partijpolitieke discussies en besluitvorming deelnemen. Maar de 'afstand' tussen een (actief) partijlid en een afgevaardigde uit zijn of haar 'eigen' afdeling is kleiner dan de afstand tussen dit partijlid en het Partijbestuur. Het Partijbestuur moest op haar beurt een stap terugdoen ten gunste van het partijcongres, hetgeen zich onder meer uitte in de instelling van een congrespresidium. En ook het partijcongres bestaat grotendeels uit afgevaardigden van de afdelingen, dus van de gewone partijleden. De partijorganisatie en de besluitvormingsstructuren in de CPN zijn hiërarchisch en centralistisch van aard. Lagere partijorganen zijn verantwoording verschuldigd aan hogere, terwijl in de PvdA 'macht' van hogere partijorganen altijd gebaseerd is op gedelegeerde en aan een tijdslimiet gebonden bevoegdheden. Het Partijbestuur van de CPN neemt in

organisatiestructuur een centrale positie in en heeft in de besluitvorming feitelijk zowel het eerste als het laatste woord. Een centralistische en gedisciplineerde partij, met voor het Partijbestuur betrouwbare leden die voor het partijwerk - en in mindere mate voor de besluitvormingsprocessen - gemobiliseerd kunnen worden, past geheel en al in het 'voorhoedepartij'-model. Het beginsel van het door de CPN onderschreven 'democratisch-centralisme' impliceert de noodzaak van een krachtige leiding van de partij in de gedaante van het Partijbestuur.

Conclusie 2

Hoewel de PvdA qua ledental en kiezersaanhang vele malen groter is dan de CPN, is het partijkader (d.w.z. de 'actieve' leden in de partijorganisatie) van de PvdA niet groter dan het partijkader van de CPN. Ook de bereidheid van CPN-leden tot het externe partijwerk is wellicht groter dan die van PvdA-leden. Het CPN-kader weet zich niet of nauwelijks gehinderd door de noodzaak zich met partijhuishoudelijke en overige interne aangelegenheden bezig te houden. De partijreglementen spreken zich over deze kwesties nauwelijks dan wel in zeer vage zin uit, zodat dit deel van het (interne) partijwerk aan het Partijbestuur overgelaten wordt. En dit Partijbestuur kan min of meer naar eigen goeddunken handelen en beschikt tevens over de daartoe benodigde (vrijgestelde) mankracht.

Actieve PvdA-leden en hun afgevaardigden op de verschillende bovenlokale partijniveau's zien zich geconfronteerd met tal van min of meer huishoudelijke taken en een wirwar van procedures. Deze taken en procedures versterken enerzijds het democratische gehalte van de partijorganisatie, maar beperken anderzijds de beschikbare tijd, die PvdA-leden aan partijactiviteiten willen of kunnen besteden.

Kortom, de slagvaardigheid van het CPN-kader is in potentie groter dan die van het PvdA-kader. Daarbij moet de restrictie gemaakt worden dat de CPN veel meer extern-gerichte activiteiten onderneemt dan de PvdA. De CPN is immers primair een 'aktie-partij'; de PvdA is weliswaar een 'partij-in-aktie', maar voor alles toch een 'bestuurderspartij'. Het stellen en vervolgens laten verkiezen van kandidaten in volksvertegenwoordigende lichamen, alsmede het vaststellen van beleidsvoornemens

die door deze kandidaten - eenmaal verkozen - gerealiseerd dienen te worden, vormen de hoofdmoot van de extern-gerichte activiteiten van het PvdA-kader.

Conclusie 3

De partij-organisatie van de PvdA is er voor een groot deel op gericht, voorwaarden te scheppen voor het functioneren van PvdA-vertegenwoordigers in de verschillende volksvertegenwoordigende lichamen. De in de CPN vereiste 'eenheid in optreden' maakt de scheidslijn tussen de voorwaardenscheppende en de uitvoerende taken van de partijorganisatie vaag en eigenlijk onzichtbaar. In de PvdA zijn er op het landelijk partijniveau tal van formele scheidslijnen getrokken tussen Tweede Kamerfractie en partijorganisatie (met name de partijleiding), hetgeen trouwens niet wegneemt dat er sterke banden en nauwe samenwerking tussen fractie en partij zijn. In de CPN is de aanwezigheid van deze - ook personele - banden een vereiste, terwijl nauwe samenwerking de meest essentiële voorwaarde is voor 'eenheid in optreden'.

Conclusie 4

De *plichten* van de individuele partijleden in de PvdA beperken zich tot het periodiek betalen van partijcontributies. In materiële zin is een PvdA-lid ook verplicht de partij geen schade te berokkenen. De partijreglementen bevatten uitgebreide onderzoeksprocedures om na te kunnen gaan hoe, op welke wijze en wanneer PvdA-leden hun partij schade toegebracht hebben en of deze schade zwaar genoeg is om tot een royementsprocedure ten aanzien van de betrokken leden over te gaan. De *rechten* van individuele partijleden van de PvdA zijn talrijker. In beginsel kan elk partijlid zich (laten) kandideren voor alle partijorganen of volksvertegenwoordigende lichamen. De mogelijkheden van het PvdA-lid om invloed uit te oefenen op samenstelling en beleid van de hogere partijorganen zijn formeel groot, maar feitelijk miniem, omdat al deze mogelijkheden via afgevaardigden gekanaliseerd worden. Trapsgewijze beïnvloeding betekent in de praktijk delegatie van beïnvloedingsmogelijkheden. CPN-leden zijn niet alleen verplicht om contributie te betalen, maar ook om deel te nemen aan de partijpolitieke discussies binnen de 'eigen' afdelingen.

Elk individueel CPN-lid kan in beginsel gekandideerd worden voor alle partijorganen of volksvertegenwoordigende lichamen, maar kan niet zichzelf kandideren, wat in de PvdA wel kan. Met name door de hiërarchische organisatiestructuur van de CPN is het voor het individuele CPN-lid welhaast onmogelijk direct of indirect invloed uit te oefenen op samenstelling en beleid van hogere partijorganen. In formele zin is er sprake van enige mogelijkheid tot beïnvloeding via afgevaardigden van de afdelingen - waar ieder CPN-lid vrijuit aan de beraadslagingen deel kan nemen - naar de districten en het partijcongres. Maar omdat het Partijbestuur de aard en samenstelling van de afgevaardigden in de CPN bepaalt, is er feitelijk van beïnvloedingsmogelijkheden door individuele CPN-leden geen sprake.

In het algemeen kan gesteld worden dat, zowel binnen de PvdA als de CPN, slechts een *zeer klein deel* van de partijleden werkelijk invloed kan uitoefenen op de belangrijkste beslissingen die in deze partijen op landelijk niveau genomen worden. In de PvdA betreft dit met name die leden, die als afdelingsafgevaardigden deelnemen aan congressen en gewestelijke vergaderingen en/of die door deze gewestelijke vergaderingen tot partijraadslid gekozen worden.

En vanzelfsprekend betreft het in de PvdA ook - naast functionele groepen, commissies, adviseurs, congrespresidium en eventueel enkele anderen - de leden van het Partijbestuur en de Kamerfracties.

In de CPN betreft het feitelijk alleen de leden van het Partijbestuur.

Literatuur

A. In bovenstaand artikel is terwille van de leesbaarheid geen notenverwijzing opgenomen.

Gegevens betreffende de formele organisatiestructuur van de PvdA zijn ontleend aan:

- *Statuten/Huishoudelijk Reglement & Reglement Kandidaatstelling Partij van de Arbeid* (Amsterdam, z.j.)
- *Model van een huishoudelijk reglement van de afdelingen van de Partij van de Arbeid* (Amsterdam, 1976)

Gegevens betreffende de formele organisatiestructuur van de CPN zijn ontleend aan:

- *Statuten van de Communistische Partij van Nederland* (Amsterdam, z.j.)
- Ook zijn gegevens verkregen uit het tijdschrift van het wetenschappelijk bureau dat nauw aan de CPN gelieerd is (IPSO), *Politiek en Cultuur*, alsmede uit het partijdagblad *De Waarheid*.

B. Overige:

- Boivin, B., H. Hazelhoff, B. Middel en B. Molenaar. *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid. Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links* (Deventer, 1978)
- Jonge, A.A. de. *Het communisme in Nederland. De geschiedenis van een politieke partij* (Den Haag, 1972)
- Koole, R.A. De financiële en personele situatie van Nederlandse politieke partijen - enkele data. *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1978*. pag. 137-165. (Groningen, 1979)
- Leijnse, F. Losse signalen van buiten het circuit. *Socialisme en Democratie*, jrg. 36, nummer 9, september 1979, blz. 443-448
- Lipschits, I. De politieke partij en de selectie van kandidaten. *Sociologische Gids*, 10e jaargang nummer 5, sept./okt. 1963, pag. 273-281
- Lipschits, I. Partijbestuur en fractie. *Acta Politica*, 1e jrg., 1965/66, pag. 154-171
- Lipschits, I. De organisatorische structuur der Nederlandse politieke partijen. *Acta Politica*, 2e jrg. 1966/67, pag. 265-296
- Lipschits, I. Partijvorming in nationale systemen. *Jaarboek Studietoelichting en Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1977*, pag. 152-195. (Groningen, 1978)
- Lipschits, I., B. Middel en W.H. van Schuur. Het middenkader van de Partij van de Arbeid. *Socialisme en Democratie*, jrg. 36, nr. 2, febr. 1979, pag. 51-67
- Middel, B. Driestromenland in de Nederlandse politiek. *Intermediair*, 13e jrg., nummer 51, 23 december 1977
- Middel, B. De strijd om een plaats in de partijtop. *Roos in de Vuist, PvdA-opinieblad*, jrg. 5, nummer 12, 19 maart 1979
- Middel, B. De 'andere' kant van de Nederlandse partijpolitiek. *Intermediair*, 16e jrg., nummer 3 en 4, 18 en 25 januari 1980

- Ostrogorski, M. *La democratie et l'organisation des partis politiques*. (Paris, 1903)
- Praag jr., Ph. van en K. Brants. *Driestromenland in één partij*. (Amsterdam, 1979)
- Steenbergen, J. *Partijlid en Partijorganisatie*. Een onderzoek naar de invloed die de leden van Nederlandse politieke partijen formeel in hun partij kunnen uitoefenen (scriptie I.v.G.), (Groningen, z.j.).

C. Noot ter verklaring:

De "openbare vergaderingen van de CPN", zoals die regelmatig plaatsvinden, staan niet in de partijreglementen omschreven. Het gaat in dit geval uitsluitend om door de CPN georganiseerde actie- en/of propagandademonstraties.

BIJLAGE IX

DELEN UIT: "NEDERLANDSE POLITIEKE PARTIJEN EN EUROPESE SAMENWERKING EN EENWORDING. De houding van de ARP, CHU, KVP, PvdA en VVD 1945-1980" door J.B. Dik en S. Singelsma

Europa en de internationale politiek (1969-1980)

De monetaire crisis aan het einde van de zestiger jaren toonde duidelijk aan dat West-Duitsland het machtigste land van Europa was geworden. Frankrijk was monetair verzwakt en bereid er aan mee te werken de Gemeenschap een nieuwe impuls te geven en de toetreding van Groot-Brittannië niet langer te blokkeren. Groot-Brittannië leek, door haar eveneens verslechterde monetaire positie, bereid minder eisen te stellen. Een vergrote en versterkte Europese Gemeenschap zou een grotere rol in de wereld kunnen gaan spelen. Frankrijk verwachtte ook in deze Gemeenschap een centrale rol te gaan innemen.¹

De nieuwe Franse president Pompidou nam het initiatief tot een topconferentie in Den Haag, die op 1 en 2 december 1969 werd gehouden. Er werden belangrijke besluiten genomen over *voltooiing, verdieping en uitbreiding* van de Gemeenschappen. De voltooiing betrof het ingaan van de definitieve fase van de Gemeenschappelijke Markt waarbij met name de landbouwfinanciering in zijn definitieve opzet kon gaan functioneren. De verdieping voorzag in een besluit over eigen financiering van de Europese Gemeenschappen en een voorstel tot een Economische en Monetaire Unie (EMU). Daarnaast leidde het streven om bij het bereiken van de eindfase van de Gemeenschappelijke Markt en vóór uitbreiding van de Europese Gemeenschap, de politieke richtlijnen voor de Europese eenwording vast te leggen, tot de opdracht aan de Ministers van Buitenlandse Zaken hierover voorstellen te doen voor eind juli 1970. Verder werd het budgetrecht aan het Europees Parlement in het vooruitzicht gesteld. Hieraan gekoppeld zou de mogelijkheid rechtstreekse verkiezingen voor dit parlement te houden nader worden bestudeerd. Tot slot stelde men vast dat uitbreiding van het Europa van de Zes niet langer belemmerd mocht worden.

De bereidheid tot het voortzetten van de samenwerking op politiek, economisch en monetair terrein leidde op 1 juni 1970 tot het besluit van

de Ministers dat in 1980 een Economische en Monetaire Unie tot stand moest zijn gekomen. Deze unie was noodzakelijk omdat de schommelingen op de valutamarkten het stelsel van de gegarandeerde landbouwprijzen onder zware druk zetten. Om de pijler van de Europese Gemeenschappen, het landbouwbeleid, in stand te houden werden de lidstaten gedwongen op monetair gebied één lijn te trekken. Op 27 oktober 1970 gaven de regeringen van de Zes hun goedkeuring aan het rapport Davignon dat was opgesteld op verzoek van de Haagse topconferentie van 1969. In dit rapport werden doelstellingen en werkwijzes van een Europese Politieke Samenwerking (EPS) geformuleerd. Deze EPS, een intergouvernementeel ministersoverleg, ging op 19 november 1970 van start. Officieel stond zij los van de Europese Gemeenschappen, in praktijk werd in de EPS voor een belangrijk deel het buitenlands beleid, met name de veiligheidspolitiek, van de lidstaten gecoördineerd.²

Toen in het voorjaar van 1972 de monetaire situatie kritiek werd, besloten de lidstaten een gezamenlijke politiek ten opzichte van de Dollar te gaan voeren. Het systeem van Bretton Woods, waarbij sinds 1944 de internationale valuta's aan de Dollar waren gekoppeld, die op haar beurt inwisselbaar was tegen goud (de indirecte gouden standaard), werd vervangen door de zogenaamde *Slang*, waarbij de valuta's van de lidstaten binnen nauwe schommelingsmarges onderling werden verbonden.

Op 1 januari 1973 traden Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken tot de Europese Gemeenschappen toe. De toetreding van Noorwegen was in eigen land bij referendum afgestemd. De Britse toetreding was mogelijk geworden doordat in mei 1972 was gebleken dat Heath, premier van de conservatieve regering, het met de Franse president Pompidou eens was over de wijze waarop de Gemeenschappen in de toekomst moesten functioneren. Beiden vonden een hechte samenwerking noodzakelijk, maar supranationale besluitvorming ongewenst.³ Overigens was de Britse toetreding eerst mogelijk geworden nadat in Frankrijk een referendum over uitbreiding van de Europese Gemeenschappen was gehouden. In Groot-Brittannië zelf bleef Labour, onder leiding van oud-premier Wilson die de vorige aanvraag had ingediend, zich verzetten tegen de toetreding.⁴ Na de toetreding van Groot-Brittannië was het noodzakelijk dat ook voormalige Britse koloniën in de associatie-verdragen werden opgenomen. Het accord tussen de Europese Gemeenschappen en de landen uit Afrika, het Caraïbisch

gebied en dat van de *Stille Oceaan*, de *ACS-landen*, werd op 28 februari 1975 in Lomé gesloten. Hiermee werd onder meer het verdrag van Jacoendé vervangen. Vijf jaar later, op 31 oktober 1979, werd het tweede verdrag van Lomé getekend.

Energieproblemen die acuut werden naar aanleiding van de oliecrisis in 1973 zouden voortaan de internationale verhoudingen bepalen. Binnen de Gemeenschap zou de angst voor aantasting van het industriële produktiesysteem de drang tot nationale zelfbescherming versterken. Na het overlijden van Pompidou en het aftreden van Brandt in het voorjaar van 1974 werd Giscard d'Estaing president van Frankrijk en Schmidt bondskanselier van West-Duitsland. De samenwerking tussen deze beide regeringsleiders zou een belangrijk stempel drukken op de wijze waarop de Europese eenwording zich verder zou ontwikkelen. De op hun initiatief op de topconferentie van 10 december 1974 ingestelde Raad van Regeringsleiders werd - hoewel niet officieel - het belangrijkste beslissingsorgaan van de Gemeenschappen.

Door de aanhoudende druk op de Dollar kreeg de D-Mark de rol van wereldsleutel valuta opgedrongen, waarvoor de Bondsrepubliek zich evenwel te klein achtte. Om het monetaire draagvlak van de D-Mark te verbreden, kwam Schmidt samen met Giscard d'Estaing op 7 april 1978 op de conferentie van de Europese Raad in Kopenhagen met het plan voor een Europees Monetair Stelsel (EMS), dat de D-Mark zou moeten laten samengaan met andere belangrijke munteenheden. Deze EMS moet in de toekomst door middel van de European Currency Unit (ECU) de rol van de Dollar in de wereldhandel geleidelijk gaan overnemen. Met uitzondering van Groot-Brittannië werd de EMS - overigens niet zonder moeite - op 14 maart 1979 door de lidstaten van de Europese Gemeenschappen geaccepteerd.

Op 20 oktober 1972 besloten de lidstaten van de Europese Gemeenschappen binnen het kader van de Verdragen van Rome voor 1980 een *Europese Unie* tot stand te brengen. De Belg Tindemans werd gevraagd de mogelijkheden die de bestaande verdragen en overeenkomsten hiertoe boden te onderzoeken. Deze bood op 30 december 1975 zijn rapport aan de regeringen aan.

Nadat de Europese Raad op 1 december 1975 accoord was gegaan met directe verkiezingen voor het Europese Parlement, konden ook de Ministers

van Buitenlandse Zaken op 12 september 1976 constateren dat de voorwaarden hiertoe aanwezig waren. Als tijdstip werd juni 1978 bepaald, maar doordat Groot-Brittannië vasthield aan haar eigen systeem van het districtenstelsel werden de verkiezingen uitgesteld tot juni 1979. Deze Europese verkiezingen zouden in bredere kring dan tot op dat moment het geval was geweest, aanleiding geven tot discussie over vorm en toekomst van Europa. Uit het feit dat deze discussie zich afspeelde binnen het kader van het Europa van de Gemeenschappen kon worden opge- maakt dat andere vormen van Europese samenwerking en eenwording niet langer aan de orde waren. Velen verwachtten dat van de Europese verkie- zingen een stimulans uit zou gaan tot verdere eenwording van het Europa van de Gemeenschappen. Voor anderen was de realiteit van de Europese samenwerking aanleiding geweest zich tegen het ideaal van Europese een- wording te keren.

De opkomst bij de Europese verkiezingen, die van 7 tot 10 juni werden gehouden, liep in de verschillende lidstaten nogal uiteen.⁵ Over het algemeen bleek de betrokkenheid bij de Europese Gemeenschap niet groot.

Onderhandelingen zijn gaande over de toetreding van Griekenland, Spanje en Portugal tot de Europese Gemeenschap. Griekenland, dat sinds juli 1961 was geassocieerd, deed haar aanvraag in juli 1975; Portugal in maart 1977 en Spanje in september van dat jaar.

Europa en de politieke partijen

Al vanaf het begin van de vijftiger jaren werkten de drie christe- lijke partijen samen op Europees parlementair niveau.⁶ Met name in katholieke kring groeide hierdoor het verlangen ook op nationaal niveau te komen tot één algemene christelijke volkspartij. Tegelijkertijd was binnen de KVP een discussie ontstaan over een structuurwijziging van deze partij, die leidde tot de conclusie dat een exclusief-katholieke partij niet langer per sé noodzakelijk was.

Christelijke waarden werden door velen echter nog wel gezien als een goed uitgangspunt voor het bedrijven van politiek. Het was vooral de KVP-er Schmelzer die op basis van deze gegevens steeds weer nieuwe ini- tiatieven nam om de drie christelijke partijen samen te brengen. Het streven naar samenwerking leidde in 1967 tot de oprichting van de

zogenaamde *Groep van Achttien*, bestaande uit vertegenwoordigers van ARP, CHU en KVP, die de mogelijkheden hiervoor moest onderzoeken. Deze groep, waarin de ARP de boventoon voerde, publiceerde een aantal rapporten over grondslag en program, die over het algemeen gunstig werden ontvangen in de drie partijen.⁷ Men besloot de contacten voort te zetten en zoveel mogelijk samen te werken bij de eerstvolgende verkiezingen.

De samenwerking van de drie partijen nam geleidelijk meer vaste vormen aan. Dat dit proces niet zo snel verliep als sommigen wel wilden, was hoofdzakelijk het gevolg van de houding van de ARP. De anti-revolutionairen vreesden dat hun ideeën over grondslag en karakter van een christelijke partij teveel in het gedrang zouden komen. Desondanks bereikte men in 1970 overeenstemming om voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1971 één *Gemeenschappelijk Urgentieprogram 1971-1975* uit te brengen. De na deze verkiezingen ingestelde *Contactraad*, die onder voorzitterschap stond van de KVP-er Steenkamp, slaagde erin een basis te vinden voor het opzetten van een christen-democratische beweging. In de daarop volgende jaren gaven de drie partijen hun instemming aan de vorming van een Christen Democratisch Appèl (CDA), een federatie met een 'groeimodel', waarvan de statuten op de conferentie van Woudschoten van 21 en 22 februari 1975 werden goedgekeurd. Enige tijd later werd besloten dat deze federatie in 1980 zou overgaan in één CDA, waarna de drie afzonderlijke partijen dan zouden ophouden te bestaan.⁸

In deze paragraaf worden de ARP, CHU en KVP tot 1975 afzonderlijk behandeld, daarna als het CDA.

ARP

Zoals kon worden vastgesteld ging er binnen de ARP in de vorige periode steeds minder aandacht uit naar de Europese samenwerking en eenwording. Dit was ook in deze periode het geval. Een deel hiervan was ook nu gericht op christelijke partijvorming in Europa. In de aandacht voor de buitenlandse politiek trad de Derde Wereld steeds meer op de voorgrond.

In 1971 deed Van Roon een poging het buitenlands beleid van Neder-

land, waaronder hij ook het Europees beleid verstond, wat meer onder de aandacht van de anti-revolutionairen te brengen en te proberen tot een discussie hierover te komen. Hij klaagde er onder meer over dat er in het *Gemeenschappelijk Urgentieprogramma 1971-1975* en het *Program van Aktie 1971-1975* van de ARP zo weinig aandacht aan de Europese samenwerking en eenwording werd besteed en er aan de Benelux zelfs geen enkel woord was gewijd. De Benelux-gedachte leefde weliswaar nauwelijks, constateerde Van Roon, maar juist de Benelux kon de katalyserende en stimulerende rol die zij in het West-Europese samenwerkings- en eenwordingsproces had gespeeld opnieuw opvatten in de ontspanning tussen Oost en West en de Noord-Zuid-dialoog.⁹

Hij pleitte in dit verband voor een herbezinning over de positie van Europa in de wereld, waarvoor hij een mondiale rol zag weggelegd. Oost- en West-Europa moesten door middel van functionele verbanden naar elkaar toegroeien, waarbij de Europese Gemeenschap zich weliswaar intern diende te versterken maar zich niet te exclusief mocht opstellen, zodat er een *open* Europa zou ontstaan, 'niet omdat dit het Nederlandse belang zou zijn, maar omdat de solidariteit t.o.v. de Derde Wereld dit verlangt'.¹⁰

Het jaar daarop, in 1972, bracht de ARP met het oog op de uitbreiding van de Europese Gemeenschap in 1973 het rapport *De mondiale opdracht van Europa* uit, dat als ondertitel *De gemeenschap van de Negen: haar taak en plaats* meekreeg.¹¹ In dit rapport, waarin de ideeën die Van Roon eerder had geuit duidelijk te herkennen waren, werd gesteld dat de 'opdracht van Europa' het dichterbij brengen van een rechtvaardige internationale samenleving was, waarin de mens zo goed mogelijk tot ontplooiing moest komen 'in vrede, veiligheid, vrijheid en verantwoordelijkheid'. Gezien de grote economische macht waarover de Gemeenschap van de Negen zou gaan beschikken als grootste handelsblok in de wereld, had zij een speciale verantwoordelijkheid ten opzichte van de ontwikkelingslanden. Vanuit deze nieuwe verantwoordelijkheid moest de Europese Gemeenschap een open karakter krijgen, zodat zij open stond voor alle handelsprodukten uit de hele wereld. De Gemeenschap moest zich in dienst stellen van de Derde Wereld, meende de ARP, en de Europese eenwording mocht niet langer een doel in zichzelf zijn, zoals dat het geval was geweest bij de vooroorlogse pan-Europese gedachte en het naoorlogse federalisme.¹²

De leidende rol van de Gemeenschap op economisch terrein betekende

ook dat er 'concepties in ruimer politiek verband' moesten worden ontwikkeld, werd in het rapport gesteld. Politieke samenwerking was nodig om de band met de Verenigde Staten te versterken, maar vooral om te komen tot een integrale samenwerking op het terrein van de ontwikkelingshulp. Zolang dit nog niet het geval was, waarschuwde de ARP, moest worden gewaakt voor het ontstaan van neo-koloniale verhoudingen bij het afsluiten van de associatieverdragen. Zij drong er op aan dat bij het geven van ontwikkelingshulp waarborgen moesten worden ingebouwd om te voorkomen dat deze hulp slechts aan een bovenlaag ten goede kwam.¹³ De politieke en economische macht van de Gemeenschap moest de ontspanning tussen Oost en West bevorderen. Militaire verzelfstandiging werd door de ARP volstrekt afgewezen. Europa mocht geen nieuw militair blok vormen met een eigen kernmacht. Alleen conventioneel bewapend en verbonden met de Verenigde Staten kon zij een bijdrage leveren aan de ontspanning.¹⁴

De Gemeenschap zélf moest een werkelijk democratisch karakter krijgen. De bevoegdheden van het Europees Parlement dienden te worden uitgebreid en het Parlement moest rechtstreeks worden gekozen. Versterking van de federale opbouw van de Gemeenschap en haar organen vormde een noodzakelijke complementering. Gewaarschuwd werd voor een te grote afstand tussen overheid en burger in de Gemeenschap.¹⁵

De ARP was van mening dat de Gemeenschap regionale samenwerking en eenwording in andere gebieden van de wereld diende te stimuleren. Alleen samenwerking in grotere verbanden, en bij voorkeur dat van de Verenigde Naties, kon het kader scheppen waarbinnen een effectieve ontwikkelingshulp mogelijk was.¹⁶

CHU

De belangstelling in de CHU voor de Europese samenwerking en eenwording kan in de jaren tot 1975 miniem worden genoemd. In *CH-Tijdschrift* verschenen slechts twee artikelen, één van de KVP'er Penders over de Europese veiligheid en één van Van Hulst over christelijke partijvorming in Europa.

KVP

Van de drie christelijke partijen besteedde de KVP ook in deze peri-

ode de meeste aandacht aan de Europese samenwerking en eenwording. Meer dan voorheen stond de christelijke partijvorming in Europa hierbij centraal.

Haar visie op de Europese politiek legde de KVP in 1970 neer in het rapport *Onze internationale politiek: richtlijnen voor het te voeren beleid*.¹⁷ De Europese samenwerking en eenwording, die moest leiden tot 'een echte gemeenschap' op politiek, sociaal-economisch en cultureel gebied, mocht niet langer een doel in zichzelf zijn, maar een middel om de algemene doelstellingen van de Nederlandse politiek te realiseren. Nauwe samenwerking tussen zoveel mogelijk Europese landen, waarvoor de Europese Gemeenschap een eerste aanzet was, achtte de KVP noodzakelijk om een werkelijke bijdrage te leveren aan vrede en veiligheid in de wereld en te komen tot een rechtvaardige verdeling van een te verhogen welvaart en welzijn.

Ten aanzien van de Europese Gemeenschap stelde de KVP dat het supranationale karakter ervan moest worden uitgebouwd en dat het evenwicht tussen de instellingen moest worden hersteld. Vooral de Europese Commissie diende over meer macht te beschikken en het Europees Parlement moest werkelijke bevoegdheden krijgen. Zonder deze versterking was een democratische ontwikkeling van de Gemeenschap niet mogelijk, meende de KVP, die dit vooral daarom zo noodzakelijk achtte, omdat de economische gemeenschap volgens haar de basis moest worden voor een democratisch bestuurd politieke gemeenschap.¹⁸

In het rapport formuleerde de KVP een aantal doelstellingen voor een Europees beleid, waarbij onder meer werd gesteld dat een EMU vóór 1980 tot stand moest zijn gebracht. Daarnaast moest aandacht worden geschonken aan de ontwikkeling van een beleid op sociaal en regionaal gebied, de industriële herstructurering en technologische vernieuwing, de energie-politiek en met name de ontwikkelingshulp. Voor wat dit laatste betrof wenste de KVP de oprichting van een algemeen Europees ontwikkelingsfonds, dat een mondiale ontwikkelingsstrategie moest ontwerpen, waarin het verdrag van Jaoundé diende te worden ingepast. In dit kader stond de KVP een verdere liberalisering van de wereldhandel voor. Slechts door als eenheid op te treden kon de Gemeenschap 'werkelijk invloed uitoefenen op de regeling van de grote wereldvraagstukken'. Opmerkelijk was hierbij dat de KVP de organen van de Gemeenschap wilde inschakelen

bij de veiligheidsproblematiek.¹⁹

Naar aanleiding van het PvdA-rapport *De Europese Gemeenschap in socialistisch perspectief* sprak Van Iersel in 1972 zijn waardering uit over deze poging de Europese samenwerking en eenwording wat meer onder de algemene aandacht te brengen. De strekking van het rapport vond hij evenwel te idealistisch en hij was van mening dat juist het verleden had geleerd dat men er met het formuleren van een aantal federale wensen niet kwam. De nationale pressiegroepen beïnvloedden volgens hem teveel het nationale buitenlandse beleid, waardoor in de praktijk het Europese beleid, door de uiteenlopende nationale belangen, een intergouvernementeel karakter kreeg. Alleen Europese partijvorming, waartoe met name de Nederlandse partijen het initiatief moesten nemen, kon er voor zorgen dat er geleidelijk een evenwichtig Europees beleid kon worden ontwikkeld.²⁰

Van de uitbreiding van de Gemeenschap in 1973 verwachtte Penders niet veel positiefs. Economisch gezien was de Gemeenschap dan wel een succes geworden maar de noodzakelijke politieke eenheid leek hem verder weg dan ooit, nu zelfs de intergouvernementele samenwerking in de EPS zo moeizaam verliep. Teleurgesteld stelde hij vast dat de hele West-Europese samenwerking in het slop was geraakt en hij verweet de Europese Gemeenschap zich te protectionistisch op te stellen wat onder meer bleek bij de moeilijkheden op monetair gebied waarbij volgens hem de Gemeenschap de Dollar te weinig te hulp kwam. De mogelijkheden die hij nog zag om uit de moeilijkheden te komen hielden in dat de Gemeenschap, weliswaar met behoud van de banden met de Verenigde Staten, zich vrijer moest gaan opstellen op politiek, militair en economisch gebied. Machtsvorming mocht zij niet schuwen en moest zij gebruiken om de Verenigde Staten tegen de Sovjet-Unie uit te spelen om haar eigen doelstellingen te verwezenlijken, wat hij positieve machtsvorming noemde. In dit kader moest ook meer toenadering tot Oost-Europa worden gezocht. Voor een meer zelfstandige rol van de Gemeenschap was een afronding van de economische eenwording in de vorm van een EMU volgens Penders beslist noodzakelijk.²¹

De oliecrisis van 1973 was voor Van Iersel aanleiding in te gaan op de relatie ervan met de Nederlandse Europese politiek. Nederland moest volgens hem haar beleid meer afstemmen op de belangen van het bedrijfsleven. De vrijhandelsgedachte was voor Nederland altijd een beginsel

geweest maar hij meende dat het nu tijd werd dat Nederland de consequenties aanvaardde van de Europese eenwording en meer rekening hield met de andere landen van de Gemeenschap en haar beleid niet alleen op de handel maar vooral ook op de industrie moest richten. Dit vereiste een flexibele houding om voeling te houden met de politieke gebeurtenissen en hij toonde zich dan ook ontevreden over het Nederlands buitenlands beleid dat hij doctrinair en star vond en hij waarschuwde voor de ernstige consequenties die dit tot gevolg kon hebben.²³

De door de oliecrisis veroorzaakte sterk nationale politiek van de lidstaten was er, naast het gebrek aan moed en initiatief van de Europese Commissie, de oorzaak van geweest dat de kansen die op de topconferenties van 1972 en 1973 aan de Europese samenwerking en eenwording waren geboden, onbenut waren gebleven, aldus Mommersteeg. Na de topconferentie van Parijs van 1974 stelde hij vast dat niettemin de aanwezigheid van de wil om de Gemeenschap beter te doen functioneren met de instelling van de Raad van Regeringsleiders was gebleken. Hij hoopte dat deze Raad de starheid van het besluitvormingsproces zou doorbreken en dat zij meer succes zou hebben dan de EPS. Wel betreurde hij dat deze vormen van politieke samenwerking buiten de Gemeenschap plaats vonden en hij meende dan ook dat zij een plaats moesten krijgen in de Europese Unie.²³

CDA

Na de conferentie van Woudschoten van 1975 bracht de Commissie Bouwstenen Internationale Politiek en Defensie, samengesteld uit leden van de wetenschappelijke instituten van de ARP, CHU en KVP, een interim-rapport uit waarin de standpunten van de drie partijen waren geïnventariseerd.²⁴ Op basis van deze inventarisatie moest het CDA door middel van een interne discussie een eigen visie op het Nederlandse buitenlandse beleid ontwikkelen. De commissie stelde vast dat de drie partijen het ten aanzien van de Europese samenwerking en eenwording 'vrijwel zonder nuances met elkaar eens (waren) over de noodzaak van Europese eenheid en ook over de wijze hoe deze bevorderd dient te worden'.²⁵ Het geringe verschil betrof enerzijds het standpunt van de CHU, die in tegenstelling tot de ARP en de KVP minder de nadruk legde op de taak van zowel Nederland als Europa om tot een rechtvaardige mondiale samenleving te komen, anderzijds de duidelijk uitgesproken afkeer van de ARP

van een ver doorgevoerde eigen West-Europese militaire machtsvorming.²⁶

Na het verschijnen van het rapport-Tindemans in 1975 constateerde Scholten (W.) verheugd dat Tindemans er in was geslaagd een realistisch en pragmatisch ontwerp op te stellen voor een in 1980 tot stand te komen Europese Unie, maar hij waarschuwde dat de eenwording van Europa daarna verder moest gaan. Teleurgesteld stelde hij vast dat Nederland niet langer koploper was in de Europese samenwerking en eenwording, waarvan de oorzaak voornamelijk bij de socialisten moest worden gezocht die de verwezenlijking van hun idealen in eigen land belangrijker vonden. Juist de christen-democraten moesten zich krachtig tegen deze ontwikkeling verzetten, meende Scholten.²⁷

Het besluit van de Europese Raad in december 1975 om in 1978 rechtstreekse verkiezingen te houden voor het Europees Parlement was voor het CDA aanleiding haar visie op de Europese samenwerking en eenwording uit te werken. Zij legde deze neer in het rapport *Bouwstenen voor een Europees beleid*, dat in augustus 1976 werd uitgebracht en tevens moest dienen als inbreng van het CDA bij de onderhandelingen over het verkiezingsprogramma van de enkele maanden tevoren opgerichte Europese Volkspartij (EVP).²⁸ In dit omvangrijke en gedetailleerde rapport werden de verschillende beleidsterreinen van de Europese Gemeenschap behandeld en werd geconstateerd dat het slecht ging met de Europese Gemeenschap en nog slechter met de Europese eenwording, die werd belemmerd door een aantal fundamentele verschillen tussen sommige lidstaten op politiek en economisch gebied. De kern van het rapport bestond uit de waarschuwing dat de Europese Gemeenschap zich noch tot een eng technisch-economisch geheel mocht ontwikkelen, noch tot een agressieve of protectionistische West-Europese macht. De Gemeenschap moest haar macht positief gebruiken en zich dienstbaar maken aan 'een naar binnen en naar buiten gerichte vredestaak'. Met nadruk werd hierbij gewezen op de speciale taak van Europa ten aanzien van de Derde Wereld. Deze doelstellingen dienden in het binnenlandse en buitenlandse beleid van Nederland centraal te staan.

Met betrekking tot de Gemeenschap zelf werden de wensen over democratisering zoals die eerder door de ARP, CHU en KVP naar voren waren gebracht²⁹, overgenomen en werd erop gewezen dat de Europese Commissie en het Europees Parlement moesten uitgroeien tot een werkelijk democra-

tisch Europees bestuur. De denkbeelden over het ontwikkelen van een beleid op fiscaal, sociaal en regionaal terrein en dat van de industrie, de energie en het milieu, waar ook eerder al door de drie partijen op was gewezen, werden verder uitgewerkt. Voor wat de landbouw betrof werd opgemerkt dat de resultaten van het landbouwbeleid moesten worden veiliggesteld en dat de inkomenspositie van de boer eventueel nationaal diende te worden gegarandeerd.

Nu de Gemeenschap was uitgebreid met Groot-Brittannië, Denemarken en Ierland werd gesteld dat toelating van nieuwe lidstaten moest worden getoetst aan de belangen van de Gemeenschap. De noodzaak van één gemeenschappelijk buitenlands beleid werd nog eens benadrukt, dat in dienst moest staan van de taak van Europa in de wereld. Het ontwikkelingsbeleid van de Gemeenschap diende een mondiaal karakter te krijgen en op de allerarmste landen gericht te zijn. Organen van de Gemeenschap mochten niet worden ingeschakeld bij de veiligheidsproblematiek (zoals de KVP voorstond in haar rapport *Richtlijnen*), tenzij in NAVO-verband.

In dit zestig pagina's tellende rapport werden vrijwel geen nieuwe gezichtspunten geformuleerd. Nieuw was de wens het Europees beleid van Nederland te coördineren in het Ministerie van Algemene Zaken.³⁰

Europese beleidsvorming en de verdieping en uitbreiding ervan waren volgens Van de Beeten alleen mogelijk door coalitievorming in het Europese Parlement, zodat een consensus kon ontstaan waarmee de grote sociaal-economische problemen konden worden opgelost. Hij waarschuwde voor het ontstaan van een 'twee blokken-stelsel' zoals in Groot-Brittannië bestond, en waarnaar de CDU/CSU streefde.³¹ Een jaar later, in 1977, preciseerde hij zijn standpunt en stelde dat er, bij het opstellen van een Europees kiesstelsel door het eerste rechtstreeks gekozen Europees Parlement, juist door het CDA naar gestreefd moest worden ook op Europees niveau het stelsel van evenredige vertegenwoordiging in te voeren. Op deze wijze kon de vorming van een conservatief blok van de Britse Conservatieven en de West-Duitse CDU/CSU worden voorkomen, meende Van de Beeten.³²

In augustus 1977 bracht de Permanente Programadviescommissie (PPAC) van het CDA met het oog op de Europese verkiezingen van 1978 een advies uit, *Europese Gemeenschap, impasse en perspectief*, dat was bedoeld als invulling van de als 'vrij beperkt' en 'typisch Europees' omschreven

paragraaf over *Europa* in het nationale verkiezingsprogramma van het CDA van 1977, *Niet bij brood alleen*, en als pre-advies van het CDA voor de program-onderhandelingen in de EVP.³³ De PPAC stelde dat nationaal en Europees beleid identiek dienden te zijn en daarom achtte zij dit ontwerp voor een algemeen Europees beleid op basis van *Niet bij brood alleen* noodzakelijk.³⁴ (Opmerkelijk is dat in dit advies geen enkele verwijzing te vinden is naar *Bouwstenen*.) Binnen het door de PPAC geschetste Europees beleid bleef ruimte voor een nationaal beleid omdat de PPAC van mening was dat de Gemeenschap zich moest kenmerken door 'een eenheid in verscheidenheid' en 'een Europese eenheid (die) de vorm zal moeten hebben van een kader waarin *gezamenlijk* gebeurt wat moet en *nationaal* blijft wat kan'.³⁵ Vergeleken met *Bouwstenen* was dit advies in een veel minder idealistisch 'Europese' sfeer geschreven en ademde een meer realistische geest.

De enige voorwaarde die de christen-democraten aan medewerking aan de Europese samenwerking en eenwording moesten stellen was volgens de PPAC dat de Gemeenschap democratisch moest zijn. De PPAC maakte duidelijk dat de eenheid van de Gemeenschap noodzakelijk was voor een sterke Europese economie. Het was hiervoor absoluut noodzakelijk dat de Verdragen van Rome onverkort werden nageleefd, daar de economische verworvenheden te belangrijk waren om te verliezen. Om dezelfde reden mocht nieuwe uitbreiding van de Gemeenschap de Verdragen niet uithollen.

Voor de Nederlandse economie was de totstandkoming van de EMU zeer belangrijk, die moest plaatsvinden in het kader van het plan-Tindemans; dit bood een aantrekkelijk perspectief, omdat het een politieke en democratische Europese Unie op supra-nationale basis was, tegelijkertijd leidde het echter ook tot een impasse, omdat het de Raad van Regeringsleiders aan politieke wil ontbrak dit plan uit te voeren.³⁶

Het algemeen bestuur van het CDA had waardering voor het realisme van het PPAC-advies maar had op enkele detail-punten wel kritiek. De belangrijkste hiervan was dat er volgens haar te weinig aandacht was besteed aan het ontwikkelingsbeleid en het formuleren van een concreet advies hierover.³⁷

De Gemeenschap mocht dan weliswaar economisch gezien een succes zijn geworden, politiek gezien miste zij nog steeds de noodzakelijke samenhang en omdat zij zich desondanks toch onafhankelijker van de Ver-

enigde Staten ging opstellen, waarvan zij voor haar veiligheid echter nog steeds afhankelijk was, hield dit grote risico's in voor de Europese veiligheid, meende Penders. Volgens hem hadden de Amerikanen de economische nadelen altijd afgewogen tegen de vermeende politieke voordelen van een Europese eenwording. Maar omdat deze was uitgebleven en doordat de Gemeenschap zich volgens Penders steeds protectionistischer ging opstellen was hij bang dat de Verenigde Staten en Europa als rivalen tegenover elkaar kwamen te staan.³⁸

Naar aanleiding van de aanvraag tot lidmaatschap van de Europese Gemeenschap door Griekenland, Spanje en Portugal bracht het CDA naar voren dat er voor moest worden gewaakt dat hetgeen gemeenschappelijk was bereikt niet in gevaar mocht worden gebracht. Daarom ook vond zij het belangrijk dat de kandidaat-lidstaten alvorens tot de Gemeenschap en de EPS toe te treden zich uitdrukkelijk accoord verklaarden met de Verdragen van Rome. Volgens het CDA was dit van groot belang, om te voorkomen dat deze nieuwe lidstaten zich protectionistisch opstelden, aangezien zij in de Europese Gemeenschap juist bescherming zochten wat zou leiden tot een ondergraving van de Europese eenwording. Economisch gezien konden Spanje en Griekenland volgens het CDA als volwaardig lid in de Gemeenschap functioneren, wat van Portugal nog niet kon worden vastgesteld. Het positieve aspect van de toetreding van de Middellandse Zee-landen achtte het CDA de versterking van de banden van de Europese Gemeenschap met de Arabische wereld.³⁹

Vlak voor de Europese verkiezingen van 1979 kwam *Politiek Perspectief* uit met een thema-nummer over *Europees beleid*. Het Gemeenschapsbeleid werd gedomineerd door de grote lidstaten, die dit meestal buiten de EPS en de Raad van Regeringsleiders om regelden, stelde Mommersteeg vast. Hij vond dit onaanvaardbaar. Ondanks zijn afnemende invloed mocht Nederland, dat zoveel van de Gemeenschap had geprofiteerd, zich evenwel niet teleurgesteld afkeren, want het was nog steeds meer dan 'de kruidenier op de hoek'. Wel was het volgens hem beslist noodzakelijk dat Nederland in zijn Europees beleid meer van de werkelijkheid uitging.⁴⁰ De werkelijkheid was dat de EPS niet de supra-nationale bekroning van de Gemeenschap was geworden en door de Britse houding definitief intergouvernementeel van aard zou zijn, stelde Penders. Desondanks slaagde de EPS er wel steeds meer in de Gemeenschap in de wereld met één stem te

laten spreken, wat volgens hem voor Nederland erg belangrijk was geweest in de Europees-Arabische dialoog, waardoor het uit zijn isolement tegenover de Arabische wereld was gekomen.⁴¹

De monetaire samenwerking, door de EPS gecoördineerd in de EMS, achtten Mommersteeg en Penders van levensbelang voor de Nederlandse export, die absoluut niet buiten monetaire stabiliteit kon.⁴² Van Iersel voegde hieraan toe dat Nederland in de EMS een zelfstandig beleid moest voeren en zich niet tevreden mocht stellen met het volgen van West-Duitsland. Hij drong aan op een aanzienlijke versterking van de bilaterale banden met Frankrijk (steeds meer de natuurlijke bondgenoot van Nederland in Europa) en West-Duitsland en hij vond dat het CDA dan ook aansluiting moest zoeken bij de Frans-Duitse lijn van 'openheid en vooruitgang'. Daarnaast moest Nederland volgens hem initiatieven nemen om het Europees economisch beleid beter te coördineren om de basis van de Europese Gemeenschap, de gemeenschappelijke markt, veilig te stellen en uit te bouwen.⁴³

De Nederlandse belangen vereisten, meer dan voorheen, volgens Mommersteeg, dat Nederland zijn invloed maximaal ging benutten en de ruimte die de Gemeenschap hiervoor bood, ging invullen. Daarom moest aan Buitenlandse Zaken, zoals ook gebeurde voor de (eveneens noodzakelijke) ontwikkelings-samenwerking, meer financiële armslag worden gegeven om een betere beleidsvoorbereiding en hogere 'deskundigheid-kwaliteit' van de Nederlandse ambtenaren van de Gemeenschapsorganen te realiseren. Op deze wijze konden de Nederlandse economische belangen, zowel in Gemeenschapsverband als daarbuiten, beter worden behartigd, vond Mommersteeg.⁴⁴

De lijsttrekker van het CDA bij de Europese verkiezingen, Beumer, wees er aan de vooravond van de verkiezingen op dat de uitgangspunten voor een Europees beleid te vinden waren in het CDA-program *Niet bij brood alleen*, de sleutelbegrippen gerechtigheid en rentmeesterschap. Macht en planning waren middelen om de 'opdracht tot ordening' te kunnen uitvoeren, zonder daarbij de eigen verantwoordelijkheid te kort te doen en die van de overheid als noodzakelijk kwaad te beschouwen. Hij bracht nog eens naar voren dat de Europese Gemeenschap meer initiatieven moest nemen in de ontwikkelingssamenwerking. Het Europees Parlement moest volgens hem druk gaan uitoefenen om het evenwicht tussen de instellingen van de Gemeenschap te herstellen, een taak die de Europese Commissie

niet meer kon vervullen omdat zij tot een secretariaat was verworden en alleen de Raad van Regeringsleiders nog beleidsinitiatieven ontwikkelde. Het Europees Parlement kon zich hierbij volgens Beumer bijvoorbeeld gaan bedienen van de mogelijkheid tot parlementair onderzoek, zoals dat in de Verenigde Staten met het systeem van *investigation* werd gedaan waarbij veel publiciteit werd verkregen. Beslissend voor de mogelijkheden van het Europees Parlement was echter de ruimte die de nationale parlementsleden hun Ministers toestonden voor het voeren van een Europees beleid. Opmerkelijk was dat de CDA-lijsttrekker verklaarde dat hij zijn gedachten over de Europese samenwerking en eenwording baseerde op het ARP-rapport van 1972, *De mondiale opdracht van Europa*.⁴⁵

PvdA

Bij de behandeling van de PvdA in deze periode moet worden bedacht dat het karakter van de partij in toenemende mate werd beheerst door aanhangers van *Nieuw Links*, een stroming binnen de PvdA die streefde naar radicalisering en democratisering van de maatschappij, waarbij onder meer werd teruggesproken op een aantal uitgangspunten van de SDAP.⁴⁶ De aanhangers van Nieuw Links stelden zich kritisch op tegenover de NAVO en stonden democratisering voor van de verhoudingen binnen de Europese Gemeenschap. Speciale aandacht moest worden besteed aan de band met de Derde Wereld.⁴⁷

De plannen voor een economische en monetaire unie van de Zes werden in socialistische kring kritisch ontvangen. Om het gemis hierin van een goede sociale politiek op te vullen dienden de socialisten een sociaal-economisch structuurplan voor de jaren zeventig te ontwerpen. Op de momenten dat het economisch beleid 'offers' zou vereisen zouden de socialisten met hun ideeën over economische groei en het gebruik daarvan voor maatschappijverandering in socialistische richting de plannen voor een EMU in die zin kunnen ombuigen, stelde Oele.⁴⁸ Naast het opzetten van een sociaal-economisch plan moest de PvdA op Europees niveau ook grote aandacht aan de milieu-problematiek schenken en gedaan zien te krijgen dat het buitenlands beleid van de Gemeenschap in dienst werd gesteld van structuur-veranderende maatregelen in de ontwikkelingslanden, meende Patijn (S.). Verder bepleitte hij democratisering van de Gemeenschappen. Rechtstreekse verkiezingen moesten het mogelijk maken dat de Europese

Commissie op een parlementaire meerderheid kon steunen, zodat de volgens Patijn noodzakelijke polarisatie op Europees niveau mogelijk werd.⁴⁹

Om in tijden van recessie protectionisme te voorkomen was het noodzakelijk door een snelle monetaire eenwording de economische eenwording veilig te stellen en te voltooien, benadrukte Van den Berge in januari 1972. 'Europa zal moeten accepteren dat met de bezwaren ook een aantal voordelen van de dollarhegemonie verdwijnen.'⁵⁰ Enkele maanden later werd door de EEG-commissie van de PvdA een lange termijn-visie over de Europese samenwerking en eenwording geformuleerd, waarin zich een essentiële wijziging in het denken hierover binnen de PvdA aankondigde. De doelstellingen voor een Europees progressief beleid, die waren neergelegd in het rapport getiteld *De Europese Gemeenschap in socialistisch perspectief*, waren: politieke, maatschappelijke en economische democratisering.⁵¹ In *Keerpunt 1972 Regeerakkoord van de progressieve drie*, PvdA, Democraten '66 (D'66) en de Politieke Partij Radikalen (PPR), werd realisering van deze doelstellingen voorwaarde voor een Europees beleid. Zo werd bijvoorbeeld ook de totstandkoming van een economische en monetaire unie ondergeschikt gemaakt aan de verwezenlijking van een progressief beleid.⁵²

Met Keerpunt '72 had in de PvdA ook op het gebied van de Europese samenwerking en eenwording het zogenaamde 'voorwaardelijkheidsdenken' haar intrede gedaan.⁵³ Ook Den Uyl kon zich hierin wel vinden. In het verleden was de inbreng van de socialisten in de opbouw van de Gemeenschap volgens hem gering geweest. Kritiek achtte hij noodzakelijk om het beleid van de 'blinde welvaartsgroei' om te buigen naar een 'doelbewuste welzijnsontwikkeling'. De instellingen van de Gemeenschap moesten de beschikking krijgen over een hoger budget, het multi-nationale productieproces moest democratisch worden gecontroleerd, de ongelijkheden in levensomstandigheden in de Gemeenschap moesten worden opgeheven, de grondstofconsumptie moest worden verlaagd en de hulp van de Europese Gemeenschappen aan de Derde Wereld moest worden verhoogd.⁵⁴ Een rechtstreeks gekozen Europees Parlement met wetgevende en budgettaire bevoegdheden was noodzakelijk voor de 'politisering van de Europese besluitvorming', meende De Vries Reilingh, aangezien het alleen op die manier mogelijk was een kader te scheppen voor de sociale partners, zodat een 'werkelijk Europees sociaal beleid' mogelijk werd.⁵⁵

Om dit laatste punt te verwezenlijken wilde Pronk bijzonder ver gaan. Nederland mocht alléén deelnemen aan een socialistisch ontwikkelingsbeleid van de Europese Gemeenschap. Dit beleid mocht zich niet beperken tot de geassocieerde landen, maar moest zich op de gehele Derde Wereld richten.⁴⁶ Men vreesde in PvdA-kring namelijk dat de in de associatieverdragen besloten exclusieve rechten zouden leiden tot een neo-koloniale afhankelijkheid van de (voornamelijk) Afrikaanse landen van de Europese Gemeenschap. Om dit te voorkomen moest er een mondiaal, non-discriminatoire ontwikkelingsbeleid worden gevoerd.⁴⁷

De olie-crisis van 1973 bewees volgens Oele dat schaarste, en niet economische groei de harde realiteit van de toekomst was. Hij drong aan op coördinatie van de energievoorziening in de Gemeenschap door het aanstellen van een Europese Commissaris om te voorkomen dat 'het olie-domme Europa der Vaderlanden' inderdaad terug zou vallen op een nationalistische politiek. Ook moesten volgens hem de Verdragen van Rome worden bijgesteld zodat de sociale vooruitgang in de toekomstige maatschappij van de schaarste kon worden veiliggesteld.⁴⁸ Het energiebeleid van de Europese Commissie moest er onder meer op gericht zijn door middel van wetenschappelijk onderzoek naar alternatieve energie er voor te zorgen dat Europa op technologisch gebied de Verenigde Staten zou bijhouden, meende Victor. Nationale bilaterale accorden van de lidstaten op het gebied van de energievoorziening wees hij met kracht af, omdat hij van oordeel was dat een Gemeenschappelijke energiepolitiek een nieuwe basis voor een federaal Europa kon vormen.⁴⁹

'Zoals alles verschuift, verschuift ook onze waardering van de Europese samenwerking. Dat kan ook moeilijk anders, nu de EG zo in een crisis verkeert.'⁶⁰ Zo opende de paragraaf *De Europese Gemeenschap* van een nota geschreven in oktober 1974 door de Diskussie-begeleidingskommissie Beginselprogramma van de PvdA.⁶¹ Men betreurde dat Nederland in de jaren vijftig, vanuit een 'romantisch-idealistische kijk', zo snel nationale souvereiniteit had overgedragen aan de Europese Gemeenschappen. Dit had niet geleid tot een internationale socialistische economische ordening. Integendeel, zo stelde de commissie, de Gemeenschap was steeds meer een neo-imperialistische macht geworden, vergelijkbaar met de Verenigde Staten, die ten koste van de Derde Wereld alleen het internationale bedrijfsleven voordeel verschafte. De gebleken onmogelijkheid de organen

van de Gemeenschap democratisch te controleren had geleid tot steeds grotere irritatie in de PvdA, die tot uiting was gekomen in Keerpunt '72, constateerde de commissie.⁶² In plaats van 'gouden bergen' te verwachten van de Europese samenwerking en eenwording moest als voorwaarde worden gesteld dat het er 'een beetje progressief' zou toegaan, wilde de PvdA meewerken aan een uitbreiding van de Europese Gemeenschap.⁶³ De commissie vroeg zich af of de Gemeenschap het 'raamwerk' bood voor de realisering van een socialistisch Europa en of dit Europa in de toekomst een zelfstandige rol kon spelen tussen de Sovjet-Unie (waardoor zij zich niet langer bedreigd voelde) en de Verenigde Staten (waarvan zij meende dat het steeds ten onrechte was geïdealiseerd). In dat geval zou Europa zich wellicht ook militair moeten losmaken van de Verenigde Staten, al hoopte de commissie dat dit niet zou leiden tot een Europese kernmacht.⁶⁴

De passage in Keerpunt '72 waarin stond dat de PvdA alleen dan zou meewerken aan de opbouw van Europa als dat een socialistisch Europa zou worden, achtte Van den Bergh niet erg bruikbaar voor de Europese politiek. Een socialistisch Europa als een Derde Weg zou volgens hem de relatie met de Verenigde Staten in gevaar brengen.⁶⁵ Een alternatief voor de Amerikaanse veiligheidsgarantie van West-Europa was er voorlopig nog niet, had Van den Bergh in 1973 gesteld. Een Europese kernmacht had hij resoluut van de hand gewezen, maar een conventioneel bewapend en politiek verenigd Europa leek hem gewenst. Wat dit laatste betreft vreesde hij echter dat een politieke unie, zoals die door de topconferentie van Parijs in 1972 was voorgesteld en die er voor 1980 moest zijn, er waarschijnlijk niet zou komen omdat, zoals hij stelde, het tempo van de Europese eenwording niet door de Gemeenschap zelf, maar door externe factoren werd bepaald.⁶⁶

Aan het uitbreiden van de EPS en de totstandbrenging van de Europese Unie, zoals daarvoor door Tindemans een plan was opgesteld, wilde de PvdA wel meewerken, mits aan enige voorwaarden werd voldaan. Het Nederlandse parlement moest hieraan vooraf haar uitdrukkelijke toestemming geven, terwijl de democratische controle op de overgedragen souvereiniteit ook op Europees niveau gewaarborgd moest zijn. Bovendien zouden de EPS en de Europese Unie moeten bijdragen aan de verwezenlijking van de socialistische doelstellingen.⁶⁷ Door de toetreding van Groot-Brittannië en de

opkomst van West-Duitsland was de Nederlandse invloed in de EPS verminderd, wat het toch al niet grote enthousiasme van de PvdA voor de EPS nog meer deed afnemen, constateerde Rozemond.⁶⁸ Opmerkelijk in dit verband was het extreme standpunt van Van der Hek. Hij vroeg zich af of 'de volksgemeenschap en zijn politieke uitdrukking, de nationale staat, niet het enige kader is, waarin democratie en socialisme tot hun recht komen'.⁶⁹

In december 1977 bracht *Socialisme en Democratie*, met het oog op de Europese verkiezingen van 1978, een speciaal nummer uit over *De Europese Gemeenschap*. In het *Woord vooraf* werd geconstateerd dat er weinig reden tot optimisme was over de ontwikkeling van de Europese samenwerking en eenwording. De Gemeenschap zat in een dal, maar de redactie kon het met Vredeling eens zijn dat vanuit het dal de toppen het mooist zichtbaar waren.⁷⁰ Gouden bergen mochten van deze Europese verkiezingen zeker niet worden verwacht, waarschuwde Vredeling, maar het rechtstreeks gekozen Europees Parlement zou beslist bijdragen tot de politisering van de Europese besluitvorming. Dit parlement moest hiervoor een strategie ontwerpen, waarin sancties waren ingebouwd die zij kon gebruiken als niet aan haar voorwaarden werd voldaan, om bevoegdheden te verkrijgen. Vervolgens moest de Europese Commissie uit en door het Europees Parlement worden gekozen, zodat een echte Europese democratie kon ontstaan. Het tot stand brengen van een politieke infra-structuur, waarin deze parlementaire democratie kon gedijen, was volgens Vredeling het uiteindelijke doel. Binnen deze structuur moest ook de vakbeweging een plaats krijgen om mee te werken aan het ontwerpen van een Europees sociaal beleid, dat er op gericht moest zijn het belangrijkste probleem van de Gemeenschap, de werkloosheid, op te lossen. De Europese verkiezingen waren volgens Vredeling de eerste stap op weg naar de verwezenlijking hiervan. Het ging niet om een keuze tussen socialisme of Europa maar om het tot stand brengen van een werkelijke democratische controle en een politieke infra-structuur.⁷¹ De politieke samenwerking zoals die in de EPS plaatsvond, stond te los van de Europese Gemeenschap en had een 'belachelijke negentiende-eeuwse' structuur vond Patijn, al voegde hij er direct aan toe dat de EPS op met name het terrein van de internationale veiligheid wel veel had bereikt.⁷² Politieke eenwording was nog onverminderd noodzakelijk, meende Van den Bergh, maar hij toonde zich bijzon-

der pessimistisch over de realisering ervan, omdat volgens hem de lidstaten de politieke wil misten om op deze wijze de grote sociaal-economische problemen in de Gemeenschap op te lossen en te streven naar een rechtvaardige internationale arbeidsverdeling ten gunste van de Derde Wereld.⁷³

Het ontwikkelingsbeleid van de Europese Gemeenschap, die door haar grote economische macht veel invloed in de Derde Wereld kon uitoefenen, werd volgens Lockefeer teveel door het kapitalistisch-denkend West-Duitsland beheerst, dat slechts oog had voor Europees eigenbelang. Voor Nederland zag hij een taak dit beleid in progressieve richting om te buigen en te proberen met behulp van de Gemeenschap een *Nieuwe Internationale Economische Orde* tot stand te brengen.⁷⁴

Noodzakelijke structuurveranderingen binnen Europa waren het best te realiseren nadat het rechtstreeks gekozen parlement bevoegdheden had verworven, stelde Patijn, die de verwachtingen van Vredeling deelde.⁷⁵ Structuur-veranderingen, die volgens Oele noodzakelijk waren om ook een Gemeenschappelijk Europees energiebeleid te kunnen ontwikkelen.⁷⁶ Het Europees Parlement kón helemaal geen beleid ontwikkelen meende Van der Hek, omdat hij niet geloofde dat het parlement 'macht' zou verwerven. Mocht dit echter toch gebeuren, dan zou zij er niets mee kunnen beginnen omdat de partijprogramma's veel te vaag waren om op basis daarvan een beleid te kunnen ontwikkelen. Deze verkiezingen waren volgens hem dan ook geen bijdrage aan de versterking van de parlementaire democratie.⁷⁷

Na de verkiezingen toonde Vondeling, die lijsttrekker voor de PvdA was geweest, zich teleurgesteld over de opkomst en de daardoor volgens hem minder gunstige uitslag voor de PvdA. De schuld lag echter niet bij de kiezers ('Trouwens de kiezers hebben altijd gelijk. Wij vroegen naar *hun* mening en niet naar de onze'), maar veeleer bij het partijkader dat in haar geringe enthousiasme was gesterkt door uitspraken van onder meer Van der Hek en de Jonge Socialisten.⁷⁸

VVD

De belangstelling die in *Liberaal Reveil* aan de Europese samenwerking en eenwording werd geschonken was ook in deze periode gering. Van 1969-1974 werd hierover niets gepubliceerd, daarna slechts incidenteel.

Na de olie-crisis van 1973 constateerde Wijsenbeek met spijt dat de Europese Gemeenschap in een crisis was terecht gekomen door de nationalistische politiek van de lidstaten. De immobiliteit van de Europese Commissie, die hiervan het gevolg was, maakte het volgens hem voor het Europees Parlement onmogelijk de noodzakelijke bevoegdheden te verwerven. Wijsenbeek zag met name voor de liberalen een taak weggelegd de 'teruggang van de communautaire idee' met kracht te bestrijden en ervoor te zorgen dat de Europese samenwerking en eenwording zich verder kon ontwikkelen en het Europees Parlement ook werkelijk haar taak kon uitoefenen.⁷⁹

In maart 1975 bracht de Commissie voor Buitenlandse Politiek van de VVD een *Discussienota* over de Europese samenwerking en eenwording uit.⁸⁰ Geconstateerd werd dat de methode die tot dan toe was gevolgd om een verenigd Europa tot stand te brengen had gefaald, omdat niet altijd op de juiste wijze was gereageerd op veranderende verhoudingen in de wereld. Het doel van de VVD bleef een democratisch functionerende Europese rechtsorde die tot stand moest komen door een volledige uitvoering van de Verdragen van Rome, waarbij de Europese Commissie moest uitgroeien tot een Gemeenschapsregering die gebonden was aan een Europees Parlement met wetgevende bevoegdheden dat alle burgers vertegenwoordigde. Alleen een Gemeenschap die zo was ingericht kon de Europese belangen op de juiste wijze behartigen en bijdragen tot een vreedzame en meer rechtvaardige wereldorde. Een op intergouvernementele samenwerking gebaseerde Europese eenheid zou tot een catastrofe leiden, waarshuwde de VVD. Om dit doel te bereiken was een andere methode nodig, meer 'issue-oriented' en minder 'goal-oriented'. Het eerste dat de VVD op korte termijn gerealiseerd wilde zien was de oprichting van de EMU, die zij essentieel achtte voor een verdere stabiele eenwording. Verder zou zo snel mogelijk de EPS moeten worden ondergebracht in de Gemeenschap. Of dit inderdaad op korte termijn zou leiden tot een gemeenschappelijke Europese buitenlandse politiek, betwijfelde de VVD omdat de belangen van de lidstaten nogal uiteenliepen, maar zij was van mening dat deze wel dringend noodzakelijk was. De wereldverhoudingen waren binnen de bestaande Amerikaans-Russische tegenstelling namelijk meer pluralistisch van aard geworden, waardoor Europa een meer zelfstandige positie in de wereld moest gaan innemen, volgens de VVD. Hiervoor moest de verhouding

van Europa met de Verenigde Staten, waarvan zij geen satelliet mocht zijn, maar bondgenoot, en met de Sovjet-Unie, China, Japan en de ontwikkelingslanden opnieuw worden bekeken. Door met één stem in de wereld te spreken zou Europa een eigen identiteit krijgen, meende de VVD.⁸¹

'De Europese Gemeenschap was bedoeld als pijler van de Atlantische brug aan deze kant van de Oceaan', stelde Hoefnagels in 1977. Hij geloofde niet dat een zelfstandiger Europa de Atlantische samenwerking versterkte. Hij stelde dat de Europese Gemeenschap was 'verworden tot een economisch doelverband van nationale bureaucratieën met een Eurocratisch waterhoofd'. Volgens hem moesten de liberalen zorgen 'de kar weer aan het rollen' te krijgen. Juist de liberalen waren hiervoor het meest geschikt, omdat zij, in tegenstelling tot de socialisten, wél bereid waren de macht van het nationale staatsapparaat te beperken.⁸²

De Europese samenwerking en eenwording had traditioneel nooit een grote rol gespeeld bij de verkiezingen in Nederland, omdat de grote partijen het over de wenselijkheid, ook over de supra-nationale opzet, vrijwel met elkaar eens waren, stelde Wijsenbeek vast na de Tweede Kamerverkiezingen van 1977. Hij verbaasde zich er echter over dat Europa ook bij de laatste verkiezingen zo weinig aan bod gekomen was, juist omdat hij een felle stellingname van de grote partijen had verwacht tegen de gewijzigde houding van de PvdA, die als voorwaarde voor haar medewerking aan de Europese samenwerking en eenwording had verbonden dat dit een socialistisch Europa zou moeten worden.⁸³

Wijsenbeek vergeleek nog eens de Europese paragrafen in de programma's van de grote partijen (opmerkelijk is het aantal fouten dat hij hierbij maakt) en wees op het verschil in mentaliteit dat er uit naar voren kwam. Hoewel hij van mening was dat de paragrafen geen breekpunt konden vormen in de kabinetsformatie waren ze volgens hem van groot belang voor het vaststellen van de prioriteiten daarbij.⁸⁴

Het verschil in opvatting dat naar voren kwam uit de programma's van de verschillende Europese partij-federaties achtte hij, met het oog op de Europese verkiezingen, bijzonder gunstig. Vooral omdat het Europees Parlement vaak was verweten 'slechts een debating-club te zijn, waar een pro-Europese lobby in grote unanimiteit idealisme bedreef'.⁸⁵

Wat de VVD zelf betrof, was volgens Wijsenbeek de discussie over Europese

samenwerking en eenwording nog onvoldoende uitgekristalliseerd, met name over uitbreiding van de Gemeenschap. Volgens hem was het nog maar de vraag of uitbreiding met Spanje en Griekenland wel een verzwakking in intergouvernementele richting zou betekenen. Deze landen zouden zich wel eens positiever kunnen gaan opstellen dan bijvoorbeeld Groot-Brittannië en Denemarken. Daarom was het volgens hem dan ook noodzakelijk dat de VVD zich vóór de Europese verkiezingen en vóór het opstellen van een federatief liberaal programma, duidelijk uitsprak over een uitbreiding van de Gemeenschap.⁸⁶

De door de Duitse bondskanselier Schmidt op de topconferentie van Kopenhagen gelanceerde plannen voor een EMS werden door de VVD zeer positief ontvangen. Juist omdat West-Duitsland, dat eerder gereserveerd stond tegenover de EMU, nu het initiatief had genomen, had dit belangrijke plan voor het internationale handels- en betalingsverkeer een reële kans van slagen, meende Oort, die vond dat dit plan dan ook zo actief mogelijk moest worden gesteund.⁸⁷

Van de Europese verkiezingen werd in liberale kring veel verwacht en het enthousiasme ervoor was groot. De liberalen zagen er het begin in van een nieuwe dynamiek in het proces van de Europese samenwerking en eenwording. Deze verkiezingen zouden de Europese burgers de kans geven Europa naar hun eigen idee te vormen, meende Nord, en daarmee bewijzen dat Europa geen uitgedoofde vulkaan was.⁸⁸

Noten

- 1 Lecerf, *Histoire* (2), 174.
- 2 Van Lynden, *EPS*, 1658-1661.
- 3 Lecerf, *Histoire* (2), 210.
- 4 In Groot-Brittannië werd Wilson na de verkiezingen in het voorjaar van 1974 opnieuw premier. Op 10 februari 1975 kreeg hij gedaan dat de Raad van Ministers instemde met een verlaging van de Britse bijdrage in de Gemeenschapsuitgaven. Verder resulteerde de campagne tegen de Europese Gemeenschappen die hij als oppositie-leider had gevoerd in een volksstemming over het Britse lidmaatschap. Na het bereiken van een verminderde bijdrage adviseerde Wilson het Britse volk op 5 juni 1975 voor continuering van het lidmaatschap te stemmen, wat ruim 67%

van de Britten deed.

- 5 De opkomstpercentages in de verschillende lidstaten waren:

Nederland 58%

België 90%

Luxemburg 94%

West-Duitsland 65%

Italië 85%

- gem. 53,5%

Groot-Brittannië 32%

Frankrijk 61%

Denemarken 47%

Ierland 60%

Opgemerkt dient te worden dat België en Luxemburg stemplicht kennen en dat in Luxemburg tegelijkertijd nationale parlementsverkiezingen werden gehouden.

- 6 De KVP was in 1946 toegetreden tot de Nouvelles Equipes Internationales (NEI), een federatie van Europese christelijke politieke partijen. Vanaf 1953 namen ook de ARP en de CHU hieraan deel. In 1965 besloot de NEI, met het oog op het duidelijk maken van haar politieke doelstellingen, haar naam te veranderen in Europese Unie van Christen-Democraten (EUCD). Hieruit ontstond in 1976 de Europese Volkspartij (EVP), een federatie van christen-democratische partijen in de Europese Gemeenschap.
- 7 Een minderheid in de drie partijen was niet zo enthousiast. Uit vrees dat de gesprekken in de Groep van Achttien zouden leiden naar een christelijke partij met een algemeen karakter, was door de 'progressieve' vleugels van de ARP, CHU en KVP de werkgroep *Christen-Radicalen* gevormd, die op basis van het christendom een 'radicaal-vooruitstrevende' politiek voorstond. De KVP-radicalen uit deze werkgroep kwamen in 1968 in conflict met de KVP-leiding, waarna de eersten besloten een eigen partij op te richten, de Politieke Partij Radikalen (PPR). Hoewel ook sommige AR-radicalen tot deze nieuwe partij toetraden bleef de meerderheid van hen in de ARP.
- 8 Vgl. voor deze korte uiteenzetting: Van den Berg, *Ned. Politiek*, 84-93; Kuiper, *Schets*, 76-87; Lipschits, *Inleiding*, 49-52; Thurlings, *Zuil*, 133-135; *Woudschoten*, 5-9.
- 9 *ARS*, 41 (1971), 71, 88-89.

- 10 *Idem*, 41 (1971), 71, 87-88.
- 11 Het rapport was samengesteld door een werkgroep uit de Adviesraad van de Dr. A. Kuiperstichting. De leden van de werkgroep waren: dr. G. van Roon (voorzitter), drs. W. van den Bos Czn (secretaris), drs. C.J. de Groot, J. Hanse, mr. H.G. de Jong, jhr.mr. M.W.C. de Jonge, Sij. Jonker, drs. C.H. Koetsier, prof.mr. P.H. Kooijmans, drs. D. Mantz, drs. A.J. van der Meer, W.H. von Meyenfeldt, mr. K. Millenaar, L. van der Put en drs. R. Zijlstra.
- 12 *ARS*, 42 (1972), 343-344, 346-348.
- 13 *Idem*, 42 (1972), 343, 358, 363, 371.
- 14 *Idem*, 42 (1972), 359.
- 15 *Idem*, 42 (1972), 349.
- 16 *Idem*, 42 (1972), 371-372.
- 17 De commissie die het rapport had samengesteld bestond uit: prof.dr. Th.E.E.H. Mathon (voorzitter), M.M.A.J. Buys, H.G. Cloudt, mr. J.J.A.M. van Gennip, mr. W.J. Hoobroeckx, C.F. Kleisterlee, prof.dr.ir. A.F. van Leeuwen S.J., mr. J.A. Mommersteeg, drs. J.J.M. Penders, dr. W.J. Schuyt en drs. Th.E. Westerterp.
- 18 *Interimrapport*, 14.
- 19 *Idem*, 16-17.
- 20 *PP*, 1/26 (1972), 3 (mei/juni), 88, 93, 95. In 1972 was het maandblad *Politiek* omgedoopt in *Politiek Perspectief* en een twee-maandelijks uitgave. Naast de nieuwe jaargang-nummering werd die van *Politiek* (en *Katholiek Staatskundig Maandschrift*) voortgezet.
- 21 *PP*, 2/27 (1973), 4 (juli/augustus), 19-25.
- 22 *Idem*, 2/27 (1973), 6 (november/december), 14, 20.
- 23 *Idem*, 4/29 (1975), 1 (januari/februari), 17-19, 25-26.
- 24 De commissie was samengesteld uit: mr. R.O. de Clerq (voorzitter), E.J.G. Ouwejan (secretaris), drs. W.L.M. Adriaansen, drs. D.J. Barth, mr. P.J.A. Idenburg en mr. H.G. de Jong. Naast de inventarisatie van de standpunten van de drie partijen vergeleek de commissie deze ook met het gezamenlijk verkiezingsprogramma *Schets van beleid voor 1973 en volgende jaren*. Het rapport kenmerkte zich hierbij door een grote mate van openheid. Dit wordt goed geïllustreerd door de conclusie van het hoofdstuk *Internationale Rechtsorde en Mensenrechten*, waar de commissie vaststelde: 'Het merkwaardige in de geschetste lijn zit in de

vrij scherpe knik tussen de ARP en het verder tamelijk vloeiend via CHU en KVP naar de CDA-schets verlopende deel. Deze knip zal vanzelfsprekend weggewerkt dienen te worden. De bestaande CDA-formulering lijkt evenwel voldoende ruimte te laten voor invoeging van enkele normatieve elementen.' *Interimrapport*, 4-5.

25 *Idem*, 19.

26 *Idem*, 18-19.

27 *CHT*, 21 (1976), 2 (mei), 29, 32.

28 De samenstelling van de commissie die het rapport had opgesteld was als volgt: prof.mr. H.G. Schermers (voorzitter), drs. H. Borstlap (secretaris), mr. J.P. van Iersel, drs. G. Gerritse, prof.mr. M. Bos, mr. G.J. van Hattum, mr. W.J. Hoobroeckx, Sj. Jonker, mr. J.H.A.M. Loeff, mr. K. Millenaar, mr. J.A. Mommersteeg, dr. H.O.C.R. Ruding, drs. P.A.J. Wijnmaalen en drs. H.J. Ydo.

29 Zie paragraaf 5.2 en 5.3 *ARP*, *CHU*, *KVP*.

30 *Bouwstenen*, zie voor: crisis 7-8, doelstellingen CDA, EG-instellingen 11-19, 57-60, buitenlands beleid en ontwikkelingssamenwerking 22-25.

31 *PP*, 5/30 (1976), 5 (september/oktober), 43-51.

32 *Idem*, 6/31 (1977), 2 (maart/april), 20.

33 De leden van de PPAC waren: mr. Y. Scholten (voorzitter), drs. P.C.W.M. Bogaers, prof.dr. J.H. Christiaanse, mr. A.M. Donner, mr. A.S. Frowijn, L. de Graaf, B. Heringa, mr. V.N.M. Korts-van Hemel, mr. G. van Muiden, dr. B. Pruyt, drs. W.K.N. Schmelzer, drs. J. Tegelaar, drs. B.J. Udink, prof. dr. A.J. Vermaat en drs. F.A. Vissers. Adviserende leden waren: J. van Houwelingen, drs. D.F. van der Mei en drs. M.W.J.M. Peynenburg.

34 *Impasse*, 25.

35 *Idem*, 24.

36 *Idem*, 14, 21, 28-29, 34, 40.

37 *Idem*, 45-46.

38 *PP*, 7/32 (1978), 3 (mei/juni), 50-54, 58-59.

39 *Idem*, 7/32 (1978), 5 (september/oktober), 43-46, 51-53.

40 *Idem*, 8/33 (1979), 2 (maart/april), 10-11.

41 *Idem*, 8/33 (1979), 2 (maart/april), 14-16.

42 *Idem*, 8/33 (1979), 2 (maart/april), 11, 16.

43 *Idem*, 8/33 (1979), 2 (maart/april), 45, 49, 55-58.

44 *Idem*, 8/33 (1979), 2 (maart/april), 12.

- 45 *ARS*, 49 (1979), 5 (mei), 165, 168-169, 171, 173.
- 46 Lipschits, *Inleiding*, 67-69.
- 47 Boivin, *Nieuw Links*, 36.
- 48 *S&D*, 27 (1970), 403.
- 49 *Idem*, 28 (1971), 161-165.
- 50 *Idem*, 29 (1972), 23.
- 51 Veenstra, *PvdA*, 20.
- 52 Zie 5.3 *PvdA*.
- 53 Veenstra, *PvdA*, 21, dat hij omschrijft als 'het streven van sommige socialisten om de bereidheid tot verdere medewerking aan de Europese integratie te laten afhangen van de vervulling van bepaalde beleidsvoorwaarden'.
- 54 *S&D*, 30 (1973), 2 (februari), 65-70.
- 55 *Idem*, 3 (1974), 2 (februari), 66.
- 56 Veenstra, *PvdA*, 22.
- 57 *Idem*, 35.
- 58 *S&D*, 31 (1974), 1 (januari), 14, 19.
- 59 *Idem*, 31 (1974), 3 (maart), 130-137.
- 60 *Diskussie-nota*, 38.
- 61 Deze nota was getiteld *Socialisme tussen nu en morgen* en bedoeld als voorbereiding en begeleiding van de discussies over een nieuw beginselprogramma van de PvdA. De discussiebegeleidingscommissie bestond uit: E. van de Brink (voorzitter), J. van Bergen (secretaris), W. Gortzak, G. Heyne den Bak, P. Janssens en W. van de Zandschulp.
- 62 *Diskussie-nota*, 38.
- 63 *Idem*, 39.
- 64 *Idem*, 38-39.
- 65 *S&D*, 32 (1975), 4 (april), 145.
- 66 *Idem*, 30 (1973), 6 (juni), 301-309.
- 67 Veenstra, *PvdA*, 29.
- 68 *S&D*, 33 (1976), 6 (juni), 281.
- 69 Van der Hek in *De Nieuwe Linie*, 14-4-1976, geciteerd in: Veenstra, *PvdA*, 31.
- 70 *S&D*, 34 (1977), 12 (december), 577.
- 71 *Idem*, 34 (1977), 12 (december), 580-581, 583-588.
- 72 *Idem*, 34 (1977), 12 (december), 643.

- 73 *Idem*, 34 (1977), 12 (december), 593-596.
- 74 *Idem*, 34 (1977), 12 (december), 598, 605.
- 75 *Idem*, 34 (1977), 12 (december), 641-642, 644-645.
- 76 *Idem*, 34 (1977), 12 (december), 611-612.
- 77 *Idem*, 34 (1977), 12 (december), 646-648.
- 78 *Idem*, 36 (1979), 7/8 (juli/augustus), 361.
- 79 *LR*, 15 (1974), (april), 39-40.
- 80 De commissie was als volgt samengesteld: H.A.M. Hoefnagels (voorzitter), J.A.C. Bartels, S.J. van den Bergh, mr. K.H. Beyen, mr. A.F.K. Hartogh, prof.mr. J. Kymmell, F. Lauxstermann, drs. S.L. Louwes, mr. J.F.G. Schlingemann, prof. mr. D. Simons, dr. F. Snapper en mr. J.G.C. Wiebenga. Adviserende leden waren: mr.dr. C. Berkhouwer, H.J. de Koster, ir. H.J. Louwes, mr. F. Portheine en mr. H. van Riel.
- 81 *Diskussie-nota* 3-6, 8, 12, 17-18, 26.
- 82 *LR*, 18 (1977), 3, 40.
- 83 *Idem*, 19 (1977), 1, 14.
- 84 *Idem*, 19 (1977), 1, 15.
- 85 *Idem*, 19 (1977), 1, 18.
- 86 *Idem*, 19 (1977), 1, 14-15.
- 87 *Idem*, 20 (1978), 1, 29, 32-33. Opmerkelijk was de beeldspraak waarmee Oort zijn uiteenzetting aanving en besloot: 'Het Doornroosje van Europa, de Economische en Monetaire Unie (EMU), is na een langdurige slaap wakker gekust door de meest onwaarschijnlijke prins van haar dromen: Bundeskanzler Helmut Schmidt.' 'Mijn conclusie dus: cheers voor het plan Schmidt! (...) Doornroosje is gewekt.'
- 88 *LR*, 20 (1978), 2, 24, 27.

Bronnen en literatuur

Bronnen

Partijbladen

Anti-Revolutionaire Staatskunde. Uitgave van de Dr. A. Kuiperstichting. Den Haag, jrg. 1970 t/m november 1979.

Christelijk Historisch Tijdschrift. Uitgave van de Jhr. mr. A.F. de Savornin Lohmanstichting. Den Haag, jrg. 1970 t/m november 1979.

Liberaal Reveil. Uitgave van de Stichting Liberaal Reveil. Den Haag, jrg. 1970 t/m november 1979.

Socialisme en Democratie. Uitgave van de Wiardi Beckman Stichting. Amsterdam, jrg. 1970 t/m november 1979.

Rapporten, nota's en andere partijpublicaties

Bouwstenen voor een Europees beleid. Rapport van een commissie van de wetenschappelijke instituten van KVP, ARP en CHU. Uitgave van het CDA. Den Haag, 1976.

Christen Democratisch Appèl (CDA), van Woudschoten tot Hoogeveen. Documentatie over de grondslagdiscussie in het CDA. Uitgave van de Stichting kader- en vormingswerk ARP. Den Haag, 1976.

Discussienota van de Commissie voor Buitenlandse Politiek van de VVD over Europese eenwording. Den Haag, 1975.

Europese Gemeenschap, impasse en perspectief. Derde jaarlijks advies en oordeel van het algemeen bestuur. Samengesteld door de Permanente Programadviescommissie van het CDA. Uitgave van het CDA. Den Haag, 1977.

Grondslag en politiek handelen. Rapport van de CDA-Commissie Grondslag en Politiek Handelen. Uitgave van het CDA, s.l., 1978.

Interimrapport Commissie Bouwstenen Internationale Politiek en Defensie. Samengesteld door een commissie van de Dr. A. Kuiperstichting, de Jhr. mr. A.F. de Savornin Lohmanstichting en het Centrum voor Staatkundige Vorming. s.l., s.a.

Kuiper, D.Th. Van volkspetitionnement tot Evangelische Volkspartij. Een schets van de hoofdlijnen van de ontwikkeling van de ARP van 1843 tot 1973. In: *Een kleine eeuw kleine luyden. Grepen uit de geschiedenis van de ARP (opgericht 3 april 1879)*. Uitgave van de Stichting kader- en vormingswerk ARP. Den Haag, 1975, 7-89.

Socialisme tussen nu en morgen. Diskussie-nota. Uitgave van de Wiardi Beckman Stichting. Amsterdam, 1974.

Literatuur

Niet-gepubliceerde doctoraal-scripties

Veenstra, W.J.: *De PvdA en Europa. Een onderzoek naar de houding van de*

PvdA ten opzichte van de Europese samenwerking in het kader van de Gemeenschappen. Afdeling Politieke Wetenschappen, Juridische Faculteit, Rijksuniversiteit Leiden. Den Haag, 1976.

Artikelen

Lynden, D.W. van: Perspectieven voor de Europese politieke samenwerking. *Internationale Spectator*, XXVI (1972), 1651-1667.

Boeken

Berg, J.Th.J. van den en H.A.A. Molleman: *Crisis in de Nederlandse politiek.* Alphen aan de Rijn, 1975, 2e druk.

Boivin, B. e.a.: *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid. Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links.* Deventer, 1978.

Lecerf, J.: *La communauté en péril. Histoire de l'unité européenne.* II. Parijs, 1975.

Lipschits, I.: *Politieke stromingen in Nederland. Inleiding tot de geschiedenis van de Nederlandse politieke partijen.* Deventer, 1977.

Thurlings, J.M.G.: *De wankеле zuil. Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme.* Amersfoort/Nijmegen, 1971.

N.B.: voorts werden de verkiezings- en beginselprogramma's van de betrokken partijen geanalyseerd. Deze analyse, die de conclusies van het voorafgaande grotendeels bevestigde, kon wegens plaatsgebrek niet meer in dit Jaarboek opgenomen worden.

BIJLAGE X

LIJST VAN SCHENKINGEN VAN PARTICULIEREN, INSTELLINGEN, POLITIEKE
PARTIJEN EN WETENSCHAPPELIJKE BUREAUS VAN DE PARTIJEN, ONTVANGEN
IN HET VERSLAGJAAR, AFGESLOTEN PER 1 DECEMBER 1979

Particulieren:

Dik, J.B.

Dik, J.B. De ARP en de kwestie Nieuw-Guinea; uitgewerkt schriftelijk verslag van het referaat van 17 mei 1977. Groningen, z.u., 1977. 72 blz.

Koeneman, L.

Koeneman, L. Nieuw Links in de Partij van de Arbeid; literatuurrapport. Groningen, z.u., 1979. 36 blz.

Middel, B.

Middel, B. Partij, organisatie en verkiezingen: PvdA, D'66 en VVD. Assen, z.u., 1979. 23 blz.

Praag, Ph. van., en K. Brants.

Driestromenland in één partij; facties en ficties bij de kandidaatstelling in de Amsterdamse PvdA. Amsterdam, z.u., 1979. 210 blz.

Vis, J.J.

Vis, J.J. Kabinetsformatie 1973; de slag om het Catshuis. Utrecht enz., Het Spectrum, 1973. 112 blz.

Vis, J.

Bockel, J. van. Over politieke partijen en hun standpunten; informatiekrant. Amsterdam, Politiek Jongeren Kontakt enz., 20 blz.

Bockel, J. van. Samenvatting van de verkiezingsprogramma's 1977. Amsterdam, Politiek Jongeren Kontakt enz., 1977. 40 blz.

Dekker, H., en J. Vis. Lessen over macht. Amsterdam, Stichting Burger-schapskunde, 1978. 96 blz.

Lerarenboek; verantwoording en didactische aanwijzingen. Amsterdam, Politiek Jongeren Kontakt, 1977. 104 blz.

Instellingen:

Algemeen Rijksarchief

Kinkelder, G.H. de. Inventaris van de papieren van Hendrik Willem Tilanus en van enige van zijn familieleden. Z.pl., Algemeen Rijksarchief, 1975. 58 blz.

Roessingh, W.L.A. Inventaris van het archief van mr. dr. H.H.A. van Gybland Oosterhoff en van enige van zijn familieleden. Z.pl., Algemeen Rijksarchief, 1975. 70 blz.

Tempelaars, A.M.

Inventaris van de papieren van prof. Jhr. mr. B.C. de Savornin Lohman en van enige van zijn familieleden. Z.pl., Algemeen Rijksarchief, 1975. 48 blz.

Stichting Burgerschapskunde

De cursus Europa en de Europese verkiezingen. 10-delige schriftelijke cursus. Leiden, Stichting Burgerschapskunde, z.j.

Uitgeverij Van Genneep

Reuter, F. De Communistische Partij van Nederland in oorlogstijd. Amsterdam, Van Genneep, z.j.

Socialistische Uitgeverij Amsterdam

Ellenstein, J. De geschiedenis van het Stalinisme. Amsterdam, SUA, 1979. 196 blz.

Weezel, M. van., en A. Bleich. Ga dan zelf naar Siberië! Linkse intellectuelen en de koude oorlog. Amsterdam, SUA, 1978. 238 blz.

Politieke partijen, jongerenorganisaties en wetenschappelijke bureaus:

Anti-Revolutionaire Partij

Een anoniem ARP-lid heeft gezorgd voor aanvulling van de schenking AR-Staatkunde van vorig jaar. Aanwezig zijn alle jaargangen vanaf 1924 tot en met 1979.

100 Jaar Partij; bezinning en perspectief; een anti-revolutionaire bijdrage aan christen-democratische politiek. Franeker, Wever, 1979. 298 blz.
Kuyper, A. Niet de vrijheidsboom maar het kruis. Amsterdam, Wormser, 1979. 38 blz. Fotomechanische herdruk van het origineel uit 1879.

"Om de trits". Den Haag, ARP-Stichting, 1979. 31 blz.

Christen Democratisch Appèl

Euthanasie. Rapport van een commissie van de wetenschappelijke instituten

van KVP, ARP en CHU. Den Haag, Centrum voor Staatskundige Vorming, 1979. 44 blz.

Gezin, Het,; Samenleven in verantwoordelijkheid. Den Haag, CDA-vrouwen-beraad, 1979. 84 blz.

Rentmeesterschap en solidariteit. Den Haag, CDA, 1979. 32 blz.

Communistische Partij Nederland

Agenda van de conferentie over de staalindustrie. Georganiseerd door de CPN en haar wetenschappelijk bureau de Stichting IPSO (Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek). Amsterdam, z.u., 1978. 10 blz.

Bruseker, U. Unilever, Meneba, Philips en de olieconcerns als inflatiemakers; een bestrijding van de looninflatie-theorie. Amsterdam, Studie-uitgave van het IPSO, 1974. 135 blz.

Cahiers 1, 2 en 3: Over de geschiedenis van de CPN. Amsterdam, IPSO, 1979. Cahiers 1 54 blz.; Cahiers 2 84 blz.; Cahiers 3 94 blz.

Documentatie over Arbeidstijdverkorting; verslag van een studiedag. Amsterdam, IPSO, 1979.

Economische Kroniek. 1e jaargang. Amsterdam, IPSO, 1978.

EEG, De, en de landbouw. Amsterdam, IPSO, 1979. 28 blz.

EEG, De, en de multinationals. Amsterdam, IPSO, 1979. 22 blz.

Episode, Een, uit de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en het nationale verzet in Frankrijk. Amsterdam, IPSO, 1974. 52 blz.

Europese, De, veiligheid en de crisis van de NAVO II. Amsterdam, IPSO, 1976.

Eurorecht tegen eurorechts. Amsterdam, IPSO, 1979. 25 blz.

Februari-staking, De, 1941/Sowjethistoricus weerlegt L. de Jong's vervalsing. Amsterdam, IPSO, 1973. 30 blz.

Groningerland - een Nederlands probleem. Amsterdam, IPSO, 1971. 70 blz.

Heineken; expansie, overnames en internationalisatie. Serie bedrijven 1. Amsterdam, IPSO, 1979. 44 blz.

Info; internationale informatie. Uitgave van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek. Nrs. 1 t/m 19. Amsterdam, IPSO, 1971-1979.

Kapitalist, De, als gifmenger/Klassenstrijd tegen milieuvervuiling. Amsterdam, IPSO, 1971. 112 blz.

Kernenergie en Energiebeleid: Diskussietekst. Amsterdam, IPSO, 1979. 17 blz.

Loonpolitiek en loonstrijd in Nederland. Amsterdam, IPSO, 1969. 61 blz.

Moderne uitbuiting, psychische overbelasting, stijgend ziekteverzuim. Amsterdam, IPSO, 1976. 64 blz. 7e druk.

Nederland in de Japans-Westeuropese betrekkingen. Amsterdam, IPSO, 1978. 77 blz.

Ontwikkelingshulp, Neo-kolonialisme, Nationale vrijheidsstrijd. Amsterdam, IPSO, 1975. 205 blz. 2e druk.

Parlementaire en buitenparlementaire gevolgen van een distriktenstelsel in Nederland; enkele berekeningen en conclusies. Amsterdam, IPSO, 1974. 21 blz.

Positie, De, van de vrouw en de betekenis van de vrouwenbeweging. Amsterdam, IPSO, 1979. 148 blz.

Staalindustrie, De, en de strijd voor werkgelegenheid. Amsterdam, IPSO, 1978. 80 blz.

Toestand, De, in de Partij van de Arbeid; een documentair rapport. Amsterdam, IPSO, 1969. 86 blz.

Voor werk en een beter bestaan; plan voor de bestrijding van de economische crisis. Amsterdam, IPSO, 1978. 3e druk.

Vredespolitiek; voorstellen en overwegingen voor een Nederlandse bijdrage. Amsterdam, IPSO, 1979. 101 blz.

Waarheen drijft de Bondsrepubliek? Willy Brandt e.a. over Duitsland en Europa. Amsterdam, IPSO, 1973. 134 blz.

D'66

Campagne tekstboek; samengesteld door de werkgroep Europa van de SWB D'66. Den Haag, D'66, 1979. 39 blz.

Informatiemap ten behoeve van de politieke Scholingscursus van de 9 samenwerkende vrouwenbewegingen. Den Haag, D'66, 1979. 25 blz.

Van ruilverkaveling naar landinrichting. Den Haag, D'66, 1979. 19 blz.

Studiedagen Europa. Den Haag, D'66, 1979. 54 blz.

Gereformeerd Politiek Verbond

GPV, Het, over samenwerking; studierapport ten dienste van het op 7 en 8 december 1979 te houden GPV-congres, opgesteld door de Centrale Verbondsraad van het GPV. Amersfoort, z.u., 1979. 76 blz.

Kerk en politieke partij; de politieke relevantie van de kerkkeuze.

Publicatie van de Groen van Prinsterer Stichting. Groningen, De Vuurbaak, 1979. 40 blz.

Nationaal gereformeerde gemeentepolitiek. Publicatie van de Groen van Prinsterer Stichting. Groningen, De Vuurbaak, 1978. 344 blz.

Opdat het u welga; een nationaal gereformeerde visie op jeugdwelzijnsbeleid. Publicatie van de Groen van Prinsterer Stichting. Groningen, De Vuurbaak, 1979.

Wegen naar werk; over collectieve uitgaven en werkgelegenheid. Rapport van de Commissie collectieve uitgaven van de Groen van Prinsterer Stichting. Groningen, De Vuurbaak, 1979. 108 blz.

Pacifistisch Socialistische Partij

PSP, De, over de Europese Gemeenschap. Amsterdam, PSP, 1979. 50 blz.

Statuten en Huishoudelijk reglement PSP. Amsterdam, PSP, 1979. 52 blz.

Partij van de Arbeid

Berg, M. van den. Koers en organisatie. Z.pl., z.u., 1979. 23 blz.

Beschrijvingsbrief voor het 17e congres. Amsterdam, PvdA, 1979. 357 blz.

Protestantse Unie

Kwartaalblad De Vrije Natie (orgaan van de Protestantse Unie): 1968 t/m 1979.

Mededelingenblad van De Protestantse Unie: maart 1965 - oktober 1965 - januari 1967 - oktober 1967 - december 1967 - januari 1968.

Tekst van de door de Protestantse Unie voorgestelde preambule op de grondwet met toelichting.

Reformatiorische Politieke Federatie

God dienen = Wel-varen. Tekst van de drie inleidingen op het studiegcongres van de RPF over het thema "Opdat het u welga". Z.pl., z.u. 1978. 12 blz.

Nieuw Nederland; officieel orgaan van de RPF (10 nummers per jaar). - 1977/1978/1979.

RPF: commentaar betreffende het ontwerp van wet afbreking zwangerschap. Z.pl., z.u., 1979. 15 blz.

RPF: stencil met aanvullende inlichtingen over de RPF. Z.pl., z.u., z.j. 2 blz.

Tekst van het basisprogram van de RPF. Z.pl., z.u., z.j.

Wagenaar, A.H.D. Christelijke Politiek en Maatschappijvisie; uitgave van de Raad van Advies van de RPF. Z.pl., z.u., 1978. 68 blz.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

Dertig jaar VVD; jaarverslag van het Hoofdbestuur over 1978. Den Haag, VVD, 1978. 83 blz.

Energie tot 2000; geschrift van de Prof. Mr. B.M. Teldersstichting 35.

Z.pl., z.u., 1979. 84 blz.

"Tussentijds"; nota 1979 (van het VVD Hoofdbestuur). Den Haag, VVD, 1979. 31 blz.

Van alle deelnemende partijen ontving het Centrum materiaal over de Europese verkiezingen 1979.